

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VA ZIRLIGI**

**BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM FAKULTETI**

MAKTABGACHA TA'LIM KAFEDRASI

Nasimova Nasiba Qurbon qizi

**MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA BOLALAR
O'YINLARIDAN FOYDALANISH USULLARI**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar: PhD,dotsent **M.Y.Ro'ziyeva**

Buxoro – 2018

Kirish.

- bitiruv malakaviy ish mavzusining dolzarbliji;
- bitiruv malakaviy ish mavzusining o'rganilganlik darajasi;
- tadqiqot maqsadi;
- tadqiqot ob`yekti;
- tadqiqot predmeti;
- tadqiqot vazifalari;
- tadqiqot metodlari;
- tadqiqotning metodologik asoslari;
- bitiruv malakaviy ishning ilmiy yangiligi;
- bitiruv malakaviy ishining ilmiy – amaliy ahamiyati;
- bitiruv malakaviy ishning tuzilishi.

1-bob. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma`naviy tasavvurlari shakllanishida o`yinlarning ijtimoiy pedagogik xususiyatlari.

1.1. O`yin maktabgacha ta`lim muassasasidagi bolalar faoliyatining asosiy turi sifatida

1.2. Bolalarning rivojlanishida o`yin faoliyatining roli.

1.3. Rolli o`yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy tasavvurlariga ta`siri.

2-bob. Maktabgacha talim muassasasida o`yin faoliyatini tashkil etish yo`llari, mazmuni va mohiyati.

2.1. Didaktik o`yinlarning mohiyati va pedagogik ahamiyati.

2.2. O`yinchoq va uning ta`lim – tarbiyadagi ahamiyati.

2.3. Bolalar bog`chasiga xalq o`yinlarini tashkil etish va o`tkazish.

Xulosa.

Adabiyotlar ro`yxati.

K I R I SH

Bitiruv malakaviy ish mavzusining dolzarbligi. Maktabgacha ta’lim tizimi uzlucksiz ta’limning birlamchi, eng asosiy bo‘g‘inidir. Mutaxassislarining ilmiy xulosalariga ko‘ra, inson o‘z umri davomida oladigan barcha axborot va ma’lumotning 70 foizini 5 yoshgacha bo‘lgan davrda oladi. Shu bois bolalarning sog‘lom va bilimli, etuk kadrlar bo‘lib voyaga etishida maktabgacha ta’lim tarbiyasi juda - muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoev bu tizimga alohida e’tibor qaratmoqda. Shu masalaga doir bir necha yig‘ilish o‘tkazildi, tarixiy qarorlar qabul qilinmoqda.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev rahbarligida 2017 yil 16 avgust kuni bo‘lib o‘tgan yig‘ilishda maktabgacha ta’lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni to‘la qamrab olish bo‘yicha muhim vazifalar qo‘yilgan edi. Bu boradagi tahlillar natijasida qisqa vaqtda uchta yirik hujjat — O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 9 sentyabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3261-sonli Qarori, 30 sentyabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5198-sonli Farmoni hamda “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi – faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ-3305-sonli Qarori imzolangan. Mazkur sohani takomillashtirish maqsadida qabul qilingan dasturda maktabgacha ta’lim sohasi uzlucksiz ta’lim tizimining birlamchi bo‘g‘ini sifatida, bu jarayonda maktabgacha ta’lim muassasalarining bolalar huquqiy savodxonligini shakllantirishdagi o‘rni hamda, respublikada ta’lim-tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishi ekanligi ta’kidlangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrdagi “2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2707-sonli Qarorda belgilangan vazifalarni amalga oshirish jarayonida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, bola huquqlariga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar asosida ta’lim sohasida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimiz o`z mustaqilligini qo`lga kiritish bilan buyuk ma`naviyatimizni tiklash, sog`lom turmush tarzini barcha fuqarolariga, eng avvalo maktabgacha ta`lim yoshidagi bolalarga singdirish davlatimiz siyosatida ustivor yo`nalish qilib belgilanadi.

O`zbekiston Respublikasida “Kadrlar tayyorlashining milliy dasturi” hamda “Ta`lim to`g`risidagi qonun”da etirof etilganidek, islohotlarni muvaffaqiyatli amalgam oshirishga ma`sul bo`lgan jamiyat a`zolari, birinchi galda yoshlarda sog`lom e`tiqodni tarbiyalas, milliy qadryatlarni e`zozlaydigan, o`z kasbining mohir ustasi bo`lgan malakali kadrlarni yetishtirish ziyolilar, ota-onalar, murabiylar oldiga jiddiy vazifalarini qo`yadi. Sog`lom ruhiyat egasi bo`lgan yoshlar ma`naviy dunyoqarashini shakllantirish, bu boradagi ishlarning samarali yo`llarini izlab topishi esa maktabgacha ta`lim muassasalarida boshlash zarur.

Respublikamiz Prezidentining har bir nutqida, asoslarida bolalar, yoshlar muammolaariga alohida o`rin berilishi mustaqil O`zbekiston fuqarolari shaxsini shakllantirish, tuzilmasidan ma`naviyat qanchalik katta ahamiyatga ega ekanligini isbotlaydi. Demak, bolani ilk yoshidanoq ya`ni maktabgacha talim davridan, milliy an`analarimizga nisbatdan hurmat ruhida tarbiyalashni aholining turmush va tafakkur tarzi bilan, rasm-rusumlari va urf- odatlarini o`yinlar bilan bog`liq tarzda olib boorish lozim.

Bitiruv malakaviy ishning dolzarbliji aynan shu yo`nalishda ota-onalar va tarbiyachi pedagoglarga bog`cha yoshidagi bolalar ongi va shu o`rindagi ijtimoiy tasavvurlarni shakllantiruvchi turli xildagi o`yinlarni ilmiy asoslash, ularni amalgam joriy etish vazifadagi kelib chiqadi.

Boshqacha qilib aytganda, bog`cha yoshidagi bolalarning ma`naviy tasavvurlarini shakllantirishda o`yinlarning rolini yanada rivojlantirish, bolalarni ma`naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash dolzarb vazifalardandir.

Ularda hayotga, kattalarga nisbatdan faol munosabatni shakllantirish, ularning nutqni o`stirish, dunyo qarashini kengaytirish, ma`naviy va jismonan

sog`lom, tetik rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish zarurati tadqiqot muammosini aniqlashga imkon beradi.

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining o‘rganilish darjasи. Respublikamiz hukumati qarorlarida ta`kidlaganidek, maktabgacha ta`lim dasturi bola ma`naviy-ruhiy, jismoniy rivojida katta ahamiyatga ega bo`lgan davrdir. “Vaholanki, odam umri mobaynida to`playdigan axborotlarning yarmini maktabgacha ta`lim davrida oladi. Unga kerakli shart-sharoitni shu davrda yaratib bermasak, keyin foydasi kam bo`ladi.

Joylarda - qishloq va tumanlarda farzandlarimizga ta`lim-tarbiya beradigan, ya`ni ularning ongini o`stiradigan, fikrini ulg`aytiradigan maktabgacha ta`lim muassasalarini tizimini takomillashtirishga alohida e`tabor berishimiz zarur

Malumki, maktabgacha yoshdagagi bolalarning asosiy, yetakchi faoliyati o`yindir. Shu faoliyat vositasida u tashqi ijtimoiy olamni biladi, uning dunyo va ma`naviyatiga aloqador bilimlar zahirasi to`planadi. Ijtimoiy tasavvurlar bola ongidagi shunday bilim, tushuncha, g`oya va tasavvurlar majmuiki, ular bevosita bolani o`rab turgan ijtimoiy obyektlar hodisalar, qadryatlar mohiyatidan kelib chiqadi va bunda o`yin faoliyati yetakchi rol o`ynaydi. O`yin maktabgacha yoshdagagi bolalarning shunday faoliyatidirki, bunda bola o`z tengdoshlari o`rtasida faollik ko`rsatadi, ijtimoiy xulq va hatti harakatlarning andozalarini o`zlashtiradi, kattalar hayotiga taqlid qiladi, bolalar bajarayotgan rolga ko`ra bir birlariga bo`ysunadilar, yordam beradilar, do`stlashadilar. Ana shu tariqa bola shaxsida aqliy qobiliyat shaxsiy va ijtimoiy burch xislari, o`tkir zehn tarkib topadi, tenglik, birdamlik tuyg`ulari, insoniy fazilatlar – samimiyat, or-nomus xushmuomalalik kabi fazilatlar tarkib topadi.

Maktabgacha ta`lim davrida o`yinlar va ularning shaxs sifatida shakllantirishdagi o`rni muammosi ko`plab olimlarning mavzusi bo`lib kelgan. Bu o`rinda qator chet el va sobiq sovet olimlari: Y.A.Arkin, A.V.Zaparoes, A.P.Uyeva, A.S.Makarenko, T.A.Osokina kabilarning ilmiy tadqiqot ishlarini misol qilib keltirish mumkin.

Bundan tashqari, O`zbekiston pedagog va psixologlari tomonidan ham bu borada ma`lum tajriba to`plagan.

Jumladan, E.G`oziyev, E.Usmonova, T.Usmonxo`jayev, S.G`oziyeva, F.Xo`jayev, K.Raximova, G.Yo`ldosheva kabi tadqiqotchilar mактабгача yosh davrida bolalar o`yining undagi turli shaxs va individual sifatlariga ta`sirini o`рганib, o`ziga xos o`yin nazariysining tarkib topishiga hissa qo`shdilar. Lekin o`yinlarning aniq milliy madaniy muhit sharoitida boladagi ma`naviy tasavvurlarni shakllantirishdagi ijtimoiy pedagogik xususiyatlari mazmuni, mohiyati, tashkil etish yo`llari masalasiga kamroq e`tabor berilgan. Bu holat bitiruv malakaviy ishlarining dolzarbligini kuchaytiradi va uning tarbiyaviy ahamiyatini yanada oshiradi.

Tadqiqot maqsadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ma`naviy tushuncha va tasavvurning shakllanishini tezlashtiruvchi ijtimoiy pedagogik sharoitlarni turli xil o`yinlar vositasi orqali o`рганиш, ma`naviy tasavvurlarni shakllanmtiruvchi sharoitlarni madellashtirish ushbu jarayonni tezlashtirish va tasavvurlarni ijtimoiy xulqda mustahkamlash masalasi ishning **asosiy maqsadi** bo`lib xizmzt qiladi.

Tadqiqot ob'yekti. Ma`naviy tasavvurlarning shakllanishida pedagogic o`yinlarning ahamiyatini aniqlash va uni tashkil etish yo`llarini o`рганиш uchun Buxoro shahridagi 13-sон, 23-сон bolalar bog`chalari tanlandi. Maktabgacha yosh davrining tadqiqot obyekti qilib tanlanishning asosiy sabablaridan biri-bu davr inson shaxsining shakllanishdagi ijtimoiy ahamiyati aynan shu davrning ijtimoiy tasavvurlar shakllanishidagi o`ziga xos xususiyati bilan hamda shu davrda o`yinlarning bola taraqqiyotidagi yetakchi o`rni tushuntiriladi.

Tadqiqot predmeti. Bog`cha yoshidagi bolalar faoliyatida o`yinlarning ijtimoiy pedagogik xususiyati,ularni shakllantiruvchi ijtimoiy pedagogik omillar,o`yin turlarini tashkil etishda namoyon bo`lgan shaxs sifatlarini tarkib toptirish jarayoni hisoblanadi.

O`yinlar bolalar ruhiyatida emotSIONallik va xissiyotning ustunligini hisobga olsak, aynan didaktik, harakatli o`yinlar ularning bilim doirasini

kengaytirishi, nutqni o`stirish, ularda mustahkam, maqsadga muvofiq malakalarini hamda ahloqiy xulq atvor normalarni hosil qilish vazifalarini bajaradi.

Tadqiqot vazifalari. Ishning maqsadini amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- 1.Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma`naviy tasavvurlari shakllanishida o`yinlarning ijtimoiy pedagogik xususiyatlarini o`rganish.
- 2.Rolli o`yinlar, ularning ijtimoiy tasavvurlar tizimiga ta`siriniyorituvchi nazariy manbalarni o`rnatish.
- 3.Maktabgacha ta`lim muassasasida o`yin faoliyatini tashkil etish yo`llari,mazmuni va mohiyatini tahlil etish asosida mashg`ulotlar o`tkazish.
- 4.Didaktik o`yinlarning moxiyatini va pedagogik ahamiyatini yoritib berish.
- 5.Olingan natijalarni pedagogic tahlil qilish, umumlashtirish va xulosalar chiqarish.

Tadqiqot metodlari. Bitiruv- malakaviy ishida analiz va sintez, taqqoslash va umumlashtirish, pedagogik kuzatish va mavzuga doir mavjud adabiyotlarni tashkil qilish metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning metodologik asosi. O`zbekiston Respublikasining “Talim tog’risida”gi Qonuni, “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”, “Bolajon” dasturi Prezidentimizning asarlari hamda ta’lim-tarbiyaga oid fikrlari; mavzuga oid ilmiy-metodik adabiyotlar ishning metodologik asosini tashkil qiladi.

Tadqiqotning ilmiy yanqiligi. Ishning ilmiy jihatdan yanqiligi hamda qiymati quyidagilar bilan izohlanadi.

- 1.Maktabgacha ta`lim muassasasida o`yin faoliyati va uni tashkil etish yo`llarini o`rganish ilmiy-nazariy jihatdan asoslanganligi.
- 2.Bolalar bog`chasida o`tkazilgan tajriba natijalari pedagogik tadqiqot metodlariga moslashtirilganligi.
- 3.Maktabgacha ta`lim davri etnopedagogik nuqtai nazaridan ijtimoiy pedagogikaning obyekti sifatida qamrab olinganligi, ishning natijalarini tahlil qilish uchun pedagogic tadqiqot metodi joriy qilinganligi va shu bilan ish tom ma`noda predmetlar aro izlanishlarning samarasini ko`rsatish namunasi sifatida e`tirof etilganligi.

4.Bog`cha yoshidagi bolalarning o`yin faoliyatini o`rganish, ularda shaxs fazilatlarini shakllantirish, bolaning kelajakdagi o`quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatining qaydarajada shakillanib borishini aniqlash jarayonida bolalar jamoalari fikridan tashqari, ularning tarbiyalari va ota-onalari fikridan samarali foydalanganligi va ularni ushbu jarayonga faol ishtirok etish mexanizimini ishlab chiqilganligi.

Bitiruv malakaviy ish mavzusining ilmiy - amaliy ahamiyati. Bitiruv malakaviy ish jarayonida o`quvchilar xalq folkloridan foydalanishga oid bilim hamda ko`nikmalarini dars jarayonida integratsiyalashtirilgan o`quv materiallari vositasida rivojlantirish yo`llari va ularning samaradorlik darajasi ishlab chiqildi. Bundan umumpedagogik va metodik tavsiyalardan boshlang`ich ta`lim tizimini takomillashtirishda, ma`naviy-ma`rifiy ishlarni amalga oshirishda, shuningdek, oila, mакtab va maktabdan tashqari ta`lim muassasalarining hamkorlikda o`quvchilarning aqliy mehnat faoliyatlарini tashkil etishga qaratilgan ta`limiy va tarbiyaviy tadbirdarda keng foydalanish mumkin.

Bitiruv malakaviy ishning manbai va tarkibiy tuzilishi. Ushbu malakaviy bitiruv ishi kirish, 2 bob, 6 fasl, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro`yxatidan iborat.

I BOB

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MA`NAVIY TASAVVURLARI SHAKLLANISHIDA O`YINLARNING IJTIMOIY PEDAGAGIK XUSUSIYATLARI

1.1. O`yin maktabgacha ta`lim muassasasidagi bolalar faoliyatining asosiy turi sifatida. O`yin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati bo`lib, u orqali bolalar shaxs sifatida shakllanadi. O`yin bolaning kelajakdagagi o`quv, mexnat faoliyati kishilarga munosabatining qanday darajada shakllanib borishini belgilaydi.

O`yin qadim zamonlardan beri pedagok, psixolog, faylasuf, etnograf, san`atshunos olimlar diqqatini o`ziga tortib kelgan. O`yin ibridoiy jamoa tuzumi davridayoq yuzag kelgan bo`lib, jamiyat xayotida mexnatdan keyin turadi va uning mazmunini belgilaydi. Ibtidoiy jamoa qabilalari o`z o`yinlarida ovchilik, urush, dehqonchilik ishlarini aks etirganlar. Masalan o`sha davrdagi ba`zi qabilalarning sholi sepish jarayoni o`yinlar bilan juda katta tantana qilib amalgam oshirilar edi.

Ba`zi hollarda esa o`yin mehnat qilish istagi orqali yuzaga keladi. Masalan ovchi tyulenni ovlash uchun uning oldiga hayvonga o`xshab sudralib, sirpanib boradi. Ayrim hollarda esa o`z o`ynidan oldin kattalar mehnatiga taqlid qiladi, keyinchalik ularning mehnatiga qatnashadi. O`yin yosh avlodni mehnatga o`rgatadi. Bolalar o`yinini tushunish birinchi bor K. D. Ushinskiy tomonidan ta`riflab berilgan edi. U o`z asarlarida bolalarni hayotda olgan ta`surotlari bilan belgilanib, ular shaxsning shakllanishiga ta`sir etadi, deb so`zlaydi. Bu fikrni P. F. Lestgaft ham taassurotlarini aks ettiradilar, deydi. Bunday faoliyat bolalarning rivojlanishida katta ahamiyatga egadir.

Shunday qilib o`yining ijtimoiy voqeasi ekanligini, o`yinda tevarak-atrofdagi borliq aks ettirilishi ilg`or olim va pedagoglar o`zlarining kuzatish va ilmiy tadqiqotlari orqali isbotlab beradilar.

Tarbiyachilar bolalar o`yinga rahbarlik qilishda quyidagilarga riosa qilishlari lozim:

- 1) o`yin bilan mehnat o`rtasida to`g`ri munosabat o`rnatish;

2) o`yinda bolalarning bo`lajak mexnat ahliga xos bo`lgan jismoniy va ruhiy sifatlarini tarbiyalash.

Shu tariqa o`yin tarixiy taraqiyot jarayonida mehnat faoliyatni natijasida paydo bo`lgan ijtimoiy faoliyatdir; o`yin doimo haqiqiy hayotni aks ettiradi. Demak ijtimoiy hayot o`zgarishi bilan uning mazmuni ham o`zgaradi; o`yin ma`lum maqsadda yo`naltirilgan ongli faoliyat bo`lib, uning mehnat bilan ko`p umumiyligi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashga xizmat qiladi.O`yin faoliyatni asosida boladagi o`quv faoliyatni rivojlanadi, bola qanchalik yaxshi o`ynasa, u mакtabda shunchalik yaxshi o`qiydi.

Bolalarning o`yini hazariyasiga (20-30 yillarda) Y. A. Flerina, Y.I.Tixeyva, Y.A.Arkin kabi olimlar asos soldilar; keyinchalik R.Lextman-Abramovich, F.I.Fradkina, N.M.Asakina, A.P.Usova, D.V.Medjerinskaya, R.I.Jukovskaya, T.A.Markova, S.L.Novosyolova, va boshqalarning tadqiqot ishlari bolalar o`yinini mavzuuniishlab chiqishga bag`ishlandi.

Bolalar o`yin tarixi, tabiatni, uning rivojlanish qonuniyatlarini L.S.Vigotskiy, A.N.Leontyev, A.B.Zaparoyes kabi psixologlar va ularning davomchilari ilmiy tadqiqot ishlarida o`z aksini topdi.

A.B.Zaparoyes bolalar o`yinini ilk yoshdan boshlab kuzatib borishi natijasida uni harakatga keltiruvchi sabablar, rivojlanish qonuniyatlarini, har xil yosh bosqichlarida boalalr o`yining o`ziga xos tomonlari, mazmuni va tuzulushini o`rganish zarurligini ta`kidladiydi.

Ilk yoshli bolalar o`yin faoliyatining birinchi bosqichi tanishtiruvchi o`yin bo`lib, u narsa buyum o`yin faoliyatidir.

Keyingi bosqich aks ettirish o`yini hisoblanadi. Bu ilk yoshli bolalar o`yini psixologik ma`zmumning rivojlanishida eng yuqori nuqta hisoblanadi. Kattalar ta`lim-tarbiyaviy ishlarni ma`lum izchillik bilan olib borsalar, bu yoshdagisi bolalar narsa va buyum nomini, nimaga ishlatilishini bilib oladilar va bu yangi bilimlarni o`z o`yinlarida qo`llay boshlaydilar.

Bu yoshdagisi bolalar o`yin mazmuni jihatidan pretmetli faoliyatni aks ettiradi.

Birinchi yoshning oxiri va ikkinchi yoshdagi bolalar o`yinida syujetni aks ettirish yuzaga keladi. Bola qo`lidagi buyum bilan unan qanday foydalanish kerakligini aks ettiradi. Masalan qoshiq bilan vqat yeyiladi, piyoladan choy ichiladi, kravotda yotiladi, qo`g`irchoqni “onasi” erkalaydi va hokazo. Shuning asosida syujetli-rolli o`yining dastlabki qiralari yuzaga kela boshlaydi.

Navbatdagi bosqich rolli o`yin bo`lib, unda bolalr o`zlariga tanish bo`lgan kattalar mehnati va kishilarning ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradi.

Bolalar o`yin faoliyatining bosqichma-bosqich rivojlanishi to`g`risidagi ilmiy tasavvurlar har xil yosh guruhdagi bolalarning o`yin faoliyatiga rahbarlikning aniq sistemali tavsiyalarini ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi.

Shunday qilib bolalar bog`chasi pedagogik jarayonida o`yinning tutgan o`rni juda katta bo`lib o`yindan maktabgacha tarbiya yoshigacha bolalarni tarbiyalash va ularga ta`lim berishda keng foydalaniladi. Zero:

- _ o`yin bolalarning mustaqil faoliyati bo`lib, unda bolaning ruxiyati namoyon bo`lib;
- _ o`yin maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar hayotini tashkil etish shaklidir.
- _ o`yin bolalarni har tomonlama tarbiyalash vositalaridan biridir.
- _ o`yin bolalarga ta`lim va tarbiya berishning metodi va usulidir.
- _ o`yin bolalarni o`quv faoliyatiga tayyorlash vositasidir.

Taniqli pedagog-olimlarning olib brogan tadqiqotlarri o`yinga kompleks raxbarlik qilish orqali bolalarga o`yinning mazmuni, tashkil etishi, tuzulishi, bolalarning axloqiy munosabatlari, bolalar o`yinining rivojlanish darajasiga ta`sir etish mumkinligini ko`rsatdi.

Bolalar o`yini o`zining mazmuni, xususiyati, tashkil etilishiga ko`ra xilmashildir, shuning uchun uni quyidagicha turkumlariga ajratiladi:

1.Ijodiy o`yinlar.

2.qoidali o`yinlar.

Ijodiy o`yinlarni bolalar o`zlari o`ylab topishadi. Unda oldindan belgilangan qoidalar bo`lmaydi. O`yin qoidasini bolalar o`zlari o`yin jarayonida belgilashadi.

Ijodiy o`yinlarga dramalashgan o`yinlar, ko`relish o`yinlari, tabiiy materillar bilan o`ynalanadigan o`yinlar kiradi.

Qoidali o`yinlarning mazmun va qoidasi kattalar tomonidan belgilanadi. Qoidali o`yinlarga quydagilar kiradi: didaktik o`yinlar, harakatli o`yinlar, musiqaviy o`yinlar, ermak o`yinlari.

Bolalarga ta`lim tarbiya berish maqsadida kattalarning o`yinni tanlab bilishi, unga to`g`ri rahbarlik qilishi “Bolalar bog`chasida ta`lim va tarbiya dasturlari” da belgilangan vazifalar muvaffaqiyatli amalgam oshishini ta`minlaydi.

O`yin bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash vositasidir. Psixologlar o`yinni bog`cha yoshi davrida yetakchi faoliyat deb xisoblaydilar.o`yin tufayli bolani yuqori rivojlanish bosqichiga o`tishiga ta`minlovchi sifatlar shakllanadi, uni ruxiyatida sezilarli o`zgarishlar yuz beradi.

O`yinda bola shaxsining hamma tomoni bir-biriga o`zaro ta`sir etgan xolda shakllanadi.O`ynayotgan bolani kuztayotib uning qiziqishlarini, tevarak atrof to`g`risidagi tasavvurini, kattalarga va o`rtoqlariga bo`lgan munosabatini bilib olish mumkin.

Shaxsdagi biron sifatni tarbiyalash uchun uning tomonlarini ham rivojlantirish kerak. Masalan, bolaning o`yindagi qiziqishini, tashkilotchilik qobiliyatini rivojlantirish uchun mazmun jihatdan boy o`yinlar yaratilishi kerak.Bolalarning ijodiy o`yinlarini rivojlantirish uchun esa o`z navbatida yaxshi tashkil qilingan bolalar jamoasi zarur bo`ladi.

O`yin bolalarni jismoniy tomondan tarbiyalash sistemasida, bog`chaning ta`lim-tarbiya ishida, ahloqiy, mehnat va estetik tomondan tarbiyalashda katta o`rin tutadi.

O`yinda yosh organizmga xos bo`lgan talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, bardamlik, tetiklik, quvnoqlik tarbiyalanadi. Shuning uchun ham bolalarni jismoniy tarbiyalash sistemasida o`yin munosib o`rin egallaydi. Atoqli pedagog va shifokor E. A. Arkin o`yinni ruhiy vitamin deb bekorga aytmagan.

O'yin ta`lim va mashg`ulotlar bilan, kundalik hayotdagi kuzatishlar bilan uzviy bog`liq bo`lib juda katta ta lim-tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Ijodiy o`yinlarda muhim bilim egallash jarayoni yuzaga keladi, bu bolaning aqliy kuchini ishga soladi, tafakkurni, hayolni, diqqatni, hotirani faollashtirishni talab qiladi. Bola masalalarni mustaqil hal qilishga o`rganadi, o`ylagan narsasini amalga oshirish uchun yaxshiroq va osonroq usul o`ylab topadi, o`z bilimlaridan foy dalanish va uni so`z bilan ifodalashni o`rganadi.

O`yinda aks ettirilayotgan narsani bilib olishga qiziqish uyg`onadi. Ko`pincha o`yin bolalarga yangi bilim berish va ularning fikrini, bilim doirasini kengaytirish uchun xizmat qiladi. Bolalarda kattalarning mehnatiga, ijtimoiy hayotga, kishilarning qahramonona ishlariga qiziqish sari ularda bo`lajak mutaxassislik, yaxshi ko`rgan qahramonlariga taqlid qilish kabi dastlabki orzular paydo bo`ladi.

A. V. Zaporojes o`yining ahamnyati haqida gapirar ekan, o`yinda tevarak-atrofdagi predmet va voqealarning umumlashgan tipik obrazlari sistemasini yaratish qobiliyati rivojlanadi, keyin ular har xil qilib o`zgartiriladi. Bolaning kelajakdagi butun rivojlanishi uchun hayol yoki obrazli tafakkurning bunday rivojlanish hususiyati bebaho qimmatga egadir, deydi.

Ijodiy o`yinni tor didaktik maqsadlarga bo`ysundirib bo`lmaydi, bu o`yin yordamida juda katta tarbiyaviy vazifalar hal qilinadi.

Qoidali o`yin bolaning sensor rivojlanishini, tafakkur va nutqini, ihtiyyorsiz diqqatini va hotirasini, har hil harakatlarini muntazam ravishda mashq qildirib borish imkonini beradi. Har bir qoidali o`yin ma`lum didaktik maqsadga ega bo`lib, bolani umumiyl rivojlantirishga qaratilgan bo`ladi. Ta`limning o`yin shaklida bo`lishi muhim ahamnyatga ega bo`lib, bolaning yosh hususiyatlariga mos keladi. Qiziqrarli o`yin bolaning aqliy faolligini oshiradi, o`yinda bola mashg`ulot-dagiga nisbatan murakkabroq masalani hal qilishi mumkin. Bu — ta`lim butunlay o`yin shaklida bo`lishi kerak degan ran emas. Ta`lim turli-tuman usullar va metodlarni qo`llashni talab etadi. O`yin ta`limning shakllaridan biri

bo`lib, boshqa bir metod bilan qo`shib olib borilgandagina yahshi natija beradi, bular kuzatish, suhbat, o`qib berish va hokazolardir.

Bola o`ynayotib, o`z bilimidan foydalanishga, uni har hil sharoitda ishlata bilishga o`rganadi. Ijodiy o`yinlarda bolalarning fantaziysi, buyum yasashi, tajriba qilishiga keng yo`l ochiladi. O`yinda aqliy rivojlanish bilan bog`liq holda ahloqiy sifatlar ham shakllanadi. O`yin jarayonida yuz bergen kechinmalar bola ongida chuqur iz qoldiradi, shuning uchun o`yin bolada yahshi hislarni, ulug`vor orzular va intilishlarni, sog`lom qiziqishlarni tarbiyalashga yordam beradi. O`yinda bola o`z hulqini boshqarishga, qiyinchilikni engishga, o`z maqsadiga qat`iy turib etishishga o`rganadi.

O`yin mustaqil faoliyat bo`lib, bu jarayonda bolalar o`z tengdoshlari bilan aloqa qilishga kirishadilar. Ularni umumiylar maqsad, unga erishishdagi umumiylar kechinmalar birlashtiradi. Shuning uchun o`yin do`stona munosabatlarni tarbiyalashda, jamoa hayoti malakalarini, tashkilotchilik qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Birgalikdagi o`yin bilan birlashgan kichik bolalar jamoasida murakkab munosabatlar vujudga keladi. Tarbiyachining vazifasi har bir bolani faol o`yinga jalb qilish, bolalar o`rtasida do`stlikka, haqqoniyligka, o`rtoqlarini javobgarlikni sezishga asoslangan munosabatlar o`rnatishdan iboratdir. O`yinni bolalar o`z ihtiiyorlari bilan o`ynaydilar, ammo boshqa hech bir faoliyatda o`yindagi singari bolalarning hulqi bilan bog`liq bo`lgan qat`iy qoida yo`q. Bunday qat`iy qoida ijodiy o`yinga ham, qoidali o`yinga ham, qoidani bolalar o`zlari o`rnatadigan o`yinga ham tegishlidir. Mana shuning uchun ham o`yin bolalarni intizomli qiladi, ularni o`z harakatlari va fikrlarini qo`yilgan maqsadga bo`ysundirishga o`rgatadi.

O`yin mehnat tarbiyasi vazifasini bajarishga ham yordam beradi. Bolalar o`z o`yinlarida har hil kasbdagn kishilarni aks ettiradilar, bu bilan ular kattalarning harakatigagipa taqlid qilib qolmay, shu bilan bir qatorda ularning ishiga, mehnatga bo`lgan munosabatlarini ham aks ettiradilar. O`yin bolada ko`pincha mehnat qilish hohishini uyg`otadi, o`yin uchun kerakli narsalarni tayyorlash va yasashga majbur qiladi. O`yinda hozirgi zamon bolalariga hos bo`lgan tehnikaga qiziqish paydo

bo`ladi va rivojlanadi, bolalar har hil mashinalar yasaydilar va tehnik o`yinchoqlar bilan o`ynaydilar.

O`yin estetik tarbiyaning muhim vositasidir. O`yinda ijodiy hayol, fikrlash qobiliyati yuzaga keladi va rivojlanadi. Yaxshi tanlangan o`yinchoq badiiy didni tarbiyalashga yordam beradi. Harakatli o`yinlarda harakatning go`zalligi va mzro-mi bolalarni o`ziga maftun qiladi.

O`yining katta tarbiyalovchi ahamiyati o`z-o`zidan amalga oshmaydi. O`yin befoyda, hatto zararli bo`lishi, ba`zan yomon qiziqishlarni, yomon hislarni qo`zg`otishi mumkin. Tarbiyachi o`iin yordamida bolalarni har tomonlama rivojlantirish vazifasini amalga oshirish uchun unga muntazam ravishda ta`sir etib borishi zarur.

Bu vazifani hal etishda o`yin bolalar bog`chasidagi ta`lim- tarbiyaviy ishning hamma tomonlari bilan bog`langan bo`lishi kerak. O`yinda bolalarning mashg`ulotlarda olgan bilim va malakalari aks etadi va rivojlantiriladi, Ular orqali esa bola hayotga o`rgatiladi. Ikkinchisi tomonidan, o`yinda tarbiyalangan sifatlar faoliyatning boshqa turlariga ko`chiriladi.

Pedagogik jarayonda o`yining tutgan o`rni. Bolalar bog`chasidagi pedagogik jarayonni maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning o`sib kelayotgan yosh organizmi hususiyatlarini e`tiborga olgan holda ularni yaxshi tarbiyalash uchun qulay shart- sharoitlar yaratadigan qilib tashkil etish lozim.

Buning uchun bolalar hayotini tashkil etishda o`yin yetakchi o`rin egallashi lozim. Bolalar o`yiniga ajratilgan vaqtini mashg`ulot yoki kun tartibidagi boshqa tadbirlarni cho`zib yubo-rish orqali egallash mumkin emas.

Bolalar bog`chasida ta`lim-tarbiya dasturida xar kungi kun tartibiga ovqatlanish, badantarbiya, mashg`ulotlar o`tkazish bilan bir qatorda o`yin ham kiritilgan. O`yin bolalar hayotini tashkil etish shakli sifatida kichik guruhdan (uchinchisi yoshdan) boshlanadi.

O`yin ertalab nonushtagacha (15—20 daqiqa) boshlanadi va nonushtadan keyin, mashg`ulotlar o`rtasida, ochiq havoda, uyqudan keyin o`tkaziladi. Ertalab

rolli o`yinlar, qurish-yasash, harakatli (to`p bilam) o`yinlarni tashkil qilish tavsiya etiladi.

Mashg`ulot o`rtasida harakatli, qoidali o`yinlar o`tkaziladi. Ular asosan mashg`ulotning mazmuniga bog`liq bo`ladi.

Ochiq havodagi o`yinlarga yugurish, otish, sirpanish bilan bog`liq bo`lgan o`yinlar, qoidali o`yinlar («Ayyor tulki», «Oq terakmi ko`k terak») kiradi. Shuningdek, qurilish, rolli, sport o`yinlari, tabiiy materiallar bilan o`ynaladigan o`yinlar (qum, suv, loy bilan) didaktik o`yinlar, bolalarning harakatini rivojlantiruvchi o`yinlar, dramalashtirilgan o`yinlar bo`ladi. Tarbiyachi hamma o`yinlarga rahbarlik qiladi.

Kunduzgi uyqudan keyingi o`yinlarga qurilish o`yinlari, ertak bo`yicha qo`yiladigan o`yin, rolli o`yinlar, didaktik o`yinlar va hokazolar kiradi.

O`yinlarning turlari, mazmuni ularni har bir yosh guruhlari bo`yicha tashkil etishni taqozo qiladi. O`yin pedagogik jarayonda mehnat va ta`lim, bolalarning boshqa faoliyatlari bilan o`zaro bog`liq holda olib boriladi.

O`yinda bolalar tevarak-atrofdagi voqelikni amaliy jihatdan o`zlashtirib boradi. Bolalar o`yin jarayonida bilimlarni o`zlashtirish, uni takomillashtirishni asosiy maqsad qilib qo`ymaydilar, biroq kattalardek harakat qilish, boshqa bolalar bilan aloqaga kirishish, o`yin vazifalarning jozibadorligi, musobaqa va shunga o`xshashlar bolaning bilimlarini egallab, mustahkamlab borishini taqozo etadi. Bolalar hatto didaktik o`yinlarni ham biron narsani bilib olish uchun o`ynamaydilar. Ammo o`yin jarayonida bolaning bilimi o`zi sezmagan holda o`z-o`zidan takomillashib boradi.

Ta`lim jarayonida (mashg`ulotlarda) bolalarning bilimini shakllantiruvchi aniq maqsad qo`yiladi. Tarbiyachi bolalarni yangi bilimlardan habardor qiladi, ularda o`quv faoliyatining eng oddiy malakalarini shakllantirib boradi. Ta`limning hususiyati va mazmuni bolalar o`yinlari mazmuni ga ta`sir etib, uni rivojlantiradi. Mashg`ulotlarda, ekskursiyalarda egallangan bilimlar bolalarning o`yin faoliyatini, qiziqishlarini rivojlantiradi.

Ikkinchi tomondan, har xil metodlar bilan o`tkaziladigan mashg`ulotlarda turli-tuman o`yin usullaridan ham foydalaniladi. Bunday usullar bolalar diqqatini toplash, ular idrokini faollashtirish, bilimlarni to`larroq o`zlashtirib olish imkonini yaratadi.

Pedagogik jarayonda mehnat bilan o`yin o`rtasida umumiylig va farq borligini ham aytib o`tish kerak. Bolalarning qo`l mehdoti o`yin bilan bevosita bog`liq. Ayniqsa katta guruhga borganlarida bolalar mavjud o`yinchoqlar bilan o`ynabgina qolmay, yetishmaganlarini o`zlari kattalar yordamida qog`oz, yog`och, karton, tabiiy materiallardan yasab oladilar.

O`yinning mehnat bilan bog`liqligi shundaki, bolalar o`zlarining o`yinchoqlarini har doim avaylab saqlab boradilar.

Keyingi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari (V. I. Loginova, M. V. Kruleht) natijalari shuni ko`rsatdiki, kichik guruhlardagi mehnat faoliyatiga o`yin hususiyatlari- ni kiritishni taqozo etadi. Ma`lum bo`lishicha avval bolalar kattalar mehnat jarayonini qanday bajarganlarini o`zlashtirib olib, keyin o`z o`yinlarida buni aks ettirar ekanlar, shundan keyingina mustaqil mehnat faoliyatiga o`tar ekanlar.

Bolalar mehnati qiziqarli bo`lishi uchun uni ko`pincha o`yin tarzida o`tkaziladi. Masalan, maydonchani tozalaganda bolalar ahlatlarni zambillarda tashish o`rniga, mashinalarda tashiydilar, ustahonada kartonlardan qutichalar yasaydilar va hokazo.

Bolalor o`z o`yinlarida kattalar mehnatini aks ettirishlari ularda bu mehnatga hurmatni shakllantirib boradi. Bu ham o`yinning mehnat bilan bogliqligiga misol bo`la oladi.

Shunday qilib, o`yin yahshi yo`lga qo`yilgan pedagogik jarayonda bolalarning butun hayotini qamrab oladi va uning qiziqarli o`tishini ta`minlaydi.

O`yinning bolalar faoliyati sifatida o`ziga xosligi. Bolalar o`yinining o`ziga xosligi shundaki, u tevarak-atrofdagi hayotni, kishilarning faoliyati, ishlari, harakatlarini, ularning ish jarayonidagi o`zaro munosabatlarini aks ettiradi. O`yin

paytida hona bolalar uchun dengiz, o`rmon, metro stanciyasi, temir yo`l vagoni bo`lishi mumkin va h. k.

Bolalar o`yinining yana bir hususiyati — uning havaskorlik tarzida bo`lishidir (hususiy faoliyat). Bu uning tashqi belgilari bo`lmay, balki haqiqiy mohiyatidir. O`yining ijodkori, yaratuvchisi — bolalardir. Ular o`yinda o`zlariga tanish bo`lgan hayotiy voqealari ularga bo`lgan munosabatlarini aks ettiradilar.

Bolalar o`yinining yana bir o`ziga hos hususiyati unda harakat, so`z va obrazlarning o`zaro bog`lanib ketishidir. O`yinda bola o`zi aks ettirayotgan qahramonning hishayajoni, kechinmalari, harakatlari bilan yashaydi. Shuning uchun ko`pincha uning ismini aytib chaqirishganda, u javob bermay, shunday deydi: Men «Komil emasman, kapitanman». Shunda tarbiyachi: «O`rtoq kapitan, sizning kemangiz yaqinda dengizga chiqadi. Matroslar kuchli va sog`lom bo`lishlari kerak. Ularni jismoniy mashqqa saflantiring», deydi. Shunda kapitan'savlat bilan hursand holda: «Zaryadkaga saflaning», deb komanda beradi.

Bola hech qachon jim o`ynamaydi, bitta o`zi o`ynasa ham u o`yinchoq bilan gaplashadi, o`zi tasvirlayotgan qahramon bilan muloqat o`rnatadi, onasi, bemor, shifokor hullas hamma-hammaning o`rniga o`zi gapiaveradi. So`z obrazning yahshiroq ochilishiga yordam beradi.

Nutq o`yin jarayonida juda katta ahamiyatga ega. Nutq orqali bolalar fikr almashadi, o`z his-tuyg`u, kechinmalarini o`rtoqlashadi. So`z bolalar o`rtasida do`stona munosabatlar o`rnatalishiga, tevarak-atrofdagi hayot voqealari va faktlari riga bir hilda munosabatda bo`lishga yordam beradi.

O`yinda obraz, o`yin harakati, so`z o`zaro bog`lanib, o`yin faoliyatining asosiy negizini tashkil etadi, borliqni aks ettirish vositasi bo`lib hizmat qiladi.

Bolalarning o`zi yaratgan o`yindan kelib chiqadigan yoki kattalar tomonidan taklif etilgan o`yining g`oyasi, mazmuni, o`yin harakatlari, rollar, o`yin qoidalari uning tuzilishini tashkil etuvchi qirralardir.

O`yining g`oyasi — bu nima o`ynashni belgilab olish: «do`kon», «shifoxona», «uchuvchilar», «ona-bola» («Oila»), «bolalar bog`chasi» va shunga

o`hshashlar. O`yin mazmuniga, g`oyasiga qarab bolalarning bunday o`yinlarini bir necha o`ziga hos guruhlarga bo`lish mumkin:

- a) maishiy turmushni aks ettiruvchi o`yinlar («oila», «bolalar bog`chasi», «shifohona» va h. k.);
- b) kishilarning yaratuvchilik mehnatini aks ettiruvchi o`yin lar (metro qurilishi, dehqonlar mehnati, uy, fabrikalarning qurilishi va h. k.);
- v) ijtimoiy voqealarni, an`analarni aks ettiruvchi o`yinlar (bayramlar, namoyishlar, sayohat; mehmonlarni kutish va h. k.).

Uyinlarning bunday bo`lishi albatta shartli bo`lib, bir o`yinda har hil hayotiy voqealar aks etishi ham mumkin.

G`oya o`yining mazmuni, jonli to`qimasi bo`lib, uning rivojlanishini, o`yin harakatlarini, bolalar munosabatlarining har hilligi va o`zaro bog`lanishini belgilab beradi. O`yining qiziqarli bo`lishi va unda bolalarning qanday ishtirok etishlari o`yin mazmuniga bog`liq. O`yinda bola ijro etadigan roli o`yining asosiy o`zagi va tarkibiy hususiyatidir. Shuning uchun ham bu o`yinlar rolli yoki syujetli-rolli o`yinlar nomini olgan. Bola olgan roliga qarab, o`sha obrazga kirib ketadi va uning rostligiga ishonadi.

Bolalar o`yiniga tarbiyachining rahbarlik qilishi. O`yin bolalarning qiziqarli ermagogina bo`lib qolmay, shu bilan bir qatorda u bolalarni rivojlantirish va tarbiyalashning muhim vositasi hamdir. Ammo o`yin kattalar tomonidan tashkil etilib, unga rahbarlik qilingandagina ijobiy natija beradi.

Pedagog bolalar o`yinini tashkil etar ekan, quyidagi talablarga e`tibor berishi zarur: o`yin mazmuni ta`lim-tarbiya beruvchi ahamiyatga ega bo`lishi, aks ettirilayotgan narsalar haqidagi tasavvurlar to`g`ri va to`la bo`lishi; o`yin harakatlari faol, ma`lum maqsadga qaratilgan, ijodiy hususiyatga ega bo`lishi kerak; hamma va ayrim bolalarning qiziqishlarini e`tiborga olgan holda o`yniga rahbarlik qilish; o`yinchoqlar va boshqa kerakli materiallardan maqsadga muvofiq foydalanish, bolalarning o`yinda hayrihoh va hursand bo`lishlarini ta`minlash lozim.

Pedagog bolalar o`yiniga rahbarlik qilar ekan, bola shaxsining hamma tomonlariga: ongiga, his-tuyg`ulariga, irodasiga, hulqiga ta`sir etishi va bundan bolalarni aqliy, ahloqiy, estetik va jismoniy tomondan tarbiyalashda foydalanishi lozim.

O`yin jarayonida bolalarning bilimlari va tasavvurlari boyib, chucurlashib boradi. O`yinda u yoki bu rolni bajarayotib, bola o`zining butun diqqatini o`yinga qaratishi lozim.

Bola o`ynayotganda kishilar mehnati, ularning aniq harakatlari, munosabatlari to`g`risidagi tasavvuri etarli emasligini sezib qoladi, buning natijasida kattalarga savol bera boshlaydi. Tarbiyachi bolalarning bunday savollariga javob berib, ularning bilimlariga aniqlik kiritadi, boyitadi.

Shunday qilib, o`yin bolalardagi bilim va tasavvurlarni mustahkamlaydi. Bunda pedagogiing to`g`ri rahbarligida uning tushunchalari kengayadi. Tarbiyachi o`yin orqali bolalarda ona-vatanga, o`z halqiga boshqa millat kishilariga ijobjiy munosabatni shakllantiradi, mustahkamlaydi. Uyin orqali tarbiyachi bolalarda jasurlik, to`g`rilik, o`zini tuta bilishlik, tashabbuskorlik kabi sifatlarni tarbiyalaydi.

O`yin bolalarda ijtimoiy ahloqni, ularning hayotga, bir- biriga bo`lgan munosabatini shakllantiruvchi o`ziga hos mакtabdir. O`yinda bola kishilarning axloq-odob normalarini, mehnatga munosabatlarini, jamiyat mulkiga, boshqalarga munosabatlarini bilib oladi.

Tarbiyachi bolalar o`yiniga rahbarlik qilayotib ularni jamoa orqali ham tarbiyalab boradi. O`yin jarayonida bolalar o`z xohishlarini jamoa xohishi bilan kelishib olishga, o`yinda o`rnatilgan qoidalarga rioya qilishga o`rganadilar.

Ammo o`yinga to`g`ri rahbarlik qilinmasa, u nohush oqibatlarga ham olib kelishi mumkin. Tarbiyachi bolalarni jismoniy tomondan tarbiyalashda o`yindan keng foydalanadi. Juda ko`pchilik o`yinlar bolalardan faol harakat qilishni talab etadi, bu esa o`z navbatida organizmda modda almashinishini yahshilaydi, qon aylanishini tezlashtiradi. Bundan tashqari faol harakat qilish bola gavdasining

to`g`ri o`sishini, harakatlari chiroyli bo`lishini ham ta`minlaydi. Ammo o`yin pedagogning rahbarligisiz o`z-o`zidan jismoniy tarbiya vositasi bo`lolmaydi, chunki ortiqcha harakat qilib yuborish yoki uzoq vaqt bir vaziyatda o`tirish bolaning sog`lig`iga zarar keltirishi mumkin. Bundan tashqari, o`yin paytida gigienik shart-sharoit tug`dirish uchun alohida g`amho`rlik qilish lozim.

O`yin orqali tarbiyachi bolalarda quvnoq kayfiyat yaratadi, ijobiy ruhiyat hosil qiladi, bu esa bolaning asab-ruhiy, jismoniy tarbiyasini yahshilaydi.

O`yin bolalarga estetik tarbiya berish vositasi sifatida ham keng qo`llaniladi. Bolalar tevarak-atrofdagi hayotni, voqelikni obrazlar, rollar orqali ham aks ettiradilar. O`yinda bolalarning avval olgan taassurotlari orqali obraz yaratishlari — hayol juda katta ahamiyatga ega. Bolalar juda ko`p o`yinlarda avval o`rgangan ashula, she`r, raqs, topishmoqlardan keng foydalanadilar. Bundan tarbiyachi bolalarda estetik did, zavqni tarbiyalashda foydalanadi.

1.2. Bolalarning rivojlanishida o`yin faoliyatining roli. O`yin bola uchun haqiqiy hayotdir. Agar tarbiyachi bolalar o`yinini oqilona tashkil eta olsagina u ijobiy natijalarga erishishi mumkin. A. P. Usova shunday degan edi: «Bolalar hayoti va faoliyatini to`g`ri tashkil etish ularni to`g`ri tarbiyalash demakdir. Bolalarni tarbiyalashning o`yin shakli shuning uchun ham samarali natija beradiki, o`yinda bola yashashni o`rganmaydi, balki o`z hayoti bilan yashaydi».

O`yin tanlay bilish ham muhim ahamiyatga ega. Nonushta bilan mashg`ulot o`rtasida bolalar o`yiniga 8—10 daqiqa vaqt beriladi. Bunda bolalar ko`pincha avval boshlagan o`yinlarini davom ettiradilar. Sayrda bolalarning o`ynashlari uchun 1 soat—1 soatu 20 daqiqa vaqt ajratiladi. Kunduzgi uyqu va kechki nonushtadan keyin ham bolalar o`yiniga vaqt beriladi. Bunda bolalar ko`proq syujetli-rolli o`yinlarni, qurilish materiallari, qo`g`irchoqlar bilan, stol usti o`yinchoqlari o`ynashlari mumkin. Shu bilan birga ermak o`yinlardan ham foydalaniladi.

Ammo o`yin bilan ta`lim o`rtasidagi bog`liqlik bola ulg`aygan sari o`zgarib boradi. Qichik guruhda o`yin ta`lim berishning asosiy shakli hisoblansa, katta

guruhgaga borganda esa mashg`ulotlarda ta`limning roli ortadi. Tayyorlov guruhiga borganda bolalarning o`zlarida maktabdagi o`qishga ishtiyoy uyg`onib qoladi.

Ammo bolalar uchun o`yining qadri yo`qolmaydi, balki mazmuni o`zgaradi. Endi bolalarni ko`proq fikriy faollikni talab etuvchi o`yinlar, sport tarzidagi (musobaqa jihatlari bor) o`yinlar qiziqtira boshlaydi.

Pedagogika fani o`yinni bola shahsini tarbiyalashning asosiy vositasi deb hisoblaydi. O`yin orqali bolalar kattalarning mehnat tajribasini, bilim, malaka va ko`nikmalari, harakat usullarini, ahloq normalari va qoidalarini, mulohaza va muhokamalarini egallab oladilar. O`yinda bolaning o`z tengdoshlari va kattalar bilan bo`ladigan munosabat usullari shakllanadi, his va didlari tarbiyalanadi.

Bolalarning o`yinda birlashishlari bir necha bosqichga bo`linadi. Birinchi bosqich bolalarning «yonma-yon» o`yining shakllanib borishidir. Bu ilk yoshli va kichik guruh bolalariga hosdir. Bunday o`yinda bolalar o`rtog`ining o`yiniga qiziqish bilan qaraydilar, birga o`ynab, «yonma-yon» o`tirganlaridan hursand bo`ladilar. Bu yoshdagagi bolalarning o`yini kattalar rahbarligida ularning hulqiga ta`sir etish orqali tashkil etiladi.

Ikkinci bosqichda bolalar o`yin orqali mehanik ravnshda birlasha boshlaydilar. Bunday birlashishlar qisqa muddatli bo`ladi. Bu davrga kelib bolalardan kimning qaysi o`yinga qiziqishi aniq bo`la boshlaydi, bir hil bolalar didaktik o`yinga qiziqsalar, ikkinchilari harakatli o`yinni yoqtiradilar, uchipchilariga ijodiy o`yinlar ma`qulroq bo`ladi va h.k. Tarbiyachining vazifasi bolalarni u yoki bu o`yin bilan uzoqroq o`ynashga o`rgatishdir.

Uchinchi bosqichda o`ynovchi bolalar guruhy bir-biriga do`stona munosabat va o`zaro yoqtirish orqali birlashadilar. Birga o`ynovchilar soni ko`p bo`lmasada, bolalar qiziqib o`ynaydilar. Bu davrga kelib bir-birlariga baho berish umumiyligi talabi yuzaga keladi. Bu bosqichda tarbiyachi bolalarning o`yinda birlashishlarining ahloqiy asosini yuzaga keltirishi, ularda o`zaro yordam, o`rtoqlik, do`stlik munosabatlarini shakllantirishi lozim.

Bolalarning o`yinlari qiziqarli, mazmunli bo`lishi uchun

o`yinning hamma turlaridan o`rinli foydalanilsa, bolalarga ta`lim berish va ularni tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishiladi.

Shunday qilib, pedagogika fani o`yinga bola shahsini har tomonlama shakllantirish vositasi va ular hayotini tashkil etish shakli, bolalar jamoasini shakllantirish vositasi deb qaraydi.

Ijodiy o`yinlar. Ijodiy o`yinlarga: syujetli-rolli o`yinlar, sahnalashtirilgan o`yinlar, qurilish-yasashga doir o`yinlar kiradi.

Ijodiy o`yinlarda bolalarning tevarak-atrofdan olgan taassurotlari aks ettiriladi. Ijodiy o`yin bolalarning mustaqil o`yini bo`lib, o`yinning mazmunini ular o`zлari o`ylab topadilar. Bu o`yinda bolalarning erkinligi, mustaqilligi, tashkilotchilik va ijodkorlik qobiliyatları to`laligicha namoyon bo`ladi. Ammo o`yinda hayotiy taassurotlar aynan aks ettirilmaydi, balki bolalar ongida qayta ishlab chiqiladi. Bu bolalarning o`yin g`oyasini yaratishlarida, uning mazmunini tuzib, tasvirlovchi vositalarni tanlashlarida va shunga o`hhashlarda namoyon bo`ladi.

Syujetli-rolli o`yin o`z hususiyatiga ko`ra aks ettiruvchi faoliyatdir. Tevarak-atrofdagi kattalar va tengdoshlarining hayoti va faoliyati bu o`yin mazmuniga manba bo`lib hizmat qiladi.

Bolalarning tevarak-atrofdagi hcyotdan, tengdoshlari, kattalar faoliyatidan olgan taassurotlari. ijodiy o`yinda qayta ishlanadi, to`ldiriladi, sifat jihatidan o`zgartiriladi. Bolalarning bunday o`yinlari tevarak-atrofdagi borliqni bilishning amaliy shaklidir.

Bolalar o`yining o`ziga hos tomoni unda tasvirlovchi vaziyatlarning mavjudligidir. Tasvirlovchi vaziyat bolalarga o`yin jarayonida yuklangan roli va o`yin syujetidan tashkil topadi va har hil buyumlardan foydalanishni ham o`z ichiga oladi.

O`yinning syujeti — o`z harakati, munosabatlari bilan bog`langan voqeа, hodisalar va ularning qatnashuvchilaridir.

Roli syujetli-rolli o`yining asosiy negizi hisoblanadi.

O`yin bolada qanoatlanish, hursandchilik hissini paydo qiladi, shuning uchun bolani qiziqtirib, unda yahshi kayfiyat uyg`otadi, bola organizmidagi hayotiy faoliyatni yahshilaydi.

Bola o`ynayotganda har hil harakatlar qiladi: yuguradi, sakraydi, tor joydan, ingichka taxtacha ustidan o`tadi, engashadi, yuqoriga tirmashib chiqadi va hokazo. Bu harakatlarning hammasini bola bemalol, o`z xoxishi bilan bajaradi, natijada bolaning muskullari pishiydi, u harakatni yengilroq, chaqqonroq bajaradigan bo`lib qoladi, jismoniy jihatdan chiniqib boradi.

Bolaning aqliy tomondan rivojlanishi uchun ham o`yin katta ahamiyatga ega. O`yin natijasida bolaning bilimi kengayib boradi. Rolli o`yinlar bolaning kuzatuvchanligini, qiziquvchanligini, bilishga qiziqishini oshirib, bilish doirasini rivojlantiradi, boyitadi.

O`yinda bola o`z oldiga maqsad qo`yadi, bu boladan aql, idrok ishlatishni talab qiladi, topag`onlikka o`rgatadi. O`yin jarayonida juda ko`p gaplashishga, tortishishga, bahslashishga, aytib berishga to`g`ri keladi. Bolalar o`zi yasayotgan narsalarini yahshiroq yasash, qurish uchun juda ko`p o`ylab, fikrlashlariga to`g`ri keladi. Bular hammasi bola taffakkuri va hayolining rivojlanishida muhim ahamiyatga egadir.

Bola o`z o`yinida borliqni aks ettirayotib, olgan rolining mazmuni bilan bog`liq bo`lgan u yoki bu hissiyotni boshidan kechiradi. Masalan, Dilnoza ona-bola o`yinida ona rolini o`ynayotib, bolalarini ovqatlantiradi, kiyintiradi, ular bilan yahshi munosabatda bo`lib erkalaydi, ular bilan gaplashadi, kitoblar o`qib beradi. Bu o`yin bolada muloyimlik, g`amho`rlik, e`tiborlilik kabi yaxshi hislarni uyg`otadi.

«Bolalar bog`chasi», «maktab» kabi o`yinlar bolada do`stlik, o`rtoqlik, burch hissi, jamoachilik kabi hislarni tarbiyalaydi. O`yinda dastlabki do`stlik munosabatlari paydo bo`ladi.

Musiqa mashg`ulotlarida, «teatr», «bayram» kabi o`yinlarda estetik tarbiya amalga oshiriladi. Bunday o`yinlar bolalarda badiiy did, qiziqish va qobiliyatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

Shunday qilib, ijodiy o`yinlar bola shahsining hamma tomoniga ta`sir etadi.

Rolli-syujetli o`yinlarning o`ziga xos xususiyati. Rolli o`yinlarning boshqa o`yinlarga nisbatan o`ziga hos hususiyatga egaligi ularda syujet, roli va hayol qilingan vaziyatning mavjud bo`lishidir.

Bolalar biror narsa yoki voqea to`g`risida yetarlicha tasavvurga ega bo`lgandagina syujet, fikr yuzaga keladi. Masalan, bolalar «parohod» o`yinini o`ynamoqchi bo`lishdi. Bunga o`yining qanday borishi to`g`risida syujet (voqeaning borishi) kerak. Syujet bolalarning bilimiga bog`liq bo`ladi. Bolalarda avval g`oya tug`iladi, keyin mazmuni rivojlanadi. Ba`zan bolalar o`yining qanday borishini oldindan belgilab oladilar. Masalan, Afrikaga «bormoqchi» bo`lsalar, sayohat vaqtida qilinadigan ishlarni oldindan belgilab oladilar.

Bundan ko`rinib turibdiki, rolli o`yin jamoachilik hususiyatiga ega, chunki bolalar bir-birlari bilan o`zaro munosabatda bo`ladilar.

Rolli o`yinda har bir bola o`ziga olgan rolni bajaradi, masalan, ona, shofyor, tarbiyachi, enaga, artist va hokazo.

Rolli o`yinlarda didaktik, qoidalı-harakatlı o`yinlardagi singari qat`iy o`rnatilgan qoida bo`lmaydi. Bunda ko`pincha bolalar o`z hayol qilgan narsalari bo`yicha harakat qiladilar. Masalan, «raketaga tushib oyga uchadilar», «parohodda suzadilar», «kasalni davolaydilar» . . .

Ammo, bolalarning hayollari bilan o`ynashlari ularni real voqelikdan uzoqlashtirib yubormaydimi degan savol tug`iladi? Yo`q, bolalar o`zlari buning o`yinligini yahshi biladilar. Bu «o`yin», bu faqat «o`yinda», deydilar.

Shu bilan birga bolalarning kechinmalari, hayajonlari, qilgan harakatlari hammasi rostakam, sidqidildan bo`ladi. Masalan, «doktor» rolidagi bola kasal to`g`risida qayg`uradi va shunga o`xshashlar.

O`yin mavzui bolalar olgan taassurotning kuchli, bolalarning qiziqishlari bilan belgilanadi. O`yinda bolalar aks ettiradigan ijtimoiy-siyosiy voqealar bolalarning bilim doirasi va hayotiy tajribasining kengayib borishiga bog`liq bo`ladi.

Rolli o`yinlarning mazmuni va mavzusi o`zgarishi bilan bir qatorda uning tuzilishi va o`yin shakllari o`zgaradi, bolalarning mustaqilligi va tashabbuskorligi ham o`sib boradi.

Avvaliga bolalar o`z-o`zicha alohida-alohida o`ynaydilar. Sekin-asta rolli o`yinlarning paydo bo`lishi, o`yinda kishilar o`rtasidagi munosabatni aks ettirish birgalikda bajariladigan o`yinni keltirib chiqaradi. Avvaliga katta bo`lmagan guruhchalar 2—3 kishidan bo`lib o`ynashadi, katta va tayyorlov guruhlariga kelib kattaroq jamoaga birlashadilar.

O`yinda har xil rollar orqali o`zaro munosabatda bo`lish bolalarda o`rtoqlik munosabatlarini shakllantirishga yordam beradi.

O`rtoqlik munosabatining dastlabki hususiyati bolalarda maslahatlashib, kelishib olishda namoyon bo`ladi. Kelishib olish avvalo o`yin mavzusini belgilab olishdan boshlanadi. Keyin rollarni taqsimlashda o`yinchoqlar tayyorlashda va boshqa sohalarda kelishib olinadi.

O`yinning tuzilishi va mazmuni o`zgarishi bilan o`yinchoqning roli va bolalarning unga nisbatan talabi ham o`zgarib boradi va h. k.

Bog`cha yoshidagi bolalarda ijodiy o`yinning rivojlanib borishi. Uchinchi yoshdagi bolalarning o`yinlari yangi tue oladi: bola qo`g`irchoqni va o`zini kishilarning nomi bilan atay boshlaydi: masalan, bola mashina yasab uni boshqara boshlaydi. Kattalar undan: sen kimsan?—deb so`rasa, «Haydovchi» deb javob beradi. Yoki qizcha qo`g`irchog`iga ovqat pishiryapti. «Sen kimsan?»—degan savolga, «Men oshpazman», deb javob beradi.

Bolalar o`z o`yinlarida sekin-asta murakkab bo`lmagan syujetli o`yinlarni o`ynay boshlaydilar. Bunda asosan kundalik turmushda takrorlanib turadigan voqealar aks etadi. Bolaga ovqat berishadi, uqlashga yotqizishadi, mashinada tortishadi. Yana ovqat berishadi va uhlatishadi. Yoki qo`g`irchoq kasal bo`lib qolsa, darrov uning qo`li, oyog`i bog`lanadi, yolg`ondakam dori beriladi.

Uchinchi yoshning oxiriga kelib bola rol tanlay boshladidi. «Men oyisiman», «Men — shifokorman» lekin bular birdaniga enaga, tarbiyachi, shifokor bo`lib qolishi mumkin: mashina samolyotga aylanadi va hokazolar.

Bola to`rtinchi yoshga o`tganda syujetli-rolli o`yinlar ancha rivojlanan boshlaydi. O`yinlar mavzui har hil bo`lib, boyiy boradi. Bu yoshdagi bolalar o`z o`yinlarida oila, bog`chani, avtobusda, tramvayda kelayotgan kishini aks ettiradilar.

Tevarak-atrofni kuzatish natijasida tasavvurlari kengayadi, bu ularning o`yin mazmuniga ta`sir etadi: bayramlar, magazin, transportning har hil turlarini aks ettira boshlaydilar. Ammo bu yoshda ular hayotdagi voqealar o`rtasidagi bog`liqliklarni hali tushunib etolmaydilar.

Bola besh yoshga qadam qo`yganda undagi kuzatuvchanlik, tafakkuri rivojlanganligi, bilim doirasi kengayganligi sababli o`yin mazmuni ham murakkablashib boradi. Hayolning rivojlanishi orqasida ertak va hikoyalar mazmuni bo`yicha murakkab bo`limgan o`yinlarni o`ynashadi. Bu ko`pincha qo`g`irchoq, soya teatri ko`rgandan keyin yuzaga keladi.

Boladagi tafakkur va hayolning rivojlanishi o`yinda so`zning rolini kuchaytiradi. U roli o`ynab, obrazlar yaratishda muhim vositaga aylanadi. So`zning roli ayniqsa bolalarning jamoa o`yinlarida o`ynovchilar o`rtasida muomala, qilish vositasi bo`lib hizmat qiladi.

O`yin mazmuni bilan bir qatorda bolalarda hislar ham rivojlanib boradi. Kundalik hayotga nisbatan bolalarda hissiyot yuqori bo`ladi. O`yin, birinchidan, hursandchilik bilan hamohang kechadi. Ikkinchidan, bolalar kattalarning hislarini o`z o`yinlarida aks ettiradilar.

Ba`zan shofyor o`z mashinasida qo`g`irchoqni bosib ketishi kabi salbiy o`yinlarni ham ko`rish mumkin. Ammo bolaning bu harakatini ataylab qilingan salbiy xulq namunasi deb bo`lmaydi. Ammo bunga tarbiyachilar befarq qarab ham turmasliklari lozim. Bolani bunday ishdan chalg`itish oson tarbiyachining maslahati bilan sho`h «haydovchi» qo`g`irchoqni turg`izib, uni ovutadi, «oyisiga» yoki «shifokorga» olib boradi.

Bu yoshdagi bolalar o`yinlarining mavzusi maishiy ishlar va mehnat bilan bog`liq bo`lib, bu o`yinlarda ular kishilarining ezgu hislarini, qayg`ularini aks ettira boshlaydilar.

Katta bog`cha yoshida ijodiy o`yin juda ham yahshi rivojlanadi. Bu o`yinlarda bolalar o`zlari eshitgan, ko`rgan voqealar, hikoyalar, kitoblar va boshqa manbalardan olgan bilim, malakalaripi, hishayajonlarini to`la qo`llay boshlaydilar. Bu yoshdagি bolalar o`yinlarida berilgan ta`lim-tarbiyaning natijasi yaqqol ko`rinib, sezilib turadi.

Bolalar kim bilan o`ynashi to`g`risida va o`yinning qanday borishi to`g`risida o`zaro kelishib oladilar. O`yinlar uzoqroq davom etadigan bo`lib boradi. Bitta o`yinni uzoq vaqt, hatto bir necha kun o`ynash mumkin, bunda har gal o`yinga yangilik kiritib boriladi.

Uzoq davom etadigan o`yinlar maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar o`yinlarining yuqori bosqichi hisoblanadi.

Har bir bolaning yahshi ko`rgan o`yini va yaxshi ko`rgan roli bo`ladi. Masalan, shifokor bo`lishni xoxlagan qiz mana shu rolni har hil o`yinda: bog`cha, kasalxona, parohod va shu kabi o`yinlarda o`ynashga intiladi. Bog`cha yoshining ohirida so`z yangi ahamiyat kasb etadi: bolalar so`z orqali butun bir o`yin epizodlarini yarata boshlaydilar. Bolalardagi bu hususiyat ularning taffakkur va hayollari rivojlanganligidan darak beradi.

Katta bog`cha yoshidagi bolalar o`yinlariga to`g`ri rahbarlik qilib borilsa, ularning mustahkam jamoasi yuzaga kelib, u o`z an`anasiga, o`z qoidasiga ega bo`ladi. Bolalarda birgalikda ijod qilish qobiliyati rivojlanadi, ular o`rtoqlarining fikri bilan kelishadigan, fikriga qulq soladigan bo`lib boradi.

Bolalar jamoasining shakllanishi uzoq vaqt ni talab etadigan murakkab ish. Bolalar o`rtasida murakkab munosabatlar yuzaga kela boshlaydi.

Har bir bolaning o`ziga hos hususiyati va harakteri yaqqol namoyon bo`lib boradi. Bunda bolalar faol tashkilotchi, o`ziga ishonadigan yoki aksincha, tortinchoq, indamaslarga bo`linishadi.

Faol bolalar har doim o`yinni o`z hohishiga qarab tanlaydi, qiziqarliroq rolni talab etadi. Ular ba`zan o`yin qoidasini buzishadi, o`rtoqlarini hafa qilishadi, ammo tarbiya- chining ta`siriga tez berilishadi. Ularning ijobiy hususiyatlari, sog`lom

qiziqishlari bo`ladi, tarbiyachi mana shular asosida ularning ongi va hissiga ta`sir etadi.

Tortinchoq, uyatchan bolalarni sho`h bolalarga nisbatan tushunib olish ancha murakkab. Chunki tortinchoqligi, uyatchanligi orqasida ular o`zlarining bilim, malaka, hayollarini yahshi namoyon eta olmaydilar. Torbiyachi ularga diqqat e`tibor bilan munosabatda bo`lsa, ular faollashib ketadi. Ko`pincha bolalarning uyatchan, passiv bo`lishi bolalar bog`chasi va oiladagi noto`g`ri tarbiyaning natijasidir. Bu hatoni tuzatish yahshi natijalar beradi.

O`yin mavzusi o`zgarishi bilan o`yinda qatnashuvchilarning ham o`zaro munosabatlari o`zgarib boradi. Qichkina bolalarning har biri o`z holicha o`ynasa, keyinchalik 2—3 kishi bo`lib o`ynasha boshlaydi, o`rta bog`cha yoshiga kelganda o`ynovchilar soni ko`payib, o`rtoqlik munosabatlari tarkib topa boshlaydi, bunday munosabatlar o`yinga mavzu va mazmun tanlashda, rollar va o`yinchoqlarni taqsimlashda yuzaga keladi.

O`yinning tuzilishi va mazmuni rivojlanib borishi bilan o`yinchoqning roli va unga talab ham o`zgarib boradi. Qichkina bolalar o`yinii ko`pincha o`yinchoq belgilaydi. Bitta o`yinchoq bir necha vazifani bajarishi mumkin. Urta va katta bog`cha yoshidagi bolalarda o`yin to`g`risidagi fikr avval tug`iladi keyin o`yin boshlanadi. Uyinchoq o`yin mazmuniga qarab o`ynalinadi.

Bolalarning ijodiy o`yinlarida tasvirlash vositalari. Bolalarning o`ynashlari uchun ma`lum vositalar kerak. Rolli o`yinlarda bolalar har hil vositalardan foydalanadilar, ulardan asosiyлари quyidagilar: bolalarning uya harakatlari; o`yinchoq va boshqa materiallar; so`z.

Bolalarning asosiy tasvirlovchi vositalari o`zlarining harakatidir. Masalan, bola ikki oyog`ida sakrab quyonchaga taqlid qiladi. Ikki qo`lini qimirlatib, pishillab parovoz bo`ladi va hokazo. Bolalarning ko`p harakatlari qurish, yasash bilan bog`liq , bo`ladi. Ular soatlab parovoz, parohod, elektrovoz qurdalar, ularni o`ziga o`xshatishga urinadilar. Ko`pincha qurash o`yinning boshlanishi bo`lib hizmat qiladi.

Taqlid vositasiga o`yinchoq ham kiradi. O`yinchoq bola harakatini to`ldiradi, o`ylagan obrazi va fikrini amalga oshirishga yordam beradi. Masalan, qo`liga qo`g`irchoqni ko`tarib olgan qizaloq o`zini haqiqiy onadek sezadi va haqiqik onalar bajaradigan ishni bajaradi: qizni ovnatlantiradi, kiyintiradi, uplashga yotqizadi va h. k.

Kiyimlar va ularning qismlari ham bolaning olgani yahshiroq bajarishga va uni yanada aniqroq ijro etishga imkon tug`diradi. Ba`zan arzimagan detal ham o`yinga qiziqish uygotadi. Masalan, petrushka o`tdap qalpoq qilib, qizil Shapkachaga shlyapa, biron hayvonga dumcha yasab bolalar o`oe taassurotlarini to`laroq ifodalaydilar.

Bolalar o`yin jarayonida ba`zi bir narsalarni hohlagan narsalari nomi bilan atab ham huddi o`sha hohlagan narsalarni faraz qilib juda yahshi o`ynaydilar, masalan, taomni «konfet», qumni «shakar», stulni «mashina» deb atashlari mumkin.

So`z yordamida bolalar qanday o`yin o`ynashlarini va boshqalarni kelishib oladilar. So`z yordamida bir-biri bilan muomalada bo`lib, o`z fikrlarini izhor etishadi. So`z har hil taassurotlarni ifodalash imkonini beradi. Bolalar bu hamma vositalardan ko`pincha bir vaqtda foydalanadilar.

Aks ettiruvchi vosita qanchalik ko`p bo`lsa, o`yin mazmuni shunchalik boyroq bo`ladi hamda tevarak atrofdagi voqealardan olingan taassurot shunchalik to`laroq aks ettiriladi.

O`yin jamoasining shakllanishi. O`yin mazmunining rivojlanib borishi bilan murakkab jarayon bo`lgan bolalar jamoasi ham shakllana boshlaydi. O`yin bolalarning mustaqil faoliyati bo`lgani uchun uning syujetini bolalar o`zlari o`ylab topishadi va o`zlari tashkil egishadi. O`yinda bolalar o`zlarining kichkina jamiyatning a`zosi deb hisoblashadi, o`zaro kelishib xarakat qilishga o`rganishadi, axloq normalarini egallab borishadi.

Ijtimoiy tarbiya olayotgan sharoitda har bir bola o`ynayotgan bolalar jamoasiga kira bilishi, u yerda o`z o`rnini topib olishi va shu jamoada o`rnashib olishi lozim. Busiz bolalar hayoti ham bo`lmaydi, yahshi qovushgan o`yin ham bo`lmaydi.

Tarbiyachi ilk yoshli bolalarda ularning narsalar bilan ,ynay olish, diqqatini shunga to`play olish qobiliyatini tarkib toptiradi. Bu boshqa bolalar bilan yonmayon tinch o`ynay lish malakasining shakllanishiga yordam beradi. Bu ularga masofa intizomi»ni saqlash imkonini beradi. Bolalar birgalikdalikda o`ynashga o`tganlarida bir-birlari bilan ma`lum munosabat o`rnatishlari lozim bo`ladi. Huddi mana shu munosabatga jamoachilikni shakllantiradi. Bunga tarbiyachi bolalarni kelishib o`ynashga o`rgatish orqali erishadi.

Har qanday ijodiy jamoa faoliyatidagi kabi bolalar o`yinlarida ham aql, harakter, fikrlar to`qnashadi. Huddi mana shu to`qnashuvda bolalar jamoasi tarkib topadi, har bir bolaning shahsi shakllanadi, ammo bunda bolaning butun aql va irodasini qamrab oladigan, unda kuchli hislarni uyg`ota oladigan o`yinlargina samarali natija beradi.

O`yindagi umumiylar qiziqishlar bolalarni bir-biriga yaqinlashtiradi, do`stlik aloqalarini o`rnatishga hizmat qiladi. Bunda, ayniqsa uzoq davom etadigan o`yinlar muhim ahamiyatni kasb etadi. Bir qancha bolalar dengiz sayohati o`yini bilan qizikib bir necha kungacha shu o`yinni o`ynashlari mumkin. "Ular kemada hali «shimoliy qutbga», hali issiq mamlakatlarga sayohatga borishadi. Uzoq o`ynaladigan o`yinlar bolalardan birgalikda amalga oshiriladigan ishlarni masla hatlashib olishni, rollarni bo`lishishni, bunda har bir bolaning qiziqishini e`tiborga olishni, o`rtoqlarining fikri bilan kelishishini, kerak bo`lgan har bir daqiqada o`rtog`iga yordamga kelishni talab etadi, bu bilan bolalarda umumiylar ish uchun javobgarlik hissi rivojlanadi. Uzoq vaqt dengizchi rolini bajarish natijasida bolalarda odamiylik, o`rtoqlik, insonparvarlik, jasurlik, o`zaro yordam kabi ijobiylar ahloqiy sifatlar shakllana boshlaydi. Bolalarni o`zaro munosabatlari borgan sari kamol topib boradi.

Shu tariqa, o`yindagi umumiylar maqsadlar, umumiylar qiziqishlar, birgalikdagi kechinmalar, intilishlar, ijodiy izlanishlar bolalarni birlashtiradi.

Bolalarning uyushgan jamoasi birgalikdagi mazmunli o`yindan, pedagogning uzoq vaqt olib borgan ishi natijasida yuzaga keladi. Buning uchun

pedagog mактабгача тарбиya yoshidagi bolalar o`yinlarini yosh guruhlari bo`yicha yahshi bilishi lozim.

1.3 Rolli o`yinlarning mактабгача yoshdagi bolalar ijtimoiy tasavvurlarga ta`siri. Rolli o`yinlarga rahbarlik qilish tarbiyachidan alohida mahorat talab qiladi. O`yin, shu jumladan rolli o`yinlar bolalarga ta`lim-tarbiya berish sistemasida muhim o`rinlardan birini egallaydi. Bola o`yin jarayonida o`zini katta bo`lib qolgandek sezadi va o`zini kattalardek tutadi, bolada o`ziga va o`z kuchiga ishonch hissi ortadi. O`yinda tarbiyachi yetakchi roli o`ynaydi. Tarbiyachi bolalarning qiziqishlarini diqqat bilan kuzatib, ularning ijobiy tomonlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratishi va bolalarni kerakli yo`nalishda tarbiyalab borishi lozim.

Tarbiyachi oldiga quyidagi vazifalar qo`yiladi:

Bolalar o`yiniga to`g`ri rahbarlik qilish uchun ularning o`yinini bilishi va har doim kuzatib borishi lozim.

Tarbiyachi bolalar o`zaro gaplashganlarida diqqat bilan eshitib yurishi kerak, bu tarbiyachiga ularning qiziqishlarini, hohishlarini, fikrlarini, maqsadlarini bilib olib, uni to`g`ri yo`lga solish, ijobiy hususiyatlarini yanada rivojlantirish imkonini beradi. O`yinga to`g`ri rahbarlik qila bolish, rag`batlantirish, bolalarga vaqtida e`tibor berib turish ularning o`yiniga va bolalar o`rtasida do`stona munosabatlar o`rnatalishiga, bolaning o`yin orqali hayotga kirib kelishiga ijobiy ta`sir ko`rsatadi. Masalan, bir guruh bolalar bирgalikda kubiklardan parohod qurishadi. Dilfuza esa bu ishda qatnashmasdan bir chekkada turadi. Qurilsh bitgandan keyin indamay borib parohodni buzib tashlaydi. Bolalar Dilfuzadan hafa bo`lishadi. Shunda tarbiyachi Dilfuzaning oldiga borib, bolalar shuncha vaqt urinib qurgan parohodni sen buzib tashlading. Biz hozir shu parohodga tushib kanalda suzmoqchi edik, endi qanday suzamiz, dedi. Shundan so`ng Dilfuza bir necha daqiqa jim turdida, keyin borib kubiklarni qurish uchun yig`ishtira boshladidi. Tarbiyachi unga: sen avval bolalardan kechirim so`ra va ularga parohodni qayta qurish uchun yordam bededi. Dilfuza huddi shunday yo`l tutdi. Bolalar bирgalikda o`inay boshlashdi. Bu yerda tarbiyachining rahbarlik yo`li shu bo`ldiki, u o`yinda bolalar o`rtasidagi do`stona munosabatni tikladi.

Bolalarni o`yin jarayonida kuzatish shuni ko`rsatadiki, ularning ba`zi birlari ilashqoq bo`lib, jamoaga darrov kirishib keta qoladi, boshqalari esa juda serharakat bo`ladi, o`z fikrini bir narsa ustida to`play olmaydilar. Ra`no 5 yoshu 6 oylik. U juda harakatchan, quvnoq, hammadan ham musiqa mashg`ulotida o`yinga tushishni yah1pi ko`radi. Betoqatligidan ona tili, ravon mashg`ulotlarida fikrini bir joyga to`play olmaydi. O`yin soatlarida esa u har doim ritm bilan o`yinga tushishni yahshi ko`radi. Rolli o`yinlarda esa musiqa mashg`ulotlaridagi musiqaga rahbarlik rolini yahshi ko`radi. U o`z qo`g`irchoqlarining ritmik harakatlarini qo`g`irchoq bilan birgalikda bajaradi. Ra`no o`zini bolalardan katta tutadi. Shuni kuzatgan pedagog o`z oldiga maqsad qo`yadi. O`qishda Ra`noning musiqaga bo`lgan qiziqishini quvvatlagan holda unga quyidagilarni taklif qiladi:

- 1) Qo`g`irchoqni uplashga yotqizayotganda ashulani sekin aytish.
- 2) O`yin paytida o`yindagi qoidaga rioya qilish.

Ra`noni stol usti o`yinlari: loto, kubiklar bilan o`ynashga o`rgatish kerak. Bunday o`yin harakatchan bolalarda qat`iy hulq normalarini tarbiyalashga yordam beradi. Ra`noning mehnat tarbiyasini kuzatib borish. Qo`yilgan vazifa tarbiyachining bolaning o`yindagi qiziqishiga hurmat bilan qaraganini va bu qiziqishdan bolada kerakli ahloqiy sifatlarni tarbiyalashda foydalanganligidan dalolat bermoqda. Shunday qilib bolalar o`yinlarini o`rganish va kuzatish unga to`g`ri rahbarlik qilish imkonini beradi.

O`ynash uchun ma`lum joy ajratish ham o`yinning shart- sharoitiga kiradi. Guruh xonasida o`yinchoqlar uchun maxsus shkaflar, javon-tokcha bo`lishi kerak. O`ynayotgan bolalar bir- birlariga halaqt bermasliklari uchun honadagi narsalar iloji boricha honaning har hil joyiga tartib bilan joylashtirilishi kerak. Bolalar o`yiniga o`yinchoq va boshqa materiallarni to`g`ri tanlay bilish ham katta ahamiyatga ega. Bolalarga beriladigan o`yinchoqlar va materiallar dasturda ko`rsatilgan. O`yinchoqlar sotib olingan va bog`chada yasalgan bo`ladi. O`yinchoqlardan bolalar har doim foydalaniishlari lozim. Bolalar o`yinchoqlardan bemalol foydalanganlaridagina o`yinchoq ularga quvonch bog`ishlaydi. Ko`pincha tarbiyachilar o`yinchoqning kir bo`lishi, sinishidan qo`rqib bolaga bermaydi

berishmaydi. Uyinchoqni bola atayin sindirmaydi, balki uning ichida nima borligini bilgisi kelganidan sindiradi. Tarbiyachi bolalarda o`yinchoqqa nisbatan ehtiyyotkorlik hissini, uni nima uchun asrab, sindirmay o`ynash kerakligini tushuntirib borishi kerak.

Bolalarning o`zlari o`yinchoqlar yasashlari uchun ularga kichkina yog`och bo`laklari, mix, loy, qog`oz, karton, bo`yoq va kerakli asboblar: bolg`acha, qo`l arra, qaychi, pichoq kabilarni berish kerak. Ammo o`yinchoqlar yasash ustida ishslash faqat tarbiyachining rahbarligi ostida bajarilishi lozim. Bundan tashqari, bolalarga mebel bilan ham o`ynashga ruhsat berish kerak, tarbiyachi bolalarga uni ehtiyyotlab, asrab o`ynash kerakligini tushuntirishi zarur. Tarbiyachi bolalarning tasavvur va tushunchalarini boyitib borishi va o`yinchoqlar bilan qanday o`ynash kerakligini bolalarga o`rgatishi lozim.

O`yin mavzusini tanlashga yordam berish bolalarni o`ynashga o`rgatish usullaridan biridir. Kichkina bolalar o`yin mavzusini tanlashadi. 3 yoshli bolalar o`yin syujetini emas, balki o`yindagi rolni tanlaydilar. «Men oyisi bo`laman», «Men Gulmira hola» bo`laman va hokazo. Kichik yoshli bolalar, hatto katta yoshdagagi bolalar ham (ular o`yiniga to`g`ri rahbarlik qilinmasligi orqasida) ko`pincha bir hil mazmundagi o`yinni o`ynaydilar, chunki bunday bolalarda tashabbuskorlik, hayol, tajriba etarli rivojlanmagan bo`ladi. Illy bilan bir qatorda kichkina bolalar yaratgan obrazlar beqaror bo`ladi. Bola bir narsadan ikkinchi narsaga tez o`tadi. Masalan, tarbiyachi rolini o`ynayotgan bola tezda do`htir bo`lishi, birdan esa ona rolini o`ynagisi kelib qoladi. Tarbiyachining bolalar o`yiniga rahbarlik roli shundan iboratki, u bolalar o`ynayotgan yahshi o`yinlarni qo`llab-quvvatlaydi, kattalar mehnatini, tabiatni kuzatadi, kitoblar o`qib berish, hikoyalar so`zlab berish orqali o`yinning yangi mavzulariga qiziqish uyg`otadi. Katta guruh bolalari bilan qanday o`yin o`ynashlari mumkinligi to`g`risida tarbiyachi suhbatlashib olishi mumkin, bunda bolalar bilan kuzatgan, eshitgan narsalarini birgalikda eslashadi. Shu yo`sinda tarbiyachi har hil usullardan foydalananib, bolalarning rolli o`yinlari mavzusini kengaytirishga yordam beradi.

Tarbiyachi bolalarning rolli o`yinlari mavzusini boyitibgina qolmay, balki uning syujetini, mazmunini boyitish to`g`risida ham o`yashi kerak. Masalan, bolalarni «kasalxona», «do`kon», «qurilish» kabi o`yinlarning mazmunini kengaytirib, boyitib o`zgartirib borish kerak. Yoki bo`lmasa, bolalar «kosmonavtlar» o`yinini o`ynashyapti, deylik. Hammalari «kosmik» kemaga tushib fazoga uchib chiqishida, keyin nima qilishni bilishmadi, o`yin huddi shu yerda to`xtab qoldi. Shunda o`yin mazmunini tevarak - atrofga ekskursiya qilish, kuzatish, yangi narsani tushuntirish, badiiy adabiyotlar o`qib berish orqali boyitib borish mumkin.

Ba`zan bolalar o`z taassurot va bilimlarini o`yinda aks ettira olmaydilar. Bunda tarbiyachi o`ziga rolb olib, harakatlarini ko`rsata boshlaydi va bolalarga yangi rol taklif qiladi. Masalan, «bolalar bog`chasi» o`yinini olaylik. Ota-onalar o`z bolalarini bog`chaga olib keladi, tarbiyachi bolalarni ovqatlantirish, uxlatish bilan shug`ullanadi. Ota-onalarga esa qilgani ish yo`q. Bunda tarbiyachi fabrika «direktori» rolini bajarib, hammaning shu fabrikata ishga kirishini taklif etadi. «Ishchilar» fabrikada qo`g`irchoqlarga ko`ylak, shapka, palto va boshqa kiyimlar tikishadi. Shunda bolalar o`z narsalarini sotadigan do`kon kerakligini o`ylab topadilar. Keyin esa oziq-ovqat do`koni kerakligi to`g`risida fikr tug`iladi, bu esa shu do`kon uchun oziq-ovqat tayyorlaydigan «qandolat fabrikasi» ochish fikrini uyg`otadi. Bolalar plastilindan yoki loydan konfet, teshik kulcha, pechene va boshqalar tayyorlaydilar. Shunday qilib, o`yining mazmuni boyib boradi, unda qatnashuvchilarning soni ko`payadi. Ammo tarbiyachi o`yinda har doim ham biron rolni bajarishi shart emas, tarbiyachi rolni bajaruvchilar nima ish bajarishi kerak-ligini eslatishi ham kifoya qiladi.

O`yinga kerakli o`yinchoqlar va materiallarni tanlash ham katta ahamiyatga ega. Agar o`yinga kerakli o`yinchoq yoki material etishmasa o`yin tezda to`htab qoladi, shunda tarbiyachi mashg`ulotdan bo`sh vaqtlarida bolalar bilan kerakli o`yinchoqlar yasashi kerak. Tarbiyachi bolalarning o`yinga materialni to`g`ri tanlashi uchun quyidagilarni bilishi kerak:

1. Bolalar o`ynaydigan o`yin mavzusini, bolalarning yaxshi ko`rgan o`yinlarini.

2. Bolalarni qiziqtiradigan narsalarini.
3. O`yinda qatnashadigan bolalar sonini.

Tarbiyachi o`yin mazmunini, syujetini boyitishgagina ta`sir etib qolmay, balki o`yin orqali bolalarda do`stlik, o`rtoqlik munosabatlarini tarbiyalashi va do`stona bolalar jamoasi shakllantirishi lozim.

Tarbiyachi hamma bolalarning o`yinga qatnashishlari ustida g`amho`rlik qilishi kerak. O`yinda ular ko`pincha rolъ talashib bir-birlari bilan kelisholmay qoladilar. Bolalarni bunday kelishmovchiliklarni haqqoniy yechishga o`rgatish lozim. Masalan: parohodda binokl borligidan «kapitan» rolini talashib, janjallahib qoladilar, shunda tarbiyachi bolalarga parohod ishchilari uchun boshqa o`yinchoqlar ham olish kerakligini taklif qiladi, parohoddagi oshxonan hizmatchilariga idish, plita, stol, do`htir uchun termometr, bint, shishacha va boshqa narsalar. Shunda kapitan roli uchun janjal bosiladi. Kapitan rolini tanlagan bola undan ham qiziqroq o`yinchoqlarni ko`rib tinchgina boshqa rolni oladi.

Bolalar o`rtasida o`yin jarayonida hadeb nizo chiqavermasligi uchun tarbiyachi katta guruh bolalariga o`yining mazmuni va borishi, kimning nima ish bajarishini oldindan kelishib olishni buyuradi. Ba`zan tarbiyachi bolalar o`rtasidagi kelishmovchiliklarni bartaraf qilish uchun o`yindagi rolni o`zi bajaradi, ammo bu ishni nihoyatda ehtiyyotlik bilan amalga oshirish lozim. Bundan tashqari, , o`yinda bolalar ahloq normalarining shakllanishiga e`tibor berib borish kerak. Bolalar o`z o`yiplierda kattalarning bolalarga g`amxo`rligi, narsalarga ehtiyyotlik bilan munosabatda bo`lishi, ozodalik, o`ylagan ishni yahshilab sifatlari bajarish kabi sifatlarni aks ettirishlari lozim. Masalan, uy qurayotib, uning mustah-kam, chiroyli, kishilarga qulay bo`lishiga e`tibor berish kerak. Tramvay o`yinidagi «konduktor» odamlarga hushmuomala bo`lishi, kichkinalar kattalarga joy bo`shatishi kerak va h. k.

Kichkina guruhda rolni ko`pincha tarbiyachining o`zi taqsimlaydi, katta guruhda esa kim qanday rolni o`ynashini bolalar o`zlari kelishib oladilar. Lekin tarbiyachi bolalar hulqlaridagi ijobiy va salbiy tomonlarni diqqat bilan kuzatib

turishi kerak. Masalan, bir bola juda to`polon o`yinlarni, ya`ni yugurish, qichqirish bilan bog`liq o`yinlarni yahshi ko`radi. Tarbiyachi bunday bolaga (tushuntirish, o`yinchoqlar tanlab berish orqali) tinchroq rolni berishga harakat qilishi kerak. Yuvvosh bolaga esa harakatlantiradigan rolъ olishni taklif etishi lozim.

Sahnalashtirilgan o`yinlar. Sahnalashtirilgan o`yinlar shunday o`yin turlariki, unda bolalar biron-bir ertak yoki hikoya syujeti asosida ma`lum bir rolni bajaradilar. Sahnalashtirilgan o`yinlarda bolalarga ertak yoki hikoyani o`qib yoki so`zlab bergandan keyin ularda asarning g`oyaviy mazmuniga, hikoyaning tiliga yoki badiiy asarga, uning jarangdorligiga bolalarning qiziqishini kuchaytirish maqsad qilib qo`yiladi.

Sahnalashtirilgan o`yin bolalarning eshitgan asar yoki ertakdan olgan tasavvurlarini mustaqil ifodalash hamda iashq qilish imkonini beradi. Bu o`yinlar bolalarda iroda, intizom o`z harakatlarini boshqalarning harakatiga muvofiq amalga oshirish kabi sifatlarni tarbiyalashda samarali vosita hisoblanadi. Sahnalashgirish bolalarni qayta so`zlashga o`rgatish usullaridan biridir. Ba`zi bir bolalarda badiiy asarlardan olingan parchani qayta so`zlab berishga hohish ham, qiziqish ham bo`lmaydi, ammo unga o`yin usuli kiritilishi bilan bola asardagi rolga kirib, o`sha asar mazmunini juda yahshi aytib berishga harakat qiladi.

Bunday o`yinda bola o`zini o`sha asardagi qahramon o`rnida his etib, uning sezgi, kechinmalari dunyosiga chuqurroq kirib boradi. Badiiy asarlarni qahramonlar tilida so`zlab berish boladagi hayolni rivojlantirishga yordam beradi va asar qahramonida mavjud bo`lgan jasurlik, o`z-o`ziga ishonch, mustaqillik kabi harakter sifatlarini egallahsga intiladi. Sahnalashtirilgan o`yinda badiiy asarning g`oyaviy mazmuni bolalar tomonidan chuqurroq anglab olinadi.

Sahnalashtirilgan o`yinlarga ham tarbiyachi rolli o`yinlarga rahbarlik qilgani kabi rahbarlik qilgandagina qiziqarli bo`lishi mumkin. Ertak yoki hikoyadagi mazmun bolalarga yaqin, ularning yoshiga va qiziqishiga moe, tushunarli bo`lib, bola unga kirishib ketgan taqdirdagina asardagi obraz va harakatlar to`g`ri aks ettiriladi.

Shuning uchun u yoki bu badiiy asar bo`yicha sahnalashtirilgan o`yin o`tkazishdan oldin tarbiyachi asarning mazmunini aks ettirishga yordam' beradigan tayyorgarlik ishini o`tkazishi kerak.

Bu ish oldindan bir qator mashg`ulot va o`yinlar o`tkazish orqali amalga oshiriladi. Sahnalashtirilgan; o`yinga tayyorlanish uchun ma`lum bir vaqt ajratiladi va har bir mashg`ulotda aniq masalalar hal etib boriladi. Masalan, tarbiyachi hazil she`r o`qiyotib jonli nutqqa yaqinlashadi, bolalarga so`zlarni, tovushlarni qanday tallaffuz etish kerakligini;

tushuntiradi. Qaytarishda esa tarbiyachi bolalardan so`zlarni aniq, balandroq yoki past, sekinroq yoki tez talaffuz etishni talab etadi. Bu mashqlarda matnni eslab qolish uchun o`tkaziladigan har bir mashg`ulotda 5—6 daqiqadan vaqt ajrati- ladi. Bolalar «Sholg`om», «Bo`g`irsoq», «Tulki, xo`roz va quyon» kabi ertaklarni sahnalashtirishni juda sevadilar.

Ertak va hikoyalarni bolalar ko`pincha o`zlarining ijodiy rolli o`yinlarida sahnalashtiradilar, bu o`yinlarda tulki, quyon, xo`roz, sichqon kabi personajlarni o`yinlarda aks ettiradilar. Ezuvchilarning badiiy asarlarini ham bolalar sevib sahnalashtiradilar. Masalan, S. Marshakning «Uycha» «Teremok» ertagini olaylik. Bu ertakdagagi har bir so`z juda chiroqli jaranglaydi va ishonarli, shu bilan birga bolalar aks ettirishi uchun juda qiziqarli obrazlarga egadir. Uychada yashashni hohlagan har bir hayvon uning oldiga kelib, o`zini tanishtiradi va yahshi tomonlarini ko`rsatishga urinadi, o`sha uyda yashash huquqiga ega bo`lish uchun o`zining qanday foyda keltira olishini va mehnatga layoqatli ekanligini aytadi. Asar she`r uslubida yozilgan. Rus xalq ertaklarini sahnalash- tirganda bolalar ba`zi bir ertak yoki hikoyadagi so`zlarni o`zgartirib aytishlari mumkin, ammo « Uycha » hikoyasida bunday imkoniyat yo`q, bolalar ma`lum matnni aynan qaytarishlari lozim. Tarbiyachi hikoyani birinchi marta o`qib bergandan keyin bolalarga asarning mazmuni va maqsadini ochuvchi savollar beradi. Masalan, mana bunday savollar beriladi: Bu ertakda nima to`g`risida gapiriladi? Nima uchun yirtqich hayvonlar teremokda yashovchilarni enga olmadilar?

Bolalar bilan suhbatlasha turib, tarbiyachi hikoya yoki ertak qahramonlarining o`ziga hos hususiyatlarni aniqlashga harakat qiladi. Har xil she`r, ertaklardagi qahramonlarning o`ziga hos xususiyatlari mana shunday o`rganiladi. Sahnalashtirish ishini quyidagi bosqichlar bo`yicha o`tkazish mumkin:

bosqich. **Adabiyotlarni tanlash.** Sahnalashtirish uchun adabiyot tanlaganda quyidagi talabga rioya qilishi kerak:

1. Ertak, hikoya yoki she`rda qatnashuvchilar ko`p bo`lishi kerak.
2. Asarda mazmun yahshi bo`lib qolmasdan, harakatlarning hili ham ko`p bo`lishi kerak. K. Chukovskiyning «Telefon» ertagida harakat ko`p. Shuning uchun uni sahnalashtirish yahshi va qiziqarli bo`ladi.
3. Asar ifodali o`qishga moe bo`lishi kerak.
4. Mazmuni qiziqarli bo`lishi kerak.
5. Asar bolalarning yoshiga to`g`ri kelishi kerak.

II **bosqich.** Sahnalashtirish uchun tanlangan hikoya, she`r, ertakning mazmunini o`qib berish yoki qo`g`irchoq, soya teatrida ko`rsatish orqali tanishtiriladi.

III bosqich. Eslab qolish. Asarni bolalar eslab qolishlari uchun uni qayta o`qib berish, postanovka ko`rsatish, rasmlar namoyish etish, didaktik o`yinlardan foydalaniadi.

IV bosqich. Uyin qiziqarli o`tishi va uzoq davom etishi uchun o`yinga kerakli materiallar, kiyimlar tayyorlab berish va shu bilan birga to`g`ri rahbarlik qilish kerak. Bu ishni tarbiyachi bajaradi, katta guruhda esa tarbiyachi yordamida u bilan birgalikda bolalar bajarishadi. Tarbiyachi bir qancha ertakka doyr rasmlar ko`rsatadi. Masalan, «Uycha» ertagiga kostyum tanlash uchun «Qo`lqopcha» ertagiga tayyorlangan rasmlardan foydalanish mumkin. Bolalar teremok oldidagi archani mustaqil bo`yashlari, kostyumga archaning ninachalarini sanchib qo`yishlari, ho`roz uchun pat qirqishlari mumkin. Bog`cha yoshidagi bolalar har doim ham o`zlari mustaqil ravishda sahnalashtirilgan o`yinlarni o`ynab keta olmaydilar. Buning uchun bunday o`yinlarni o`ynashga bolalarda qiziqish uyg`otish kerak.

Bunga qanday erishiladi? Buning uchun tarbiyachi har hil yo`llardan foydalanadi. Masalan, tarbiyachi bolalarga ertakni yodlab, uni sahnalashtirish va bu spektaklni ota-onalar majlisida yoki kichkina bolalarga ko`rsatishni taklif etadi. Bunda rollarni bo`lish va uni o`ynash juda katta ahamiyatga ega. Rollarni bo`lishda bolalarning xohishlarinigina emas, balki uni yahshi bajarishlarini ham e`tiborga olish lozim. Agar bola rolni yahshi o`ynay olmasa, unday bola bilan aloxida shug`ullanish kerak va bu bolaga o`ng`ay rolni ajratish kerak.

Guruhlarda shu yoshdagi bolalarga hos bo`lgan ertaklar, hikoyalar ularga tanish bo`lib qolgandan keyingina sahnalashtirish boshlanadi. «Sholg`om», «Bo`g`irsoq» kabi ertaklar sahnalashtiriladi. Tayyorlov guruhida bu ish davom ettiriladi. Sahnalashtirish uchun ertaklargina olinmasdan, badiiy asarlar, hususan she`rlar ham olinadi. Sahnalashtirish o`yinlariga guruhrigiga qarab har hil rahbarlik qilinadi. Masalan, tarbiyachi o`rta guruh uchun asosan harakatni aks ettiruvchi asarlar tanlaydi, katta guruh bolalari uchun esa asar qahramonlarining ancha murakkab munosabatlari, ularning kechinmalari, qayg`ulari aks ettirilgan asarlar tanla- nadi.

Tarbiyachi bajarilgan ishning hisobini olib boradi. Bolalarga qaysi asar yoqqanini, ular ko`proq qaysi asarni sahnalashtirishni yoqtirishlarini, qaysi bola topshirilgan rolni yahshi ijro etolganini, rollarni ijro etishda bolalarda qanday qiyinchiliklar vujudga kelganini yozib boradi. Mana shu asosda bo`lg`usi sahnalashtiriladigan o`yinlar jonlantiriladi.

Qurilish o`yinlari. Qurilish materiallari bilan o`tkaziladigan o`yin va mashg`ulotlar tajribali tarbiyachilar qo`lida qimmatli vosita bo`lib hizmat qiladi. Bolalarning qurilish, buyum yasash o`yinlari rollarga bo`linib o`ynaydigan o`yinning tarkibiy qismidir. Biror narsani qurish bolalarni o`z fikrlarini ro`yobga chiqarish usulidir.

Qurilish o`yinning «boshlovchisi» bo`lishi mumkin (parohod, ko`prik, vokzal), ba`zan qurilish o`yinning o`zi bo`ladi (ishchi va quruvchilar vazifasini bajaradi), o`yin jarayonida biron narsa qurishga ehtiyoj tug`ilishi mumkin. Bolalar o`yin jarayonida zarur bo`lgan biron narsani qurib oladilarda, yana o`yinni davom

ettiradilar. Qurilish o`yinga sababchi bo`lib qoladi (ertakdagি biron uyni quradilar, uning yonida , shu ertak o`yini qizib ketadi).

Katta bog`cha yoshidagi bolalarni qurilish o`z-o`zidan jalg qilishi mumkin. Bunda bolalarning asosiy diqqatlari biror narsa qurish jarayoniga qaratiladi. Bolalar o`z maqsadlari uchun maishiy turmushdagi narsalardan: g`o`lalardan, yashiklardan, shohchalardan, tabiiy materiallar: qum, loy, suv, qordan foydalanadilar.

Biroq bolalar katta bo`lganlari sari bunday qurilishlardan ko`ngillari to`lmaydi. Ular o`z ishlari haqiqiy qurilishga ko`proq o`hshash bo`lishini istaydilar. Buning uchun mahsus qurilish materiallari zarur bo`ladi.

Qurilish materiallari turli hildagi geometrik shakllardan iborat. Bolalar bu har bir shaklning o`ziga hos hususiyatini yahshi bilib olishlari lozim, aks holda hech qanday qurilishni amalga oshirib bo`lmaydi.

Bolalar qurgan narsalar amaliy jihatdan yaroqli bo`liishi va ulardan o`yinda foydalanish uchun konstruktorlik malakasiga ega bo`lish kerak. Bundan bolalarga qurishning asosiy usullarini o`rgatish zarurligi kelib chiqadi.

Qurilish materiallari bilan o`ynaladigan o`yinlarda bolalarning tehnikaga qiziqishi ortadi, kuzatuvchanligi rivojlanadi, ular geometrik jismlarning eng oddiy husu- siyatlarini bilan tanishadilar.

Qurilish o`yinlari bolalarning mehnat faoliyatlariga yaqin bo`lib, ularni mehnatga tayyorlaydi. Qurilish materiallari bilan o`ynaladigan o`yinlar bolalar tafakkurini rivojlantiradi: kuzatilayotgan inshootlarning o`ziga hos hususiyatini ajratib ko`rsatish, tahlil va sintez qilishga, solishtirishga, o`hshash va farq qiladigan tomonlarini aniqlashga majbur etadi, vazifalarni to`g`ri hal qilishga o`rgatadi.

Qurilish materiallari bilan o`ynaladigan o`yinlar geo-metrik jismlarning hususiyatlarini, ular bilan ishlashni, faziviy nisbatlarini (uzoq — yaqin, baland — past, o`ng — chap, uzun — qisqa, keng — tor) amalda bilib olishga yordam beradi. Bunday o`yin orqali bolalarni maktabdagi politexnika ta`limiga tayyorlash vazifasi ham amalga oshiriladi.

Bolalar qurish-yasash faoliyatlari jarayonida bir jamoasiga birlashadilar, natijada ularning nutqlari rivojlanadi. Qurilish materiallari bilan o`ynash bolalarning ma`naviy dunyosiga ham ta`sir etadi: tarbiyachi bolalar bilan biron inshootni kuzata turib, davlatimizning halq farovonligi to`g`risida g`amho`rlik ko`rsatayotganligini tushuntiradi. Qurilish materiallari bilan o`ynash bolalarda mehnatsevarlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, ishga javobgarlikni his etgan holda munosabatda bo`lish hamda irodaviy sifatlarni tarbiyalaydi. O`yining qizig`i shundaki, u bolalarga zo`r zavq-shavq bag`ishlaydi.

Bolalarni ba`zi bir qurilish inshootlari bilan tanish- tirish orqali estetik tarbiya vazifalari ham amalga oshiriladi. Bolalarda estetik hissiyotni tarbiyalash uchun faqat, bitgan qurilish inshootini kuzatish etarli emas, balki ulani qurilishning borishi, ishning tashkil etilishini kuzatish, bunda bolalarning o`zlarini qatnashtirish ham muhim ahamiyatga ega.

O`yin uchun sharoit yaratish. Qurilish materiallari bilan o`ynashni rivojlantirish uchun unga muvofiq shart-sharoit yaratish zarur.

1. Qurilish materiallari butun guruhi bolalarining bir vaqtda o`ynashi uchun yetarli bo`lishi kerak.
2. Guruh xonasida qurilish materiallarini saqlaydigan, uni quradigan va bir necha kungacha saqlab qo`yishning iloji bo`lgan joy bo`lishi kerak.
3. Qurilish materiallari uchun har bir detalga alohida honachalari bo`lgan g`ildirakli shkaf bo`lgani yahshi. Uni bolalar hohlagan tomonlariga surib olib boradilar. Shkaf ichini har doim tartibli saqlash zarur.
4. Qurilish materiallari saqlanadigan burchakda mayda o`yinchoqlar, o`yinchoqli odamlar, qushchalar, hayvonlar, transport bo`lishi mumkin.
5. Bolalarning o`zlari o`yinchoq yasashlari uchun har doim kerakli material bo`lishi zarur.
6. Ona o`lkamizni, uning poytahti Toshkentni transportning har hil turlarini tasvirlovchi albomlar, fotosuratlar bo`lishi kerak.
7. Qurilish materiallaridan barpo etilgan inshootlar namunalari tasvirlangan albbom.

8. Qurilish jarayonini, binolarning bezatilishini bolalar bilan kuzatish kerak.
9. Qurilish usullarini o`rgatish lozim.
10. Qurilish materiallaridan ishlangan buyumlarni bir necha kungacha hatto undan ham ko`proq muddat eaqlash kerak.

Qurish-yasashga o`rgatish usullari. Bolalarni qurish-yasashga o`rgatish uchun tarbiyachi turli xil usullarni qo`llaydi:

1. Tarbiyachi har bir harakatni tushuntirgan holda qurib ko`rsatadi.
2. Tarbiyachi biror narsani o`zi qurib ko`rsatadi va bunga kirgan har bir qismni tahlil qilib beradi.
3. Tayyor qurilish namuna sifatida ko`rsatiladi.
4. Qurish-yasashning ayrim qismlarini ko`rsatadi (qanday yopish kerakligini, biror detalni qaysinisi bilan almashtirish mumkinligini tushuntiradi).
5. Tarbiyachi ataylib chala qurib qo`yilgan qurilishni bolalarga qurib bitkazishni taklif qiladi.
6. Nima uchun qurish lozimligini, uning mavzusini aytadi.
7. Har kim hohlagan mavzuda qurishini taklif qiladi.
8. Tayyor qurilishni: u qanday qismlardan iborat ekanligini, nimalar, qanday detallar ishlatilganligini tahlil qilib beradi.

Qurish-yasash usullari bolalarga mashg`ulotlarda o`rgatiladi. Qurilish o`yinlariga rahbarlik. Bolalarning qurilish materiallari bilan o`ynaydigan o`yinlariga rahbarlik usullari ularning yoshiga bog`liq. Qichik guruhda bolalar uncha murakkab bo`lmagan qurilishlarni bajaradilar.

Ular uchun stol ustiga qo`yib o`ynaydigan mayda qurilish materiallari zarur. Bitta stol atrofida birdaniga 6—8 bola ishlashi mumkin. Stol ustini qurilish materiali egallab olmasligi uchun stolning u boshi bilan bu boshiga pastgina skameyka yoki taburetka qo`yiladi. Bolalar o`zlarining qurilish materiallarini yashigi bilan qo`yib qo`yadilar. Bu birinchidan, stol ustida bolalarning bemalol ishslashlari uchun yahshi, ikkinchidan, bolalarga yashiklardan kerakli qurilish materiallarini olish qulay. Bog`cha maydonchasida o`ynash uchun kub, g`o`la, silindrga o`xshash alohida qurilish materiallaridan foydalanish zarur.

Xuddi shunday materiallar guruh xonasida ham bo`lishi kerak. Uning ikkinchi yarmida bu materiallarni mashinalar qurish uchun kvadrat, to`g`ri burchak, har hil o`rtasi teshik dumaloq shakldagi faner parchalari bilan to`ldirish lozim. Bolalarning qurilish materiallari bilan o`ynashlari uchun tik turadigan darahtlar, hayvonlar, mashinalar, qo`g`irchoqlar ham kerak bo`ladi. Tarbiyachi bu materiallardan nima qurish mumkinligini bolalarga ko`rsatadi: qo`g`irchoqqa stol, stul, karavot yasash, ular uchun bog` va bog`ning ichiga skameykalar qo`yish, mashinaga garaj qurish va h.k.

Bolalarni qurish materiallari bilan o`ynashga qiziqtirish uchun tarbiyachi ular bilan birgalikda o`ynaydi va bu materiallardan hamma bolalar foydalanishlarini kuzatib turadi. Yirik qurilish materiallari bilan guruh honasidagi gilam ustida, yozda esa bog`cha hovlisida qurish mumkin.

O`rta guruh bolalari ham qurilish materiallari bilan guruh honasida va bog`cha maydonchasida o`ynashlari mumkin. Yirik qurilish materiallaridan tashqari, bolalar kartondan parovoz trubalari, avtomobil chirog`i, rullar, propeller va hokazolar yasaydilar. Bu materiallar zahdan buzilmasligi uchun moyli bo`yoq bilan bo`yab qo`yiladi. Tarbiyachi

bolalarning qurilish materiallari bilan o`ynaydigan o`yinlarini diqqat bilan kuzatib, kerak bo`lganda qurishga bolalarning o`ylagan maqsadlarini amalga oshirishga, qurilishning murakkabroq shakllarini ishlash qurilish o`yinini rivojlantirishga yordam beradi.

Tarbiyachi jamoa qurilishlarini tashkil etib, bunga hamma bolalarni qatnashtiradi. Qurilish materiallari bilan o`ynaydigan o`yinlar guruh bolalari o`yinlarida muhim o`rinni egallaydi. Tarbiyachi bolalarga qurilishni yana qanday murakkablashtirish mumkinligini, unga qanday qo`shimcha materiallar ishlatish kerakligi to`g`risida maslahatlar beradi, lozim bo`lsa ko`rsatadi.

Bog`cha maydonchasida yozda qum va suv bilan, qishda qor bilan o`ynash katta o`rinni egallaydi. O`yinning har bir turi unga rahbarlikning alohida usullarini jalb etadi.

Qum bilan o`ynash. Qum bolalarning yozda o`ynashlari uchun yahshi material. Har bir guruh uchun ikkitadan qum yashigi bo`lishi maqsadga muvofiqdir. Shunda hamma bolalar o`ynash imkoniyatiga ega bo`ladilar. Qumda o`ynash uchun turli hil o`yinchoqlar kerak bo`ladi: qumdan har hil shakl yasaydigan mayda tunuka mashinalar, rezina yoki celluloiddan yasalgan odamchalar, hayvonlar shakli, plastilindan yasalgan qo`g`irchoq mebeli, qurish-yasash materiallari, uni bezaydigan narsa-lar: har hil faner tahtachalar (8X8, 10 X 10, 5 x10, 4X10 sm) va yog`och kaltakchalar (10, 15, 20 sm) hammasi har hil rangdagi moyli bo`yoqqa bo`yalgan bo`lishi kerak. Shu materiallarni bolalar qumga o`rnatib yo`llar, hayvonlar uchun saroy va devorlar qurishadi. Qurgan narsalarini bezash uchun kichkina bayroqchalar kerak bo`ladi. Qumni kovlash uchun bolalarga kichkina yog`och kurakcha beriladi.

Bahorda va kuzda (er namligida) bolalarning qum o`yinlari mahsus qirg`og`i ko`tarilgan stollarda tashkil etiladi. Qum bilan o`ynashda gigienik qoidaga rioya qilish kerak. Qum har doim toza va nam bo`lishi, bolalar jazirama quyosh tagida o`ynamasliklari lozim.

Kichik bolalar qum bilan o`ynaganda oldiga ma`lum maqsad qo`ymaydi. Tarbiyachi bolalarni qiziqtirish uchun o`zi «qiradi» va bolalarga qurishni taklif etadi. Masalan, qumni to`plab atrofini tekislashadi, bir yonini teshib eshik ochi shadi. Keyin bu uychani har hil rangdagi mayda bayroqchalar bilan bezashadi, keyin shu uy oldiga devorlar, bog`lar qurishadi, uyga qo`g`irchoqlar ko`chib keladi. O`yinni o`zga`rtirish uchun o`yinchoqlarni vaqt-vaqt bilan almashtirib turish kerak: mashinalar uchun garaj, hayvonlar uchun hayvonot bog`i va boshqalar. Tarbiyachi o`yinga kichik bolalarning hammasini jalb etishi kerak.

O`rta guruhda qum kichik guruhga nisbatan ko`p to`kiladi. Yashik oldida buferda ham o`yinchoqlar uchun javoncha bo`ladi. Bu yoshdagi bolalar o`yinining mazmuni murakkablashib borishi uchun tarbiyachi yordam beradi: qumdan nimalar mumkinligini ko`rsatib, bolalarga ko`maklashadi, ular o`yinlarida qatnashadi.

Katta guruh bolalari qumdan katta inshootlar qura, Shuning uchun bu guruh bolalarining qumi yashikda emas, bogcha maydonchasining biron joyiga ancha ko`p miqdorda ladi. Bu bolalar uchun qumdan tashqari loy ham bo`lishi O`yinga qo`sishimcha materiallar: tabnat materiallari, ip, faner va boshqalar ham zarur. Uynab bo`lgandan keyin hammasini maxsus ajratilgan joyga olib borib kerak. Bolalar shahar ko`chalarini, ho`jalik dalasi, hay bog`i, baland binolarni quradilar. Buning uchun qumdan dan va tabiat materiallaridan foydalanadilar.

Tarbiyachi bu materiallardan qanday qurishni ko`r beradi.

Suv bilan o`ynash. Bolalar suvni juda yahshi ko`ri: Ularning suv bilan o`ynashlari uchun bog`cha hovlisida m suv havzasi tashkil qilinadi, guruh honasida esa m oyoqli qurilma ustiga vanna o`rnatiladi. Suv bilan o` uchun delluloiddan, rezinadan yasalgan o`yinchoqlar: balalar, o`rdakcha, g`ozcha, vannachasi bor qo`g`irchoqcha, qayiq (yasalgan va sotib olingan), suvda suzib yuradigan nars kerak. Kichik bolalarning suv bilan o`ynaydigan o`yinchoq oddiy bo`lib, unda o`yinchoqlarning suzishini tomosha qsh lar. Bolalar suv bilan o`ynab kichkina-kichkina syujetni ettiradilar: baliq va o`rdakchalarni ovqatlantirib, qo`g`irchoqni vannada cho`miltirishadi, qayiqda yo`lovchilarni u» shadi.

O`rta va katta guruh bolalarining suv bilan o`yini murakkablashadi. Ular daryoda parohodlarni yurg`izish parohod to`htaydigan bandargohlar qurishadi. Suzadigan o` choqlarni harakatga keltirishadi. Suv bilan o`ynash natijasida bolalar suvning hususiyatini, nimalar cho`kib, nim, suzishini bilib olishadi. Suv bilan o`ynash juda foyd shuning uchun bolalarning guruh-guruh bo`lib suv bilan o`shlari uchun imkoniyat yaratib berish kerak.

Qor o`yinlari. Qishda bog`cha maydonchasida qor bilan nash bolalar uchun eng qiziqarli faoliyat turi hisoblan Har bir bolada yog`och belkurakcha va qorni tashish uchun yashu bilan chana bo`lishi kerak. Kichkina bolalar kattalar sh qo`ygan qor uyumini yog`och belkurakchalari bilan kovlash; Qorni tepaga sochib, uning to`kilishini kuzatishadi, yashik; ga qor solib, boshqa joyga tashishadi va hokazo.

II BOB

MAKTABGACHA TA`LIM MUASSASASIDA O`YIN FAOLIYATINI TASHKIL ETISH YO`LLARI, MAZMUNI VA MOHIYATI

2.1. Didaktik o`yinlarning mohiyati va ahamiyati. Didaktik o`yinlar bolalar bog`chasida ta`lim va tarbiya vositasi sifatida keng qo`llankladi. Didaktik o`yin ta`lim bilan bevosita bog`liq bo`lib, unga yordam beradi.

Didaktik o`yin — bu maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning yosh va imkoniyatlariga moe keladigan ta`lim berish metodidir.

Tajribali tarbiyachi bu o`yindan passiv bolalarni jamoaga aralashtirish, har hil rejalar, vazifalarni qo`rmasdan bajarishlari uchun foydalanadi.

Didaktik o`yinni amalga oshirishda har doim g`oyaviylik principiga asoslanish kerak. Didaktik o`yin tarbiyaning vazifa hamda maqsadlariga muvofiq kelishi lozim.

Didaktik o`yinlar bolalarning birgalikda o`ynab, o`z manfaatlarini jamoa manfaatlari bilan uyg`unlashtira olishi, bir-biriga ko`maklashish va o`rtog`ining muvaffaqiyatidan hursand bo`lishi kabi yahshi munosabatlarning tarkib topishiga yordam beradi. O`yinlar shahening sofdillik, rostgo`ylik kabi ijobiy hislatlari shakllanishiga imkon beradi.

Loto, domino kabi ko`pgina o`yinlardan (bolalarning o`zlashtirishiga qarab) mustaqil ravishda foydalaniladi va bu o`yinlar tashkilotchilik qobiliyatini o`stirishga ijobiy ta`sir ko`rsatadi.

Didaktik o`yin bolalarning amaliy faoliyati hisoblanadi, chunki unda bolalar mashg`ulotlarda olgan bilimlaridan foydalanadilar. Shu nuqtai nazardan qaraganda, didaktik o`yin bolalarning aqliy faoliyatlarini kuchaytiradi, olgan bilimlaridan harusulda foydalanishlari uchun hayotiy sharoit yaratib beradi.

Bunday o`yinlarga kichik bolalar uchun «Rangiga qarab top», «Shakliga qarab top» kabi o`yinlarni misol tariqasida keltirish mumkin.

Katta guruh bolalari uchun «Ishchilar nimalar va qanday ishlarni bilishadi», «Dehqonlar nimalarni etishtirishadi», «Kim ko`proq narsaning nomini ayta oladi» va boshqa o`yinlarni ko`rsatish mumkin. u

Didaktik o`yinlar bolalarning tevarak-atrof to`g`risidagi bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi, o`z shaheiy tajribalari va mashg`ulotlarda olgan bilimlarini amalda qo`llay bilishga o`rgatadi, ulardagи fikrlash qobiliyatlarini, ijodiy kuchlarni, sensor jarayonni rivojlantiradi, olgan bilimlarini tartibga soladi.

Didaktik o`yinlar ta`lim jarayonini engilroq va qiziqarliroq qiladi. Bolalar yoshlariga moe, qiziqarli faoliyat orqali o`yinda amalga oshiriladigan aqliy tarbiya vazifasini juda oson va yaxshi o`zlashtiradilar.

Didaktik o`yin kattalar tomonidan bolalarni aqliy rivojlantirish maqsadida yaratiladi. Unda o`yin elementlari qancha ko`p bo`lsa, bolalarga u shuncha ko`p quvonch bag`ishlaydi.

Didaktik o`yining muhim tomoni — uni o`tkazishdan ko`zda tutiladigan g`oyadir. O`yin g`oyasi bolalarda o`yinga qiziqish uyg`otadi, ko`pincha bu g`oya didaktik o`yinni boshlashga sababchi bo`ladi. Masalan, «Xaltachada nima bor?» yoki «Kim qanday qichqiradi?» va shunga o`hshashlar.

Har bir didaktik o`yinda o`yin mazmuni, g`oyasidan kelib chiqqan qoidalar bo`ladi. Unda qoidaning mavjudligi harakat yo`nalishini yoki o`yining borishini belgilab beradi, bolalarning hulqini, o`zaro bir-birlariga bo`lgan munosabatlarini boshqarib, kerak tomonga yo`naltirib turadi. Qoida bolalar harakatini baholovchi o`lchovdir.

Didaktik o`yinda amal qilinadigan qoidalar o`yin harakatlarining to`g`ri-noto`g`riligini aniqlovchi va ularga baho beruvchi mezon hisoblanadi. Bolalarning biror bolaga nisbatan «U o`yin qoidasini buzib o`ynayapti» deyishlarining o`zi ularning o`yin qoidalariga qandaydir o`zgartirib bo`lmaydigan qonundek munosabatda bo`lishlarini ko`rsatadi.

Bolalarning o`yin qoidalarini o`rganib olishlari va ularga rioya qilishlari, ularda mustaqillikni, o`yin jarayonida o`z-o`zini, o`zaro bir-birlarini nazorat qila bilish qobiliya- tini tarbiyalashga yordam beradi.

O`yining natijasini ikki nuqtai nazaridan: bolalar va tarbiyachi nuqtai nazaridan baholash lozim.

Agar o`yin natijasini bolalar nuqtai nazaridan bahola- ganda, unda bu o`yindan bolalar qanday ma`naviy va ahloqiy ozuqa olganlarini hisobga olish lozim. Didaktik vazifa- larni bajarish bolalardan ma`lum darajada zo`r berishni, ya`ni ularning aqliy faoliyatiga talabni kuchaytiradi.

Bolalar fahm-farosatlarch, topog`onliklari, diqqat va hotiralarini namoyish qiladilar. Bular hammasi bolalarning o`z kuchiga ishonchini oshiradi, qalbini hursandchilik hissi bilan to`ldiradi, ular bundan ma`naviy qoniqish hosil qiladilar.

Didaktik o`yinning natijasini muhokama qilganda tarbiyachi quyidagilarga e`tibor berishi lozim: qo`yilgan maqsadga erishildimi, belgilangan harakat bajarildimi, shu ko`zlangan nuqtai nazardan ma`lum natjalarga erishildimi yoki yo`qmi.

Yuqorida keltirilgan ikki vazifa ham yaxshi bajarilsa, ya`ni bir tomonidan, bolalarda qiziqish uyg`ota olsa va ular faoliyatini amalga oshirishga intilsalar, ikkinchi tomonidan, qo`yilgan hamma maqsad, vazifaga erishilsa, bunday o`yin yahshi natija berdi, deb hisoblash mumkin.

O`yin qatnashchilarini rag`batlantirish, maqtash, yahshi qatnashganlari uchun ularga etakchi rolni berish, ba`zan esa shu o`yinda foydalanilgan qo`g`irchoqni o`ynashga berish yoki mevalarni eyishga berish mumkin, ammo bolalar bunday mukofotlarni olaman deb har qanday yo`l bilan bu ishga intilishlariga yo`l qo`ymaslik kerak.

O`yin harakatlari bolalar tomonidan bajariladi. O`yin harakatlari xilma-xil ishlarda: narsalarning joyini almashtirish, yig`ishtirish, ularni rangiga, katta-kichikligiga, shakliga qarab bir-biridan ajratish, tanqidiy harakatlar va hokazolarda namoyon bo`ladi. Katta bolalarning o`yin harakatlari esa murakkabroqdir: bu o`yin harakatlari bir guruh bolalari harakati bilan boshqa guruh bolalari harakati o`rtasida o`zaro bog`lanish bo`lishini, harakatlarning izchillik va navbatli bilan amalga oshirilishini talab etadi.

O`yin natijasi didaktik o`yinning muayyan natijasi bo`ladi, natija esa o`yinning finali hisoblanadi. Masalan, topishmoqlarni topish, berilgan o`yin

topshiriqlarini bajarish, faxm-farosatni namoyish qilish kabilar o`yin natijasi bo`lib, ularni bolalar erishilgan muvaffaqiyat deb tushunadilar.

Tarbiya uchun o`yin natijasi doimo bolalarning bilim egallashida, aqliy faoliyatda, o`zaro munosabatlarda erishgan yutuqlarining ko`rsatkichi hisoblanadi. Uyin mazmuni, g`oyasi, harakatlari va qoidalari: o`zaro bir- biri bilan bog`langan bo`lib, hatto ulardan birontasi bo`lmasa ham o`yinni o`tkazib bo`lmaydi.

Didaktik o`yining o`yin faoliyati sifatidagi o`ziga hos hususiyati shundan iboratki, tarbiyachining bolalar bilan va bolalarning bir-birlari bilan o`zaro munosabatlari o`yin tarzida bo`ladi. Tarbiyachi o`yin qatnashchisi yoki uping tashki- lotchisi bo`ladi. Bolalar ko`pincha o`yin mazmuni bilan belgi- lanadigan va o`yin harakatlari talab etadigan biron-bir rolni bajaradilar. Masalan, «Magazin» o`yinida bilish mazmuni shundan iboratki, haridor bolalar o`zlari sotib oladigan narsalarining belgilarini aytishlari, sotuvchi bolalar esa talab qilingan narsaning nimaligini haridor aytgan belgilar bo`yicha bilib olishlari kerak. Uyin kuzatuvchanlikni mashq qilish, nutqni ravon qilish uchun hizmat qiladi. Uyin harakatlari kuzatishdan, buyumni har tomonlama ko`rib chiqish, uni tasvirlash va boshqa buyumlar bilan taqqoslashdan iborat. O`yin qoidalari haridorning oladigan narsasini tanlab olishi, sotuvchiga hushmuomala bo`lishi, oladigan buyumni tasvirlab berishi, uni har tomonlama ko`rib chiqish va uni boshqa buyumlar bilan taqqoslashi, belgisini aytishi va pul to`lashidan; sotuvchilarining vazifasi esa haridorlar gapirayotganda ularni zo`r e`tibor bilan tinglash, so`zlarini bo`lmaslik, so`ragan buyumlarini olib, qog`ozga o`rab 'berishdan iborat bo`ladi.

Didaktik o`yin amaliy faoliyat bo`lib, unda bolalar mashg`ulotlarda olgan bilimlaridan foydalanadilar. Bu jihatdan didaktik o`yining ahamiyati shundan iboratki, u olingan bilimlarni turlicha qo`llanish uchun, aqliy faoliyatni kuchay tirish uchun hayotiy sharoit yaratadi. Bunday bolalar yo`l qo`ygan hatolar va ular nimada qiynalayotganligi ma`lum bo`ladi. Tarbiyachi bu hatolarni tuzatish va qiyinchiliklarni engishda bolalarga yordam beradi.

Ko`pincha didaktik o`yinlar bolalarning bilimiga biron- bir yangilik kiritmaydi, ammo ularni o`z bilimlarini yangi sharoitda ishlata bilishga o`rgatadi

yoki ular kichkintoylardan aqliy faoliyatning turli-tuman shakllarini namoyon qikishni talab etadi.

Masalan, «Ajoyib haltacha» o`yinida bolalar o`zlariga tanish bo`lgan o`yinchoqlarni o`ynaydilar, lekin bu o`yinda bolalar zimmasiga o`yinchoqni tasvirlab berish vazifasi yuklanadi, buning uchun esa bola o`yinchoqni boshdan-oyoq yahshilab ko`zdan kechirishi va uning o`ziga hos belgilarini eslab qolishi kerak bo`ladi.

Didaktik o`yin jarayonida turli-tuman aqliy jarayonlar faollashadi va ixtiyoriy tura oladi. O`yin g`oyasini tushunish va unga amal qilish, o`yin harakatlari va o`yin qoidalarini o`zlashtirish uchun tarbiyachining gaplarini yahshilab tinglash va tushunib olish zarur. O`yindagi vazifalar diqqatni bir joyga to`plashni, narsalarni farq qilish, taqqoslash, umum- lashtirish jarayonlarining faolligini talab qiladi.

Didaktik o`yin ba`zi bolalarning aqliy faoliyatidagi turli-tuman qiyinchiliklarni engishda birdan-bir zarur vosita hisoblanadi.

Yakka tartibdagagi didaktik o`yinni tashkil qilish bilan tarbiyachi alohida munosabatlar uchun qulay sharoit yaratadi, aqliy faoliyatda orqada qolishning sabablarini aniqlaydi, ko`p mashq qildirish bilan bunday bolalarning o`sish darajasini oshiradi.

1 Didaktik o`yining mazmuni va turlari. Didaktik o`yining mazmuni «Bolalar bog`chasida ta`lim-tarbiya dasturi»da bayon qilingan va quyidagilarni o`z ichiga oladi:

- a) buyumlar, ularning nomi, rangi, shakli, hajmi, sifati va ishlatalishi to`g`risida bilimlar berish;
- b) mehnatning har hil turlari va uning kishilar hayotidagi roli to`g`risidagi bilimlar;
- v) tabiat voqealari, narsalar, buyumlar, yil faellari to`g`risidagi bilimlar;
- g) dastlabki matematik tushunchalar: son, sanoq, kattalik, shakl, vaqt va fazoviy tushunchalar berish.

Didaktik o`yinlar, ularning ta`lim-tarbiyaviy vazifasi, mazmuni, turlari bolalar bog`chasining ta`lim-tarbiya dasturida har bir yosh guruhlari bo`nicha ajratib berilgan. Dasturda har bir yosh guruhining o`ziga hos ruhiy fiziologik xusu siyatlarini e`tiborga olgan holda didaktik o`yinlarning tutgan o`rni va vazifasi, mazmuni, o`ishdish uslublari belgilab berilgan. Masalan, 2 yoshdan 3 yoshgacha "bo`lgan bolalar bilan o`gkaziladigan didaktik o`yinlardan asosiy" maqsad—bolalarni ranglarni bir-biridan farqlashga va nomini aytishga o`rgatish, har hil o`lchamlarni (katta, kichik), shakllarni (sharcha, kubcha) bilishga, ko`rib va eshitib idrok etish, diqqatni, mayda harakatlarni o`sirishga yordam beradigan o`yinlar o`tkaziladi. Masalan, «Juft kartochkalar», «Kattalar va kichiklar» «Qo`g`irchoqni sayrga olib chiqish uchun kiyintiramiz», «Qo`g`irchoqni cho`miltiramiz», «Bunimaning ovozi?», «Xaltachada nima bor?» va shunga o`hshash o`yinlar.

Bundan tashqari, shu guruhda bolalarni musiqa tovushlarini farq qilishga o`rgatish uchun musiqaviy didaktik o`yinlar ham o`tkaziladi.

Ikkinci kichik guruhda esa didaktik o`yinlar quyidagi maqsadlarda o`tkaziladi: bolalarda didaktik o`yinchoqlar bilan yakka-yakka o`ynash ko`nikmasini rivojlantirish, jamoa o`yinlari tashkil etish; narsalarni faqat bir rangiga qarab ajratib olish, katta-kichikligiga qarab farqlash; narsalarni ham rangi, ham katta-kichikligiga qarab ajratish; halqachalarni va kubchalarni muntazam shaklda terib, ulardan minorachalar yasash; tanish buyumlar tasvirlangan ikki, to`rt burchakli, olti burchakli kesma rasmlardan «Idish-tovoqlarimiz», «O`yinchoqlar» kabilarning tasvirini yig`ish; narsalarni farqlash va nomini to`g`ri aytishga o`rgatish va h. k. Musiqaviy-didaktik o`yinlarda esa musiqa ovozlarining ba`zi bir hususiyatlarini farq qilishga o`rgatish, qadam va yugurish ritmnni («Kim kelayotir», «Sichqonlar yugurishayotibdi»), ovoz va cholg`u asboblari tembrlarini («Musiqaviy o`yinchoqni o`ylab top», «Ovozidan bilib ol») ajrata bilishga o`rgatish vazifalari ham hal etiladi.

O`rta guruhda didaktik o`yinlar orqali bolalarda eshitish, ko`rish, sezish a`zolari yordami bilan turli narsalar va ularni yasash uchun ishlatalgan

materiallarning hossalarini bilib olish, narsalarni gashqi ko`rinishga qarab bir-biriga taqqoslash, guruhlarga ajratishnn o`rgatish vazifalari amalga oshiriladi.

Yana didaktik o`yin davomida bolalar o`rtaga qo`yilgan masalani hal etishda sabr-matonatli bo`lishga, qiziquvchanlikka, diqqat e`tiborlilikka odatlantirib boriladi. Musiqaviy-didaktik o`yinlar orqali tovushlarni diqqat bilan tinglab, baland-pastligiga, ritmiga, tembriga, dinamikasiga qarab bir-biridan farq qila olishga o`rgatib boriladi.

Katta guruhda didaktik o`yinlar quyidagi vazifalarni hal etishni maqsad qilib qo`yadi: kuzatuvchanlik, narsalarni tekshira bilish, bir-biriga taqqoslay olish, ularning belgilaridagi kichik farqlarni (rangi, shakli, katta-kichikligi, materialini sezalish, narsalarning joylanishidagi o`zga- rishlarni) aytib bera olish kabi sensor qobiliyatLarni tarbiyalash;) biron hayvon, o`simlik, transport ta`rif-tavsif qilib berilganda, ularning nomini topa olish malakasini o`stirish, bolalarning umumiylashtirishini, buyumlarni umumiylashtirishini qarab guruhlarga bo`lish qobiliyatini rivojlantirish, so`z boyligini faollashtirish va to`ldirish; qismlardan yaxlit narsalar (kubiklar, mozaika va boshqalar) yasash malakasini o`stirish.

Musiqaviy-didaktik o`yinlar orqali tovushlarni bir-biridan farq qilishni o`rgatish, ritmik usulni ajratish ashulalar va cholg`u asboblari ovozining tembrini farqlash («Kim kuylayapti?», «Shiqildoqli childirma»), ovoz) dinamikasini ajrata olish («Tez, sekin kuylaymiz») u faydalanish kabi vazifalar amalga oshiriladi.

Maktabga tayyorlov guruhida didaktik o`yinlar hamma guruhlaridagi kabi alohida o`rin tutadi va bu guruhda did tik o`yinlar orqali quyidagi ta`lim-tarbiyaviy va fanlar amalga oshiriladi: bolalarda didaktik o`yinla qiziqish uyg`otish, har bir narsani bilishga havas, kuzat chanlik, diqqat-e`tibor, ziyraklik, aqliy vazifalarni mus qil hal qilish malakasini tarbiyalash. Ularga narsalar turkumlarga bo`lishda yordamlashuvchi o`yinlarni, domi mozaikaning har hil turlarini, shashka, sakrovchi biryul lar, jumboq o`yinlar, og`zaki o`yinlar («Dengiz to`lqinlamoqda», «Qora va oq»), ranglar va ulardagisi nozik ayirllarni bir.-biridan farqlashni o`rgatadigan o`yinlar o`t ziladi

Musiqaviy-didaktik o`yinlar orqali esa bolalarni diqqat bilan qulq solishga, ularning bir-birsh balandligini farq qilishga («Tovushlarni takrorla», «Ig` metallafonni galma-gal chalish» va h. k.), ritmik shakll gavdalantirib berishga («Uz ritmingni o`ylab ol», «Bo lar va filchalar»), cholg`u asboblarini bir-biriga solish rishga («Bizning orkestr», «Qancha cholg`u asbobi bor ekani bil»), dinamik farqlarni bir-biridan ajratishga («Ov lar va quyonlar») o`rgatadi.

- a) buyumlar, ularning nomi, rangi, shakli, hajmi, sifati va ishlatalishi to`g`risida bilimlar berish;
 - b) mehnatning har hil turlari va uning kishilar hayotidagi roli to`g`risidagi bilimlar;
 - v) tabiat voqealari, narsalar, buyumlar, yil faellari to`g`risidagi bilimlar;
 - g) dastlabki matematik tushunchalar: son, sanoq, kattalik, shakl, vaqt va fazoviy tushunchalar berish.
1. Narsa va o`yinchoqlar bilan o`ynaladigan o`yinlar.
 2. Stol ustiga qo`yib o`ynaladigan o`yinlar.
 3. Og`zaki didaktik o`yinlar.

Didaktik o`yinda b'olalar har doim o`zlarini o`ynayotg; dek his etishlari kerak.

Narsalar bilan o`tkaziladigan didaktik o`yinlardan tarbiyachi bolalarni narsalar, ularning hususiyatlari va birlaridan farq qiladigan belgilari bilan, ularni usullari bilan tanishtirish vositasi sifatida foydalanadi.

Bolalarning narsalar, ularning sifati to`g`risidagi bilimlarini mustahkamlash uchun har hil o`yinchoqlar, suratl uy-ro`zg`or buyumlaridan foydalaniladi.

Didaktik o`yinlarga rahbarlik. Boshqa o`yinlar singari, didaktik o`yinlarga ham tarbiyachi rahbarlik qilishi lozim. Birinchi navbatda didaktik o`yinni va unga kerakli materialni tanlash kerak. Hamma guruqlar didaktik jihozlarga, bo`yi 40, 50 sm keladigan qo`g`irchoqqa ega bo`lishi lozim. ning jihoziga quyidagilar kiradi:

- a) ichki kiyim, ko`ylak, ishton, rezinka, uzun paypoq;
 - b) pahmoq, satin, shoyi ko`ylak, fartuk, so`lakcha;
- qishlik palto, kuzlik palto;

- v) bosh kiyimlar: shapkacha, panama, qalpoqcha, shlyapacha;
- g) poyabzal: tufli, sandal, yumshoq shippak;
- d) yotadigan va oshxonada ishlatajigan narsalar – ko`rpa, yostiq, matras, adyol, choyshab, ko`rpa jilti, yostiq jilti, sochiq, dasturxon, salfetka.

Bu hamma narsalar o`ziga xos rangda (qizil, pushti, to`q qizil va hokazo) har xil sifatli gazmoldan tikilgan va nomi ham har xil bo`lishi kerak.

Qo`g`irchoqdan tashqari har xil hayvonlar, qushlar, idish-tovoqlar va taransportni aks ettiruvchi o`yinchoqlar ham bo`lishi kerak.

Bolalar bog`chasida tevarak-atrof bilan tanishtirish dasturiga muvofiq bir qancha rasmalr turkumi bo`lishi kerak.

- a) kishilarning polizdagi, uy sharoitidagi mehnatni aks ettiruvchi, ularning mehnatini yengilovchi mashinalar rasmlari;
- b) kishilarning turar joylarini aks ettiruvchi rasmlar;
- c) Kishilarni suvda, quruqlikda, havoda olib yuruvchi vositalarningrashi;
- d) Uy jihozlari, idish-tovoq, mebel, madaniyat buyumlari, bezakli buyumlar, o`yinchoqlar.
- e) Dasturxon, sochiq, choyshab, yostiq jilti, qishgi, yozgi, bahorgi, kuzgi ko`ylaklar, bosh kiyim, yil fasillariga qarab kiyiladigan oyoq kiyimlar;
- f) Istemol mollari, sabzsavotlar mevalar, uy maxsulotlari, shirinliklar;
- g) Uy va yovvoyi hayvonlar;
- h) Daraxtlar, gullar, butalar va boshqa o`simliklar;
- i) Qushlar.

Bu rasm asata sekin-asta to`plab boriladi. Ular yirik (15-20sm) va karton qog`ozlarga yopishtirilgan bo`lishi kerak.

Didaktik o`yinlarda tabiat materiallari va oddiy narsalar ham ishlataladi.

Didaktik o`yinlarga maxsus o`rin ajratilishi va bolalar kuni tartibidan ma`lum joy olishi kerak. Didaktik o`yinlarni mashhg`ulot bilan bog`lab olib borishini yaxshilab o`ylab amalgam oshirish lozim.

Bu o`yinlar mashhg`ulot va o`yin stolarida o`tkaziladi. Ularni butun guruh bolalari bilan kichkina guruh va alohida bolalar bilan ham o`tkazish mumkin.

O`yinning mazmuni va undan kelib chiqadigan natija oldidan yaxshilab, aniq o`ylab olinadi. O`yinning g`oyasi o`yin harakatlari, qoidasi va o`yinning borishi shunga bog`liqdir. Masalan, “ Kim qanday qichqiradi?” o`yinda har xil vazifa qo`yilishi mumkin:

- 1) bolalarning hayvonlar tovushini bilish-bilmasligini aniqlab olish;
- 2) hayvonlar haqida tushuncha berish;
- 3) bolalar hayvonlarni tovushdan tanib oldimi yo`qligini bilish.

Bu o`yindan bolalarga tovushlarni talaffuz qilishni mashq qildirish maqsadida ham foydalanish mumkin.

Har bir vazifa o`yinga o`zining yaxshi g`oyasini singdiradi.

Bolalarning o`yin qoidasi bilan tanishtirish zarur Kichik yoshdagagi bolalarga o`yinning hamma qoidasi olodindan aytib o`tirmaydi. O`yin davomida tarbiyachi qoidalarni harakatlar bilan bog`lab olib boradi. Buning uchun u qoidani qanday tartibda tushuntirib berishini oldindan o`ylab qo`yan bo`lishi kerak.

Oyining qoidasi uning asl mazmunini aniq ochib beradigan bo`lishi kerak.

Kichkina bolalar o`yinlarida hamma bolalarga umumiy bo`lgan qoida beriladi.

Katta bolalar o`yinlarida esa o`yin qatnashchilariga har xil qoida berilishi mumkin. Topishmoq aytadiganlar uchun bir xil qoida , topadiganlar uchun boshqa qoida; quvlaydiganlar uchun bir xil qoida qochadiganlar uchun boshqa qoida va hokazo. Bu qoidalarning hammasi birgalikda bolalarning o`yindagi ahloqini tartibga solib turadi.

Didaktik o`yinlarda majburiy qoidalar juda ko`p uchraydi: navbat bilan harakat qilish, faqat so`raganda javob berish, o`rtog`iga qulq solish, o`ynaganda boshqalarga xalaqit bermasligi, qoidani bajarish, o`z aybiga iqror bo`lishi va hokazo.

Didaktik o`yinlarda bolalarni o`ziga xos xususiyatlari e`tiborga olinadi. Bir xil bolalarga qiyin topishmoq aytsa, boshqasiga yengilrog`i, osonrog`i aytiladi: yomon gapiradigan bolalar ko`proq gapirishga jalg etiladi. Buning uchun o`yinni o`tkazishdan avval hamma bolalarni yaxshilab eslab, har birining

imkoniyatharakatlariga qarab topishmoq beriladi, ba`zi bir faolroq boilalarga boshqalarni bo`g`maydigan rol beriladi.

Kichik guruh bolalarning o`yinlarida ko`picha tarbiyachining o`zi o`yinni boshlab beradi. U o`yinga rol, qoida va sinovchi yo`l orqali rahbarlik qilishi mumki.

O`yinning qoidasi aniq jonli va qisqa bo`lishi lozim. Bundan keyin tarbiyachi bolalarga o`yinning qanday o`ynalishini ko`rsatib beradi.

O`yindagi sur`at va marom katta ahamiyatga ega. O`yin sekin olib borilsa, bolalarni zeriktirib qo`yadi. bJuda tez sur`tda o`tkazilgan o`yin esa bolalarni qattiq qo`zg`atib, hayajonlantirib yuboradi, natijada ulkarning harakatlarida aniqlik yo`qoladi, ko`pincha to`polonlar bo`lib, bolalarni bir biri bilan tortishib qolishiga sabab bo`ladi.

Ayniqsa bolalarning o`yinlariga baho berishda juda ehtiyot bo`lish zarur.

Didaktik o`yinga rahbarlik qilishda o`yinning maqsad va mazmunini belgilash, o`yin g`oyasini o`ylab toppish o`yin qoidasi va asosiy harakatlarni tushuntirish, bollar o`rtasidagi munosabatini yaxshilash, tarbiyaviy ta`sir orqali o`yinni borishiga rahbarlik qilib borishiga rahbarlik qilib borish va boshqalarni o`z ichiga oladi.

Kichik bolalarga o`yin jarayonida o`ynalayotgan o`yinchoqni, buyumni, materialni ushlab, taqilatib ko`rishga, bir joydan ikkinchi joyga qo`yishga , qismlarga ajratish va uni yana yana yig`ishga imkon beradi. Ammo bolalar bitta narsani juda ko`p martalab takrorlayverishlarini e`tiborga olib, o`yinlarni asta sekin balandroq bosqichga o`tkazib borish lozim.

Katta va tayyorlov guruhlarida ham ta`lim berish didaktik o`yinlar bilan bog`liq xilda olib boriladi, ammo bu yoshda bolalarga mashg`ulotlar orqali ta`lim berish muhim o`rin tutadi, chunki ular o`quv faoliyatining eng oddiy shakllarni, muntazam bilimlarni mashg`ulotlarda egallab oladilar.

Didaktik o`yinlarda tarbiyachining so`zi, ko`rgazmalilik, bolalarning o`yinchoqlar, buyumlar, rasmlar bilan bo`ladigan harakati bilan oqilona qo`shib olib borilishi lozim.

Ko`rgazmalilikka quydagilar kiradi: 1) o`yin asosini tashkil etuvchi buyumlari; 2) buyumlarning asosiy belgilarini xususiyatini aks ettiruvchi rasmlar; 3) o`yin qoidasini, harakatini bajarib ko`rsatish.

Domino, loto (kartondan yasalgan) mavzuli rasmlar turkumi, juft rasmlar yaratilgan. Tarbiyachining o`yin harakatini ko`rsatib berish, rag`batlantiruvchi-kontrol belgilar, fishkalar, jetonlar ham ko`rgazma vositasi hisoblanadi va bolalar o`yinini tashkil etish va unga rahbarlik qilishda qo`llaniladi.

So`z bilan tushuntirish orqali tarbiyachi bolalar diqqatini jalg etadi, tasavvurini aniqlaydi, tajribasini kengaytiradi. Tarbiyachining nutqi bolalar lug`atini boyitadi, ta`limning har xil shakllarini egallashga imkon tug`diradi, o`yin harakatlarini mukammallashtirishga yordam beradi. Tarbiyachi bolalarni xato kamchiliklarini to`zatish maqsadida xadeb tanbeh beravermasligi lozim. Bunday tushuntirish va tanbehtar bolalar o`yinidagi jozibalilikni so`ndiradi, ularning o`yin faoliyatiga bo`lgan qiziqishi yo`qoladi. Tarbiyachi bolalarning o`yiniga har hil vositalar bilan rahbarlik qiladi. Masalan, 1) o`yinda bolalar bilan birgalikda qatnashib, ularga sezdirmasdan o`yinni kerakli tomonga yo`naltiradi; 2) bolalarning tashabbuslarini quvvatlab turadi; 3) o`yin muvaffaqiyatidan ular bilan birgalikda quvonadi. U o`yinda qatnashmasligi ham mumkin. Ammo tajribali pedagog buni bolalarga sezdirmay bevosita amalga oshiradi, bolalarning o`yin vaqtidagi harakatini qo`llab- quvvatlaydi.

Tarbiyachi bolalarning o`yiniga rahbarlik qilganda uni tashkil etishning har hil shakllaridan foydalanadi. Agar o`yin o`z mazmuni va tuzilishiga ko`ra, tarbiyachining bolalar bilan yaqin munosabatda bo`lishini taqozo qilsa, unda tarbiyachi bolalarni yarim doyra shaklida o`tkazib, o`zi o`rtada o`tiradi. Ba`zan bolalar stol atrofiga ham o`ltirishlari mumkin. Ba`zan guruhlarga bo`linib, har hil joylarda o`ltirishadi.

Didaktik o`yinni bolalarning bergen savollari, takliflari va tashabbuslariga qarab, o`yin jarayonida kutilmaganda kengaytirish, uning mazmunini boyitish

mumkin. O`yinni belgilangan vaqtida boshlash va tugatish katta mahoratdir. Tarbiyachi o`yin vaqtini o`zining tushuitirishini kamaytirish hisobiga siqishtiradi. O`yinni tarbiyachi bolalarda o`yinga qiziqish uyg`otgan holda tugatishi kerak, ya`ni bolalar shu o`yinni yana davom ettirishni hohlab qolsinlar. Tarbiyachi shunday deydi: «Kelgusi gal bundan ham yaxshiroq o`ynaymiz». yoki «Yangi o`yin bundan ham qiziqroq bo`ladi». Tarbiyachi o`yinning yangi variantlarini ishlab chiqadi.

Didaktik o`yinlar guruh honasida, zalda, maydonchada, o`rmonda, dalada va boshqa joylarda o`tkazilishi mumkin. Bu o`yinning ta`sirchanligini, taassurotlarning har hilligini, bolalarning faolligini oshiradi. Shunday qilib, didaktik o`yin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga ta`lim berish vositasi bo`lib, uni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

2.2 O`yinchoq va uning ta`lim-tarbiyadagi ahamiyati. O`yinchoq bola o`yining zarur hamrohidir. U bolaning o`ylagan maqsadini amalga oshirishga, rolga kirishga yordam beradi, uning harakatlarini ro`yobga chiqaradi. Qizcha qo`lidagi qo`g`irchoq`i bilan o`zini haqiqiy «ona» deb sezadi. O`yinchoq hayvonlar bolaning circ artistiga, hayvonot bog`i direktoriga, cho`ponga aylanishiga yordam beradi.

Jamiyat va ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishi va o`zgarishi bilan o`yinchoq ham o`zgarib, takomillashib keldi.

O`yinchoqning vujudga kelish tarihi o`rganilganda shu narsa ma`lum bo`ldiki, u ibridoiy jamoa tuzumi davridayoq paydo bo`lgan ekan. Usha davrdayoq bolalar har hil tabiiy materiallardan va o`zlarini o`rab turgan narsa va buyumlardan o`yinchoqlar yasaganlar. Masalan: makkajo`hori so`tasidan, yog`ochdan yoki to`qilgan po`stloqdan qo`g`irchoq va unga ziraklar yasalgan.

Qadimgi misrliklarda ichiga cho`ziluvchan narsa tiqilgan charm koptok, yog`ochdan yasalgan hayvonlar, o`z qulini urayotgan boy tasvirlangan qo`g`irchoq saqlanib qolgan. Qadimgi Yunoniston va Rimda fil suyagidan yasalgan qo`g`irchoq, hayvon va shunga o`hhashlarning shakllari saqlanib qolgan.

Sinfiy jamiyatdagi har bir o`yinchoqda o`sha davr hukmron sinfining g`oyasi, mafkurasi va kurashayotgan halqning mafkurasi aks etadi.

Qadimgi Yunoniston urushlarning rivojlanishi bilan o`sadi. Shuning uchun harbiy o`yinchoqlar tayyorlanganligi tabiiydir.

Urta asrlarda cherkovni, monastirni, ovchilikni, teatrni aks ettiruvchi o`yinchoqlar tayyorlangan.

Burjua jamiyati paydo bo`lishi bilan miltiq, qilich, to`p, to`pponcha kabi o`yinchoqlar tayyorlangan. Boylar uchun ularning ahloqlarini, odatlarini aks ettiruvchi noyob o`yinchoqlar tayyorlanadi.

Bizning bolalarimiz o`yinchoqlarida halqimizning mehnati va turmushi ifodalangan. Bizda o`yinchoqlarning ta`lim va tarbiyaviy maqsadiga katta e`tibor beriladi. O`yinchoqning ta`limiy ahamiyati shuki, u bolalarni hamma jumhuri yatlarning halqlari, tabiat, hayvonlari, mashinalari bilan tanishtiradi.

O`yinchoqning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, uning mazmuni bolalar qiziqishlarining shakllanishiga ta`sir etadi, bilim doiralarini kengaytiradi.

Bolalarni o`yin orqali bir jamoaga osongina birlashtirish mumkin. O`yinchoqning tarbiyaviy kuchi yana shundaki, bolalar o`yinchoq bilan bog`liq bo`lgan narsalarni o`yinda faol o`zlashtirib oladilar. O`yinchoq bola hayotini mazmunli va qiziqarli qiladi.

O`yinchoq faqatgina bitta bolani faollashtirib qolmay, butun jamoaga ta`sir etadi. U bolalarni quvontiradi va ularning o`yin faoliyatlarini ma`lum maqsadga yo`naltiradi. O`yinchoq bolalarda badiiy didni tarbiyalaydi.

Bizning davlatimizda o`yinchoq tayyorlash bilan eng yahshi rassomlar shug`ullanadilar, mahsus qarorga binoan 1932 yil- da o`yinchoqlar ilmiy tekshirish instituti tashkil etilgan. O`yinchoqlar soni ko`payishi bilan bir qatorda uni sifati va hillari ham yaxshilanmoqda.

Xalq o`yinchoqlari va ularning badiiy, pedagogik ahamiyati. Xalq o`yinchoqlari ming yillardan buyon bolalarni tarbiyalab kelgan, u bolalar o`yini bo`lib, ularning muhabbati bilan sinalgan.

Har bir xalqning o`yinchog`i o`zining pedagogik, badiiy va amaliy an`anasiga egadir. Bu an`ana, bir tomondan, har bir millatning o`ziga hos bo`lgan milliy madaniyati, turmushi, pedagogikasini o`zida aks ettiradi.

O`yinchoq bolaning tevarak-atrofni bilishga bo`lgan qizi- qishidan uni ijodiy o`zgartirishga intilishidan kelib chiqqan. Shuning uchun ham o`yinchoqning asosiy mazmuni tevarak-atrofdagi hayot, turmush, oila mehnati va kattalarga taqlid qilishdir.

Xalq o`yinchog`ida o`ylab topilgan narsa yo`q. Halq o`yinchog`i Xalqning bolani qiziqishi va talablarini yahshi biladigan, uning ichki dunyosini yahshi tushunadigan nozik ruhiyatidan darak beradi.

Xalq o`yinchoqlari ustalari har bir yosh uchun kerak bo`ladigan o`yinchoqlarning asosiy turlarini yaratishgan. Emizikli bolalar uchun shiqildoqlar, koptok, gardish kabilalar eng qadimgi o`yinchoqlardan hisoblanadi.

Xalq o`yinchoqlari bolalarni quvontiribgina qolmay, ularni estetik jihatdan rivojlantiradi, qiziqishlariga keng yo`l ochadi, bolani tevarak-atrof bilan tanishtiradi, texnikaga, mehnatga bo`lgan havasini oshiradi.

Xalq o`yinchoqlarining yasalishi sodda, bolaning ongiga moe, tehnika va mehanikaning oddiy qonunlari asosida ish- langan.

Har bir o`yinchoqni mazmuni o`ziga hos bo`lib, bu mazmunga o`sha halqning urfatlari uyg`unlashib ketgan bo`ladi.

Xalq o`yinchoqlari bolalar hayotiga allaqachon singib kelgan va shu qadar oddiy bir voqeя bo`lib qolganki, uning halq ijodi mahsuli ekanligini mahsus suratda ko`rsatib o`tish zarur.

Uzbek Xalq o`yinchoqlari rangini chiroylilagini hamda be- jirimligi bilan ajralib turadi, bu sifatlar esa bolalarning ko`zini va dilini quvontiradi. Xalq o`yinchoq orqali o`zining dunyoqarashini, didini ifodalaydi.

O`yinchoqlarga pedagogik, gigienik, estetik (badiiy) talablar qo`yiladi. O`yinchoqlarga qo`yiladigan pedagogik talablar: o`yinchoq bolalarni jamoachilik ruhida tarbiyalash, o`z hohishini o`rtoqlari hohishiga muvofiqlashtirish, bolalarning tajribalarini o`zaro boyitish kabi maqsadlarga muvofiq kelishi lozim.

O'yinchoq hamma millat halqlariga hurmat hissini tarbiyalashi lozim. Buning uchun milliy sifatlarni, hamma millat halqlari madaniyati, turmushini aks ettiruvchi o'yinchoq-lar va qo`g`irchoqlar yaratilishi lozim.

Gigienik talablar. Uyinchoq bolani jarohatlamaydigan, tjmdalamaydigan, kesmaydigan, bolaga hech qanday zarar yetkazmaydigan qilib yaratilishi lozim.

O'yinchoq bola sog`lig`iga zarar keltirmasligi, chiroqli, har hil ranglarda bo`lishi lozim. Bola o'yinchoqni juda ko`p ogziga oladi, shu sababli unga o'yinchoqni og`ziga solmaslikni tayinlash kerak, aks holda undagi zaharli moddalar bola organizmiga o'tishi mumkin.

O'yinchoqlar gigienik tomondan oson tozalanadigan qilib ya salishi kerak. Badiiy talablar. Uyinchoq go`zallik qonuniyatları asosida ya:ratilgan bo`lishi lozim.

O'yinchoq vogelikni har tomonlama aks ettirishi kerak.

O'yinchoqdan bolalar har hil o`yinlarida foydalana olishlari, ularning ijodiy qobiliyatlarini uyg`otishi kerak. Ko`ylagi yechilmaydigan, sochini tarab bo`lmaydigan qo`g`irchoqlarni bolalar yomon ko`rishadi.

O'yinchoq kulgili, xushchaqchaq va sog`lom yumorli bo`lishi, lekin karikatura tarzida bo`lmasligi zarur.

O'yinchoq bolalarni ijod qilishga undashi, ularning ijodiy hayollari, qurish-yasash qobiliyatlarini rivojlantirishi lozim.

O'yinchoq bolalarning qiziqishlariga moe bo`lishi va ayni yuaqtda bu qiziqishlarni tarbiyalashi, bolalar diqqatini xalq tomonidan yaratilgan yangi narsalarni tushunib olishga yo`naltirishi lozim.

O'yinchoq bolalarning faollikka intilishlarini qanoatlantirishi, boy mazmunli o`yinlarning paydo bo`lishiga yordam berishi kerak.

O'yinchoqlarning asosiy turlari. O'yinchoqlar mavzui, shakli, tuzilishi, qanday materialdan tayyorlanganligi, bolalar o`yinlarida qanday maqsadlarda qo`llanilishiga ko`ra turli- tumandir.

Hozirgi pedagogik adabiyotlarda o'yinchoqlar quyidagi zillarga bo`linadi:

1. Syujetli, syujetli-obrazli o'yinchoqlar.

2. Didaktik o`yinchoqlar.
3. Harakatli va sport o`yinlarida foydalaniladigan o`yin- "choqlar.
4. Qurish-yasash o`yinchoqlari.
5. Ermak o`yinchoqlar.
6. Tehnika o`yinchoqlari.
7. Sport-motorli o`yinchoqlar.

Syujetli o`yinchoq—bu biron narsaning obrazini tasvirlagan o`yinchoqdir, shuning uchun uni ba`zan «obrazli o`yinchoq» deb ham atashadi.

Syujetli o`yinchoqda kishilik jamiyatining hayoti, uning turmushi, madaniyati, tehnikasi aks ettiriladi. Bu o`yinchoq kichik bolalar hayotida juda katta o`rin egallaydi, chunki kichkina bola obraz orqali fikrlaydi, o`yinchoqning syujetli bo`lganligi bolaning qiziqishini o`ziga tortadi. Bunday o`yinchoqlar (qo`g`irchoq, ayiqcha va boshqa jonli narsalarni tasvirlovchi o`yinchohlar) bolalarning ajralmas yo`ldoshidir.

O`yinchoqlar bilan o`ynaladigan o`yinlar. «Xaltachada nima bor?» o`yining maqsadi o`yinchoqlarning nomlari bil tanishtirish va bu o`yinchoqlar to`g`risidagi bilimlar mustahkamlash, tovushlar talaffuzini mashq qildirish «Bu nima?» o`yinida bolalar qo`g`irchoqqa har hil narsalar ularni ishlatalishi to`g`risida gapirib beradilar. Bunda o`yin guruxda, bog`cha maydonchasida, uplash honasida o`tkazish shi mumkin. Didaktik o`yinlarda tarbiyachi bolalarni faqat narsalarning nomi va ularga kerakligi bilan tanishtiribgina qolmay, balki shu narsalarning shakli, rangi, katta-kichikligi, fazoda tutgan o`rni bilan ham tanishtadi.

Har bir buyum va o`yinchoq o`zining aniq tashqi ko`rinishiga ega bo`lishi kerak o`yindan qo`yilgan maqsad, narsaning asosiy belgisini ajrata bilishga imkoniyat beradi. Bunday talabga xalq o`yinchoqlari va o`z shaklining aniqligi, rangining taniqligi bilan ko`proq javob bera oladi.

Bolalarning o`ylashga, aqliy vazifalarini bajarishga undaydigan o`yinlar ham katta ahamiyatga ega.

Bolalarning rang to`g`risidagi tushunchalarini mustahkamlash va aniqlash uchun quydagи o`yinlar o`tkaziladi: sharlarni rangiga qarab to`plash, “Dumalojni

dumalatish”, xalqachalarni ipga op`rnatish, “Shu rangdagi dumaloqni dumalat”, “Kimda mana bu rangdagi xalqacha bor.”, “Kim mana bu rangdagi xaltachani topa oladi”. va hokazo.

Shakl rang predmetni asosiy belgilari. Shakl to`g`risidagi tushunchalarni “Xaltachadanima bor?” “Nima o`zgaradi?” “O`yinchoqlar do`koni” “Qo`g`irchoqni kiyintiramiz”, “Bu nima” va boshqa o`yinlar orqali aniqlash va mustahkamlash mumkin.

O`yinchoqlar- bolalarning eng sevimli o`yinchoqlaridan biri. Har bir bolalar bog`chasida didaktik jihozlangan qo`g`irchoq bo`lishi kerak. Qo`girchoq jihozlariga kiyim, ichki kiyim, poyabzal, idish tovoq, mebel, o`yinchoqlar kiradi.

Qo`g`irchoq bilan quyidagi o`yinlarni o`tkazish mumkin:”Qo`g`irchoqni kiyintiramiz”, “Qo`g`irchoqni sayrga otlanoramiz”, “Qo`g`irchoqlarni mehmon qilamiz”, “Qo`g`irchoqlar bayrami”, ”Qo`g`irchoqning tug`ilgan kuni”, “Qo`g`irchoqni uxlatamiz”.

O`yinlar topishmoqlar bilan qo`yib olib boriladigan qiziqarli o`tadi. Masalan:” Qo`g`irchoqni uxlatamiz” o`yinida qo`g`irchoqqa karavot tayyorlaganda tarbiyachi “ Uzun, yumshoq, yo`l-yo`l...” (matras), “ Oq toza, to`rtburchak”, (yastiq) “Paxtali, issiq...” yoki “Junli, issiq...” (adyol) va boshqa topishmoqlarni aytish mumkin.Qo`g`irchoqning karavoti tayyor bo`lgandan keyin qo`g`irchoqni yotqizib, “alla” aytadi.

Mebellarning nimaga ishlatilishini, o`yinchoqlarning nomini mustahkamlash uchun “Qo`g`irchoqqa xona yasatamiz”, “Qo`g`irchoqqa o`yinchoq sovg`a qilamiz”, kabi o`yinlarni o`tkazish mumkin.

Tarbiyachi bolalarni narsalar, ularning nomlari, belgi, sifatlari, nimaga ishlanishini bilan tanishtiribgina qolmay, muayyan predmetlar orqali ularni oddiy turlarga ajratishni o`rgatib boradi, aniq, qo`g`irchoq, quyon-o`yinchoqlari, kastrulka, choynak idish-tovoq.

O`yinlarni narsa va buyumlarni tasvirlovchi rasmlar orqali ham o`tkazish mumkin. Bularga “Bu narsa o`zi to`g`risida nima deyiladi?”, “Kim birinchi bo`lib aytib beradi?”(bolani diqqatini rivojlantirishga qaratilgan qo`g`irchoq, narsa va

ularning shakli, rangi to`g`risida), «Kim biladi?», «Qaysinisi bir hil va qaysinisi har hil?» kabi o`yinlarni ko`satsa bo`ladi.

Bolalarning tabiat to`g`risidagi bilimlarini mustahkam lash uchun «Hidiga qarab top», «Mazasiga qarab top», «Ushla(ko`rib top», «Kim nimani eshityapti?» kabi o`yinlarni o`tkazii maqsadga muvofiqdir.

Kichik yoshdagi bog`cha bolalari bilan so`zli o`yinlar o`tka zilmaydi.

Katta va tayyorlov guruhlarida didaktik o`yinlar o`zinish mazmuni va g`oyasi jihatidan ancha murakkabdir. Bu yoshdagi bolalar bilan buyum va rasmlar bilangina didaktik o`yinlar o`tkazib qolmay, so`zli didaktik o`yinlar ham o`tkaziladi. Buyumlar va rasmlar bilan o`tkaziladigan didaktik o`yinlarda bolalarning narsalar sifati, hususiyati, nimadan yasal- gani, qaerda qilingani, nima uchun kerakligi va hokazolar to`g`risidagi bilimi aniqlanadi hamda mustahkamlanadi. Bunday o`yinlarga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin: «Nima nimadan yasalgan?», «Guruh xonasiga sayohat», «Ovoziga qarab top» va boshqalar.

Umumlashtirishga o`rgatish bo`yicha turlarga ajratishni o`rgatuvchi o`yinlar katta o`rin egallaydi. «Qaysi fabrikada nima ishlar bajariladi?», «Fabrikada nima ish qilinadi, dalada nima etishtiriladi?», «Kimga nima kerak?», «Kim nima bilan ishlaydi?», «Qaerda o`sadi?», «Sayohat» (shahar bo`ylab, dalaga, mакtabга va h. k.), «Pochta» va boshqalar.

Bolalardagi dastlabki matematik tasavvurlarni rivoj- lantiruvchi didaktik o`yinlar ham o`tkaziladi. Masalan, «Kim sanashni biladi?», «Yuramiz, yuramiz — to`htaymiz!», «Bizning kun», «Yil fasllari» va boshqalar.

Bolalarni nutqini rivojlantirish uchun quyidagi o`yinlarni o`tkazish mumkin: «So`z qo`sh», «Orkestr», «Mana bu tovushga so`z top», «Mana bu so`zlardan ran tuz», «So`zlardan hikoya tuz» va h. k.

Yuqorida sanab o`tilgan hamma o`yinlar jamoa o`yinlaridir. Bular asosida yana bir qancha yangi o`yinlar topish mumkin.

Qo`g`irchoq— bolalarni eng sevimli o`yinchog`idir. U bolada har hil his tuyg`u va kechinmalar uyg`otadi. Uyin vaqtida bolalar o`yinchoqni jonli narsaga

aylantiradilar. Qo`g`irchoq bilan o`ynash bolalarning ahloq normalarini o`zlashtirib olishiga yordam beradi, bolalar o`yining mazmunliroq bo`lishini ta`minlaydi. Bola qo`g`irchoq bilan o`ynaganda chinakam quvonadi, rostakam qayg`uradi. Bu esa qo`g`irchoqni bolaning sevimli mashg`ulotiga aylantiradi, shu bilan birga 'u tarbiyaviy tomondan ham juda qimmatlidir.

Qo`g`irchoq inson obrazini to`g`ri aks ettirishi lozim. Syujetli o`yinchoqlar ichida o`yinchoq mebel, idish-tovoq, kiyim-bosh kabi uy jihozlarini tasvirlovchi o`yinchoqlar ham bo`lsa, bolalarni o`yini yanada mazmunliroq va qiziqarliroq o`tadi.

Syujetli o`yinchoqlarga ba`zi bir halq o`yinchoqlari ham kiradi. Halqning syujetli o`yinchoqlarida asosan ertaklar va ulardagi obrazlar tasvirlangan bo`ladi.

Xalq o`yinchoqlarida bolani hursand qilishga, unda xushchaqchaq kayfiyatni uyg`otishga intilish yaqqol ifodalangan bo`ladi.

Motorli-sport o`yinchoqlari harakat bilan bog`liq bo`lgan o`yinlarda qo`llanilib, bolalarning jismoniy rivojlanishiga yordam beradi. Bularga koptok, tizgin, sakraydigan arqon, gardish, kegли kiradi. Bu o`yinchoqlardan asosan sayr vaqtida ochiq havoda o`ynaganda foydalilanildi.

Didaktik o`yinchoqlar bolalarga bilim berish va aqliy tomondan rivojlantirishga qaratilgan.

Bu o`yinchoqlar o`zining jozibaliligi va rang-barangligi bilan ajralib turadi.

Qurish-yasash uchun mo`ljallangan mozaika, yog`ochlar kabi stol ustida o`ynaladigan o`yinchoqlar ham didaktik o`yinchoqlarga kiradi. Kegli — butilkaga o`hshash narsa bo`lib, uni tik qo`yib, soqqa bilan urib tushiriladi. Stol usti bosma o`yinlari: loto, turli rasmlar, kubiklar—didaktik o`yinlarning mahsus turini tashkil etadi.

Har qanday didaktik o`yinda albatta aqliy vazifa qo`yilishi lozim. Bir hil o`yinchoqlar orqali bolalar ranglar bilan tanishtirilsa, boshqalari orqali esa shakl, katta- kichiklik bilan tanishtiriladi va hokazo.

Qurish-yasash o`yinchoqlari. Bularga turli hildagi konstruktorlar, kubiklar, stol usti qurilish materiallari kiradi. Bu o`yinchoqlar bolalardagi qurish-yasash qobiliyatlarini ri- vojlantiradi hamda ijodkorlikka intilish uyg`otadi.

Ermak o`yinchoqlarga o`yinchoq-hushtak, yorqin bo`yoqlar bilan bo`yalgan qo`y, fil va sherlar, ichiga suv solish mumkin bo`lgan sopol o`yinchoqlar (bularga qo`yilgan suv hayvonning og`zidan tushadi), har turli o`yinchoq asboblar; dutor, doyra va hokazolar kiradi. Musiqaviy va har hil tovush chiqaradigan o`yinchoqlarni ham shular jumlasiga kiritish mumkin.

Teatrlashgan va dekorativ o`yinchoclarga bolalarning soya va qo`g`irchoq teatri, stol ustida ko`rsatiladigan teatr, saxnalashtirilgan o`yinlar uchun kostyumlar, shuningdek, archa va honalarni bezatadigan o`yinchoqlar kiradi.

Yasama o`yinchoqlar. Bolalar o`zlari o`yinchoq tayyorlay oladigan material juda qimmatli material hisoblanadi (qum, loy, har hil tabiat materiali va hokazolar). Ulardan yasama o`yinchoqlar tayyorlash mumkin. Yasama o`yinchoqlar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo`lib, ular bolalarning ijodiy fikrlarini rivojlantiradi, qiyinchilikni engishga o`rgatadi, zehnlarini o`stiradi, chidamlilikni, sabr-toqatni tarbiyalaydi. Tarbiyachi rahbarligida bola o`yinchoq tayyorlayotib, o`zi ishlayotgan materialning hususiyatini, uning ko`rinishini o`z-gartirish mumkinligini bilib oladi.

Yasama o`yinchoqlar uchun qog`oz va karton, tabiat materiali — po`stloq, darahtlarning mevalari, danagi, jo`hori so`tasi va boshqa tashlandiq qutichalar, g`altaklar, latta qiyqim, arqoncha va boshqalardan foydalanish mumkin.

Har bir tarbiyachining o`zi o`yinchoq yasashni bilishi va unga bolalarni ham o`rgatishi lozim. Bunday o`yinchoqlar tayyorlashda kichik guruh bolalari biron narsani ushlab turish yoki berib turish bilan qatnashishlari mumkin. Katta bolalar esa bunday o`yinchoqlarni o`zlari tayyorlay oladilar.

Har xil guruhlarga qarab o`yinchoq tanlash. Kichik bolalarning o`yinlari o`yinchoq bilan bog`liq holda yuzaga keladi.

- 1) Bolalar o`yinlarida qo`g`irchoq juda ahamiyatli o`rin tutadi. Bu bolalar uchun yumshoq, ko`ylagi chiroyli qilib yasalgan, boshi va qo`li bor qo`g`irchoqlar

tanlapadi. Bu. yoshdagi bolalar qo`g`irchog`ining kiyimi oson yechiladigan va kiyiladigan bo`lishi kerak, chunki ular qo`g`irchoqni mustaqil yechintirib-kiyintira olmaydilar.

- 2) Guruhda ayiq, quyon, mushuk bolalari singari obrazli o`yinchoqlar bo`lishi kerak, chunki bolalar o`yinining mazmu-nini mana shu o`yinchoqlar belgilaydi.
- 3) Kichik guruhda bolalarning harakatlarini rivojlantiradigai va mukammallashtiradigan o`yinchoqlar bo`lishi kerak. Masalan, dumalatish, otish, irg`itish uchun katta koi toklar, bir joydan ikkinchi joyga olib borish uchun aravachalar. Bular hammasi bolalar muskullarini taraqqiy etti- rishga qaratilgan.
- 4) Kichik guruhda juda ko`p turli-tuman o`yinchoqlar bo`lmasligi kerak, chunki bular bolalar diqqatini to`plashga halaqit beradi.
- 5) O`yinchoqlar hamma bolalarga etarli bo`lishi, bitta bola ham o`yinchoqsiz qolmasligi kerak.
- 6) Kichik yoshdan boshlab bolalarni o`yinchoqlarini tartibli qoldirishga o`rgatish kerak, chunki bolalarni intizomga, tartibga, atrofdagilarning mehnatini hurmatlash, narsalarni asrab-avaylab ishlatishga o`rgatish shu paytdan boshlanadi.

Katta guruh bolalariga qo`g`irchoqning to`la jihozlangan honasi bo`lishi kerak: unda mebelъ, idish-tovoq, kiyim, radio, televizor, telefon va hokazolar bo`ladi. Bu yoshdagi bolalar bitta qo`g`irchoq-bola bilan qoniqishmaydi. Bularga har hil turdagи o`yinchoqlar: qo`g`irchoq-bola, kattalar aks ettirilgan qo`g`irchoq, qo`g`irchoq-o`quvchi, qo`g`irchoq-dengizchi va boshqalar kerak bo`ladi.

Bu yoshdagi bolalar o`yinlarida hayvonlarni aks ettiruvchi o`yinchoqlar katta o`rin tutadi, bular majmui bilan bo`lishi kerak (masalan, uy hayvonlari to`dasи bolasi bilan).

Shuningdek, transportni aks ettiruvchi o`yinchoqlar, koptoklar, gardishlar, sharlar, qurilish materiallari ham bo`lishi kerak.

Katta guruh bolalari asosan birgalikda o`ynashadi, shuning uchun ular kompleks o`yinchoqlarni yoqtirishadi. Masalan, «Uy hayvonlari» degan o`yinchoq majmui

bolalarda birgalikda oshhona, molhona yoki qo`yhone qurish istagini uyg`otsa, qurilish materiali esa birgalikda uy, garaj va boshqalar qurishga undaydi.

Tayyorlov guruhi bolalari uchun o`yinchoq tanlash juda qiyin va mas`uliyatlidir, chunki bu yoshdagi bolalar o`z o`yinlarida borliqni haqiqiy aks ettirishga urinadilar.

Uzoq joylarga sayohat, maktab, teatr, jangchi va boshqalar bu yoshdagi bolalarning sevimli o`yinlari hisoblanadi.

Bu yoshdagi bolalar o`yinchoqlarni o`zlari yasab olishga urinadilar, bu hohish tarbiyachi tomonidan rag`batlantirilishi kerak.

«Kichkina tikuvchi», «kichkina qo`l hunari» kabi ishlar tayyorlov guruhi bolalarining kun tartibidan o`rin olishi kerak.

Bu yoshdagi bolalar chaqqonlik, abjirlik kabi hususiyat- larni talab etuvchi o`yinlarni sevishadi. Shuning uchun bu bolalar kegли, kroket, gorodki kabi o`yinchoqlarga ega bo`lishlari lozim.

2.3. Bolalar bog`chasida xalq o`yinlarni tashkil etish va o`tkazish. O`zbek xalq milliy o`yinlari uzoq tarixiy taraqqiyotga ega bo`lib, ular yordamida bolalarni tarbiyalashda juda katta e`tabor berib keltingan. Chunki o`yinlar o`xususiyati o`ynalish qoidasi va imkoniyatlariga ko`ra yosh avlodni aql idrokli, jismonan sog`lom, baquvat, tetik, ziyrakva axloqan pok holda tarbiyalash imkonini bergen. Shu bois ham hozirgi kunda xalq o`yinlaridan bog`cha yoshidagi bolalar trbiyasida foydalanish maqsadga muvoffiqdir. Bolalar bog`chasi tajribasi shuni ko`rsatadiki xalq o`yinlarini amaliyotda qo`llash bolalarda tezkorlik, kuchlilik, chidamlilik, epchilik, chaqqonlik, mehnatsevarlik kabi jismoniy sifatlarni tarbiyalaydi.

Bundan tashqari milliy o`yinlar bolalarni vatanparvarlik, rostgo`ylik va to`g`rilik, kamtarlik ruhida tarbiyalashda ham katta xizmat qilmoqda.

Xullas, o`zbek milliy o`yinlarining sog`lom avlodni tarbiyalashdagi rolini hisobga olgan holda, uning bolalarini sog`ligini ta`minlab borishda, umuminsoniy qadriyatlarini o`rganishda va saqlashiga hamda o`rtoqlik, do`stlik, milliy urf-odatlarimizni qadrlashga ularni o`rgatib borishimiz lozim.

Bolalar bog`chalari uchun “Jismoniy tarbiya” dasturida xalq o`yinlariga katta o`rin berilgan bo`lib, bu o`yinlar o`zining qiziqarliligi, sermazmumlligi va harakatlarga boyligi bilan bolalarni o`ziga tez jalb qiladi.

Tarbiyachi bolalarning xalq o`yinlariga bo`lgan qiziqishlarini inobatga olgan holda ularga o`yinning nomi, o`yin qoidasi, o`yinda bajariladigan turli harakatlarni ko`rsatib, tushuntirib beradi.

Bolalarning harakatlarini faollashtirish maqsadida esa o`yin usullarini ushbu harakatlariga taqlid qilish, ularni ifodali,nafis qilib bajarishlariga katta e`tabor berishi ta`lab etiladi.

Biz tajriba olib borayotgan bog`chalarda bolalar xalq o`yinlarini sevib o`ynamoqdalar.

Xalq o`yinlaridan “Tandir pishdi”, “Do`ppi tosh”, “Oq jo`xori”, “Baland-past”, “Jimbalak xola”, “Chillak”, “Kalit”, “Besh tosh”, “Qoch bolam qush keldi”, “Kim topqir”, “Arqon tortish”, “Hakkallangan qushchalar”, “Kim tez o`raydi”, “Merganlar”, “Zag`izg`on”, “Qaldirg`och”, “Qo`l ushlashib quvlashmoq”, “Chir aylanma”, “Belbog`da kurashish”, “Xo`rozlar jangi”, “Qushin boshi”, “Jami”, “Lafta”, “Dor” o`yini va boshqalar shular jumlasidan bo`lib, bog`chaning kun tartibiga binoan sayr vaqtida, mehnat faoliyatida, jismoniy tarbiya mashg`ulotlarida, bayram va ertaliklarida o`tkazilib turiladi.

Bolalarning barcha fqaoliyati kabi xalq o`yinlarida ham ishtirok etish tarbiyachi zimmmasiga yuklatiladi.

U o`yinlarni o`tkazishda bolaning yoshini, jismoniy rivojlanishi, harakatlar xususiyatini hisobga olish va o`yin qoidalarini ishlab chiqishi kerak.

Ushbu o`yinlar bolaning yoshini, jismoniy rivojlanishi, harakatlar xususiyatini hisobga olish va o`yin qoidalarini ishlab chiqish kerak.

Ushbu o`yinlar orqali bolalarga ahllik, inoqlik, hamjihat bo`lib ish ko`rishga o`rgatiladi.

Hozirgi kunda tarbiyachilarning birinchi galda vazifasi farzandlarimizni milliy tarbiya vositalari assosida tarbiyalash, ularni ruhan teti, baquvat vatan

himoyachisga tayyor qilib o`tirishdan iborat bo`lmog`i lozim. Xalq o`yinlarini tiklash va uni rivojlantirish faqat tarbiyachilarning ishi bo`lib qolmasdan, balki o`zini o`zbek deb bilgan har bir insonning, butun jamoatchilikning e`tiborini ana shu muammoga qaratish lozim.

Xalqimizning ming yillar davomida yaratgan og`zaki ijod boyliklarini to`plash, o`rganish, bu xazinadan yosh avlod ma`naviy boy, axloqiy pok, jismonan barkamol qilib tarbiyalash ishidan ham amaliy ahamiyatga ega bo`lgan muhim vazifalardan biri bo`lib hisoblanadi.

Xalq o`yinlarini bolalar yoshiga mos holda o`tkazish.

3-yoshar bolaning bilim doirasi tor bo`ladi, diqqati doimo chalg`ib turadi. Shuning uchun bolalarga oddiy va ular oson tushunadigan o`yinlarni o`rgatish kerak. Bunday o`yinlar ush va hayvonlar yoki ularning rasmlari, o`yinchoqlar, atributlardan, foydalanilsa yaxshi bo`ladi. Shuningdek o`yinlar mazmunli va ibratli bo`lishi shart.

Uch yoshli bolalarni o`yinlarga o`rgatishda mashqlar katta ahamiyatga ega bo`ladi.ayrim o`yinlarda mazmun bo`lmaydi, ularga oddiy topshiriqlar beriladi.Masalan:

Bayroqchani olib kelish, koptokka yetib olish va boshqalar. Harakatlar bolalarga tanish hamda qiynalmasdan bajaradigan bo`lishi lozim.

Mazmuni bolalarga tanish bo`lgan va harakatlarni oson bajaradigan o`yinlarni kichkintoylar juda qiziqib o`ynaydilar.Bu esa kichkintoylarning harakt qobiliyatini rivojlantirishda katta ahamiyatgaega bo`ladi, faollik va mustaqillikni tarbiyalashga yordam beradi.

4-yoshli bolalar bilim doirasining kengayishi va harakatida tajribalar ortishi bilan harakatli o`yinlarning ma`zmuni ham xilma-xil bo`lib boradi.

Qush va hayvonlar harakatiga, transport turlariga,turli narsalarga taqlid qilib bajaradigan o`yinlarning asosiy mazmunini tashkil etadi.

O`yin orqali bolalarga buyumlarning nomini bilish, ajratish, tovushlarni farq qilish kabi topshiriqlarberiladi.

Ko`pchilik o`yin davomida uning ma`zmunini kengaytirish va shartli vazifalar qo`yishi lozim.

Bu yoshda harakatlarni rivojlantirish uchun qo`yiladigan o`yin shartlari bilan bolalarning idrok etishida farq bo`ladi.

Asta sekin bolalarning vazifani bajarishga munosabati o`zgaradi.

Masalan, 3 yoshga qadam qo`ygan bolalar o`yinda ko`pincha ma`suliyat sezmagan bo`lsalar(masalan, bo`ri bitta quyonni tutadi,uni tutgandan keyin u bilan birga yugurib ,o`ynab ketadi,boshqa quonlarga esa e`tabor bermaydi), endi bolalar o`zlariga yuklatilgan vazifani tushunadiganbo`ladilar. (endi bo`ri quyonni tutib olganidan keyin uni to`xtatadi, uyiga olib keladi, shundan keyin boshqa quyonlarni tuta boshlaydi). O`yinda tarbiyah, boshlovchi vazifasini bajaradi.

O`yindagi harakatlarning mazmuni bolalarga tshunarli va qiziqarli bo`lishi juda muhimdir. Bu ularning faoliyatini oshiradi harakatlarga his-hayajon va jo`shqinlik bag`ishlaydi.

4 yoshga qadam qo`ygan bolalar bilan o`tkazladigan o`yinlarda harakatlarni ancha murakkablashtirish hamda har xil harakatlarni bir-biriga qo`sish qajarish kerak bo`ladi. Masalan; koptokni uzoqqa irg`itib ortqasidan quvib yetib olish va olib kelish, chivinni tutish uchun irg`ishlab sakrash va hokazolar.

Bunday murakkab harakatli o`yinlarda ishtirok etgan bolalar bir birlaridan o`zishga harak qiladilar.

Shuningdek jamoa bo`lib, ashula aytib o`ynaydigan o`yinlar va qofiyali so`zlar jo`rligida o`ynaydigan keng qo`llaniladi.

Bunday o`yinlarda bolalarni hamjihatlikka va haraatlarni birgalashib bajarishga erisha boorish mumkin.

5-yoshli bolalarning o`yinlari o`zining mazmunli, rang-barangligi,tevarak-atrofda, hayotda uchraydigan voqealar to`g`risida ularning tassavuri va bilimi oshib borishi bilan bog`liq bo`ladi.

Bolalarning o`yin vaqtida faol harakat qilishi ko`p jihatdan ularning malakasi va ko`nikmasiga, tevarak atrofni yaxshi bilishga,harakatlarni sabot,chaqqonlik, idrok va hamkorlikda bajarishga bog`liq bo`ladi. O`rta guruh

bolalariga mo`ljallangan xalq harakatli o`yinlarning ba`zilari mazmunga va bajariladigan tasvirga ega bo`lmaydi. Bunday o`yinlarga musobaqa tusuni kiritish ham mumkin.

Ko`pincha qofiyali so`zlar o`yin mazmunini ochib beradi va uni to`ldiradi, harakat uchun xizmat ishorasini o`taydi. So`zlar ko`pchilik bo`lib aytilsa yana ham yaxshi bo`ladi.

6-7 yoshli bolalar bilim doirasi tobora kengayib boradi, binobarin, xalq harakatli o`yinlarining mazmuni ham murakkablashadi.

O`yin qoidalari ham murakkablashib boorish ufanli ularni bajarishda aniqlik, diqqat-e`tabor, sabr-toqat, hushtak yoki ishoradan tez ta`sirlanishiga o`rganish, ortiqcha harakatlarni yugurish, utilganlarning chetga chiqishi va boshqalar talab etiladi. O`yin qoidasining intizoming tarkib topishiga yordam beradi.

Bizga ma`lumki, xalq o`yinlarining bazilarida ishtirok etish uchun bolalarni guruhlarga bo`lish kerak bo`ladi, bundan ko`pincha qizlar bilan o`g`il bolalar guruhashishiga intiladilar, bu o`yining boshiga va uning natijasiga ta`sir etadi. Shuning uchun tarbiyachi kuchliroq bolalarni nimjonroq bolalar bilan, o`g`il bolalalrni qizlar bilan guruh guruh qiladi. Bunda o`g`il va qiz bolalalning odob-axloqli bo`lishi, yaxshi tarbiya topishi katta ahamiyatga ega bo`ladi. Bundan tashqari o`g`il bolalar qizlardan qolishmaslik uchun ancha tashabuskor bo`ladi, qizlarni hurmat qilishga o`rganadi.

Shunday qilib o`yinlar asta sekin murakkablasha boradi. Bu esa bolalarda yangi harakat ko`nikmalarini hosil qilish va ilgari o`rganilganharakat elementlarini takomollashtirishga yordam beradi.

Harakat ko`nikmalarining shunngdek ilgari ortilgan bilimlarni puxta o`zlashtirishga erishish uchun materiallarni doimo takrorlab va mustahkamlab boorish zarur, ammo bundan ha deb bir xil o`yinlarni takrri layverish kerak degan ma`no chiqmaydi.

O`yinlarni o`tkazish shart sharoitlari:

1. Avallo o`yinga kerak bo`lgan ko`rgazmal jihozlar, bo`lishi kerak. (arqoncha, koptok, atributlar,lentalar,tayoqchalar, belbog`lar, bayroqchalar,bo`r, taxtacha va boshqalar.)
2. O`yin o`tkaziladigan maydonch tekis bo`lishi, tikan, toshlar, shisha siniqlari va boshqa keraksiz narsalardan tozalanib,doimo toza tutilishi lozim;
3. Mashg`ulot o`tkaziladigan paytda maydonchada begona kishilar bo`lmasligi kerak. Chunki ular bolalarning xayolini bo`ladilar, ularni o`yindan chalg`itib, ortiqcha harakatlar qilishga majbur etadilar.
4. O`yinlarni o`tkazishda quyidagi gigena qoidalariga rioya qilinishi lozim;
 - a) o`yin paytidakiyiladigan kiyim harakatlarni qiyinlashtirmaydigan yengil bo`lishi kerak;
 - b) yozda o`yindan keyin cho`milish kerak;
 - c) o`yin boshlanishidan oldin maydonchaga suv sepilishi lozim.

TARBIYACHINING O`YINGA TAYYORLANISHI.

O`yin tanlash. Yaxshi tanlangan o`yin talim va tarbiya vazifalarini amalgam oshirishga muhim rol o`ynaydi. Tarbiyachi o`yinni o`tkazishga tayyorlashda o`yinga qatnashuvchilarning sonini, yosh xususiyatlarini, shuningdek jismoniy tayyorgarlikni hisobga olib,mashg`ulotning asosiy vazifalarini belgilash zarur.Bazan yaxshi o`yin tanlasada, lekin u yomon o`tishi mumkin.

Bunday hollarda tanlangan o`yin ishtirokchilarning qiziqish va havaslariga mos kelmasligi natijasida ro`y beradi va tarbiyaviy vazifalar amalgam oshmaydi.

Tarbiyachi o`yinni tanlashda o`yin qayerda o`tkazilishini bilish kerak.Agar jismoniy tarbiya mashg`ulotida o`tkazilsa, o`yin mashg`ulotining kirish, asosiy va yakunlovchi qismida o`tkazilishining nazarda tutish, sayr vaqtida va hokazolorda o`tkazilishini bilishi lozim

O`yin o`tkaziladigan joy, ob-havo va harorat hisobga olinishi kerak. Agar o`yin qishda o`tkaziladigan bo`lsa tarbiyachi bolalarni faollashtiradigan va jismoniy yuklama talab , me`yorni bir tekisda taqsimlaydigan ser harakaturoq o`yinlar tanlashi kerak.

TANDIR PISHDI

O`yinning maqsadi: bolalarning o`simliklar haqidagi tasavvurlarni kengaytirish, ular mehnatini qadrlash ko`nikmasinishakllantirish. O`yinning borishi; O`yin borishi uchun (yumshoq tuproq yoki qum kerak. Bolalar doira shaklida o`tirib, chap qo`llarining ustiga tuproq qo`yadilar.

- 1 bola:** **Bug`doy pishibdi,**
Arpa pishdi
Sen nimaga, pishmaysan - o !.
- 2 bola:** **Bug`doyni o`rib,**
Tegirmonga borib.
Unlar qildirayin - o !..
- 3 bola:** **Unni elab,**
Xamir qorib,
Kulchalar yasayman - o !
- 4 bola:** **Tandir bitsa**
Nonlar yopsam
Non yegani kelasizlarmi - yo !...

Qolgan bolalar “Ha” deyishib, qo`llarini qumdan sug`urib oladilar. Kimning tandiri chiroyli bo`lib bitsa, o`sha g`olib bo`ladi.

O`yin qoidasi: O`yinda guruh bolalarning hammasi qatnashishi mumkin. Ashula aytilganda, bolalar o`ng qo`llari bilan tuproqni urib turadilar.

BALAND – PAST

O`yinning maqsadi: bolalarni chaqonlikka, ehtiyyotkorlikka va sezgaklikka o`rgatish.

- O`yinning borishi:
- Tarbiyachi:** Bir sakrashda
Kim balandga
Chiqib olar
Bir pasda?-

deyishi bilan bolalar sakrab balandga chiqishi kerak.Ulgurmay qolgan o`yindan chiqadi.

O`yinning qoidasi: buni xoxlagan joyda diqqat bilan kutib turishlari shart, zerikguncha o`yin davom etadi.

DO`PPITOSH

O`yinning maqsadi: Bolalarni sabr toqatli bo`lishga, sezgirlikka va ehtiyotkorlikka odatlantirish.

O`yinning borishi:10-15 ta chiroyli tekis toshlar teriladi, do`ppiga solib ozoda joyda o`yin boshlanadi.

Do`ppitoshni ushlagan bola:

To`p-to`p tosh terdik,

O`ynaylik do`ppitosh.

Qimirlatmay olish uchun

Qotirish kerak bosh.-

deb do`ppidagi toshlarni og`daradi.

Har xil tarkibda to`kilgan tohlarni ehtiyotkorlik bilan olish kerakki, bir toshni olganda, ikkinchisi qimirlasa o`yin buzilgan hisoblanadi. Ikkinci bola toshni terib, yangidan do`ppiga solib, og`darib o`yinni davom ettiradi.

Qaysi bola toshni ko`p olsa, yutgan bo`ladi.

Toshni olishda qimirlatgan bola o`yinni buzgan ishtirokchi toshni do`ppiga solib:

Do`ppi to`la,

To`p-to`p tosh,

O`yinni boshlang,

Turg`untosh,-

deb navbatdagi bolaga gal beradi.

OQ JO`XORI

O`yinning maqsadi: dehqonlar mehnatini qadrlash, tejamkorlikka o`rgatish.

O`yinni borishi:

Ona boshi,-

Yerni haydab,

Urug` sepdim,
Suvlar quyayin
Men endi,-
deb egat oralab yuradi.

U sevinib:

Bodrab chiqibdi,
Qator chiqibdi
Oppoq jo`xorim,-

Deyishi bilan “jo`xori” – bolalar sekin ohista tura boshlaydilar.

Ona boshi bir bolaga tayinlaydi:

Chumchuq kelsa haydагin,
Jo`xorini saqlagin

Ona boshi ketishi bilan chumchuqlar kelib jo`xorini yeya boshlaydi.bola haydaydi:
Jo`xorini chumchuq

Yeb ketti
Ertaga kelaman
Deb ketti.
Ertasiga qarasam,
Sani aldadim,-
Deb ketti.

O`yin qoidasi: onaboshi, 1bola, jo`xorilar, chumchuqlar saylanadi. Birinchi she`r aytilganda. “Jo`xori” (bolalar boshlarini tizzalariga qo`yib, qator o`tiradilar.) Ikkinci she`r aytilganda, o`simlik o`sishini tasvirlab sekin harakat qilib turadilar. O`yinda butun guruh bolalari qatnashadi.

HARAKATLANGAN QUSHCHALAR

O`yin o`rta va katta guruh bolalari uchun mo`ljallangan. Yerga (polga) aylana chiziladi.

Aylana markazida o`yin boshi qarg`a turadi.

Aylanadan tashqarida o`yinchilar-qushchalar bo`ladi. Ular aylana ichiga sakrab kirib, sakrab yuradilar va sakrab chiqadilar.Qarg`a chumchuqni aylana ichida tutishga harakat qiladi. Tutilgan o`yinchi o`yinboshi bo`lib qoladi.

O`yin turlari: Chumchuqlar aylana ihiga sakrab aylana bo`ylab sakrab chiqadilar (aylana bo`ylab sakrab yurmaydilar) tutilgan chumchuqlar aylana markazida qoladi, ularning soni 4-5 taga yetganda yangi o`yin boshi tayinlanadi.

ZAG`IZXON

O`yining maqsadi: bolalarda doira hosil qilib yurish malakasini shakllantirish va tarbiyachining buyrug`iga rioya qilishga odatlantirish.

O`yindagi so`zlarga amal qilgan holda harakatlarni bajarish.

O`yin borishi:

Ikkita o`ynovchi (zag`isxon) rolini bajaradi. Ular xonasining bir burchagida turadilar. O`ynovchilar turli o`yincho`larni tasvirlaydilar. Doira atrofidagi bolalar esa baravariga quyidagi she`rni aytib, she`r ohangiga moslab ohistagina prujinasimon harakat qilib cho`qqayib o`tiradilar.

Zag`izg`on tushib boqqa,

Chang solib o`yinchoqqa.

Chaqqonlik qilib tezda,

Uchib ketdi toqqa.

Sherning birinchi va ikkinchi satrlari aytilayotgan paytda bolalar burchakdan sakrab o`yinchoqlar yoniga yainlashadilar (ular sh`rdagi so`zlar ohangiga moslab sakrashlari lozim)

3-4 satrlar aytilayotganda zag`izxonlar boshlarini doira ichiga yengilgina egib, hakkallab yuradilar va qanot yozib uchib ketadilar. Bolalar ularni ushslash uchun orqalaridan quvadilar."Zag`izxonni" tutish uchun doiradan yugurib chiqadilar.

O`yinning har bir takrorlanishidan yangitutuvchilar saylanadi.

O`yin qoidasi: o`yin maydonchada, jihozlardan xoli bo`lgan joylarda o`tkaziladi. Tutish jarayonida bolalar zag`izxonlarni itarib yubormasliklari, aksincha quvalayotgan bolalarning qo`li sal tegsa ham, darrov to`xtatilishi lozim.

KALIT

Bu o`yinda qiz va qiz bolalar birgalikda qatnashadi.O`yinchilar soni chegaralanmaydi.Bolalar maydonchada (zalda,guruhda) doira hosil qilib, yonmayon chordana qilib o`tiradilar, qo`llarini tirsaklardan bukib, kaftlarini bir-birlariga tekizib,biror narsa berkitgandek ushlab turadilar. Bolalarning biri ona boshi bo`ladi. Onaboshi oldidan doira bo`ylab yuri, ularning qo`l kaflarini ochadi va va narsa qo`ygandek karakat qiladi. Har bir bola onaboshi qo`lini tekizganidan keyin, o`zining qo`l kaftini berkitadi.Onaboshi o`yinchilardan birining oldiga masalan: “Kalit kimda?” yoki “ Kalit qani?” deb so`raydi.

Anvar o`rtaga chiqib hammasini ko`zdan kechirib yoki doira bo`ylab yurib, hammalariga bir-bir qarab, “Kalit” masalan Akmalda deb javob beradi. Agar to`g`ri topgan bo`lsa, u ona boshi bo`ladi, Agar topolmasa raqsga tushib berishi, she`r yoki biron vazifani bajarashi lozim. So`ng o`yin qayta boshlanadi. Kalit o`ringa tushmagan kichkina tosh, shashka va boshqalar bo`lishi mumkin.

UCHDI, CHOPDI,SAKRADI

O`yindan maqsad: Bolalarni bir joyda turib to`g`ri qo`l va oyoq harakatlarini bajarishga o`rgatish, diqqat va xotiralarni o`stirishga yordam beradi.

O`yinning mazmuni: Bolalar doira shaklida tuziladilar.Doira o`rtasida onaboshi o`yinni boshqarib turadi.Onaboshi o`yinchilarga qarata “Chumchuq” desa qatnashuvchilar “Uchdi-uchdi deb qo`llarini ikki yonga cho`zib silkitadilar. Onaboshi: “ Samalyot”, “Laylak”, desa, bolalar “ Samalyot va Laylak” harakatlarini, qurbaqa, ninachi, ilon kabi sudralib yuruvchi hayvonlarning nomini aytsa o`yin qatnashuvchilai xuddi shu hayvonlar, hasharotlarning harakatini bajarishlari kerak.Agar aytilgan narsalarning harakatlarini to`g`ri bajara olamasa, o`yindan chiqadi, o`yin oxirida qolgan bola yutgan hisoblanadi va onaboshi bo`ladi.

O`yin qiodasi: Onaboshi hashorat va hayvonlarning nomini aytayotganda aniq talaffuz qilish bilan birga bolalarning diqqat bilan kuzata bilishi kerak.

Shuningdek, onaboshi jonsiz narsalarni nomini aytish huquqqiga ega. Aytildigan predmet nomini aytishni tarbiyachi oldindan aniqlab olishi lozim.

TEPAR

O`yining maqsadi: Bolalarning oyoqdagi barmoq muskullarini rivojlantirish va mo`ljalni to`g`ri olishga o`rgatish.

O`yining borishi: O`yinda faqat qizlar ishtirok etishadilar. O`yin avval 5 ta juftlikni 2 qator qilib chiziladi. Shundan so`ng sanash yo`li bilan birinchi boshlovchi aniqlanadi. Boshlovchi katta bo`lmagan yassi oshni 1 katakka tashlab oyoq bilan tepib 10ta katakni aylanib chiqishi kerak.

Agar tosh katak chiziqlariga tegib qolsa, o`ynovchi yutqizgan hisoblanadi va o`yindan chiqadi. O`yinni boshqa o`yinchidavom ettiradi. Agar yangi o`yinchidagida aml qilib o`ynasa, ya`ni tosh katak chizig`iga tushib qolmasa, 2 chi 5 ta kataklikka o`tishi mumkin. Agar o`yin muvaffaqiyatli tugasa o`yinchidagi g`olib hisoblanadi.

O`yin qoidasi: 1. Tosh o`rtacha tezlikda tepiladi, uning og`irligi oyoq harakatlarining zo`riqishiga ta`sir ko`rsatmasligi kerak.

2. Yutgan o`yinchidagi turlio`zgarishlar kiritishi mumkin. Ko`zni yumib sakrash, oyoqlarni chalishtirgan holda sakrash kabilarni bajarish mumkin.

KIM CHAQQON

Qoshiq va koptok bilan poyga.

O`yinnig maqsadi: Bolalareni chaqqon harakat qilishiga va sezgir bo`lishiga odatlantirish.

O`yinning borishi: Bu o`yinga istagancha bola qatnashishi mumkin. O`yin uchun 2ta yog`och qoshiq va koptok kerak bo`ladi. Koptokni biror materiall ichiga paxta tiqib tayyorlash mumkin. Bir o`yinboshi belgilanadi. Qolgan bolalar yugurish chizig`iga 2 qator saf bo`lib turadilar. Yugurish chizig`idan 20-15 sm masofada belgisi uchun yerga biror narsa qo`yiladi. Biror bolaning qo`lida qoshiq qoshiqda koptok bo`ladi. O`yin boshlovchi yugur deganda 2 bola marra tomon yuguradi va belgidan aylanib yana yugurish chizig`idan keladida, qoshiq bilan to`pni keyingi 2 chi bolaga beradi.

Shu tarzda hamma bolalar navbat bilan yugurib chiqadilar.

O`yin boshlovchisi soatga qarab turadi. K optokni tushirmay tez borib qaytgan bola 1 chi o`rinni egallaydi. Shunday qilib, qaysi to`pdagi ko`p bola birinchilikni olgan bo`lsa, shu to`p bolalari chaqqon ya`ni yutgan hisoblanadi.

ISMINGNI ESLAB QOL

O`yindan maqsad: Bollardagi xotira, eslab qolish qobiliyatlarini hamda qo`1 muskullarini rivojlantirish.

O`yinnig mazmuni:Bolalar doira shaklida tuiradilar. Onaboshi har bir bolaning qulog`iga hayvonlar,o`simliklar, sabzavotlar va mevalarning nomini sekin shivirlab aytadi. Masalan: olma, anor, uzum, tulki, quyon, va boshqalar, onaboshining qo`lida koptok bo`ladi. Shundan so`ng o`rtaga kelib koptokni “Uzum ilib ol” deydi. “Uzum” deb nomlangan bola koptokni ilib olishi kerak. Agar predmet nomi aytilgan bola ismini rslab qolmasa, she`r, ashula, topishmoq aytib beradi.

O`yin qoidasi:

- 1.Qatnashuvchi bolalar o`z nomlarini eslab qolishlari shart.
- 2.Koptokni ikki qo`llab ilib olishlari shart.
- 3.Onaboshi har bir bolaga qo`yilgan ismni eslab qolishi shart.

DOR O`YINI

O`yindan maqsad: Bolalarni to`g`ri chiziq bo`ylab muvozanat saqlab yurishga, gavdalarini to`g`ri tutib bilishga o`rgatish.

O`yinning borishi: Tarbiyachi arqondan 2 ta “ dor” yasaydi, ya`ni rqonni yerga to`g`ri chiziq bo`ylab qo`yadi.O`yinchilar 2 kmandaga bo`linib o`ynaydilar. Har ikki bola “dor” dan qo`llarini ikki yoniga uzatib oyoq kaftlarini to`g`ri tashlagan holatda yurib turadi. Qolgan bolalar esa quyidagi sherni aytib turadilar.

Baka-baka-bang

Dor o`ynang.

Dordan yiqilib,

Yig`lamang.

Agar “dordan” yurayotgan bolaning oyoq harakatlari o`garsa (arqondan chetga chiqsa, qo`llari tebransa) yutqizgan hisoblanadi.

Qaysi kamanda bolalarning soni kamaysa shu komand yutgan hisoblanadi.

O`yin qoidasi: 1. O`yin maydonchada guruhda 4-5 yoshli bolalar bilan komanda holda o`tkaziladi. 2. O`yin uchun 5-6 sm arqon yoki eni 10-20 bo`lgan (ensiz)gimnastika skameykasi kerak.

QALDIRG`OCH O`YINI

O`yindan maqsad: Bolalarni diqqat, xotira sifatlarini rivojlantirish.

O`yinning borishi: Onaboshisaylanadi. Bolalardoira shaklida o`tiradilar. Onaboshi bolalarning qulog`iga past ovozda nom beradi. Masalan: olma, anor, nok, uzum kabi mevalar yokiradmetlar transport, qushlar, hayvonlar noini aytadi va davrada o`tirgan o`yinchilarning ko`ziniberkitib birorbir predmetni nomini chaqiradi. Nomi atalgan bola bori ko`zi bog`langan bolaning peshonasia hertib, yana o`z joyiga kelib turadi.

Bu vaqtda o`yin qatnashchilari

Qaldirg`och g`och, g`och

Eshigingni och, och.

Eshigingni ochmasang,

Tuynungdan kiraman.

So`ng oshingni ichaman.

Qochamanu ketaman.

Deb aytishuv aytib turadilar.

Peshonasiga chertilgan bola albatta kim chertganini topib nomini aytishi kerak.

Agar topa olmasa o`yindan chiqadi.

O`yin shu tariqa davom etadi.

DO`PPI TASHLAR

O`yindan maqsad:Bolalardagi diqqat, sezgi, shuningdek epchillik va chaqonlik, yugurish sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

O`yinning borishi: Bolalar doira shaklida o`tiradilar va yerga boshlarini egib atrofga qaramaydilar. Trbiyachi yoki o`yin boshlovchi do`ppini olib o`yin

ishtirokchilaridan biriga sezdirmasdan tashlaydi. Bola sezmay o`tiraversa, uni onaboshi kelib do`ppi bilan sekin urib quvalaydi. Agar do`ppi oldiga tushganini sezib qolsa, udarov do`ppini olib tashlagan bolani quvlaydi. Qochgan bola joyiga kelib o`tirsa, onaboshi o`yinni boshqatdan boshlaydi.

TO`P TOSH

O`yindan maqsad: Bolalarni diqqatini barqarorlashtirish, qo`l hamda qo`l barmoqlarining muskullarini rivojlantirish. O`yinding borishi. O`yinda 3-6 qizlar qatnashib, o`yinni barovar boshlaydilar va o`yinni bir necha qismga bo`lib o`ynaydilar.

1. Toshlar sochilib yuboriladi. Bitta tosh o`ng qo`lda qolib, uni yuqoriga otib, sochib yuborilgan toshlab yig`ib olinadi.
2. Bosh barmoq bilan ko`rsatgich barmoq birlashtiriladi, so`ng o`ng qo`lda bitta tosh qoadi. Qo`lidagi toshni yuqoriga otib, toshlarni uyiga barmoqlari orqali kiritiladi.
3. Ko`rsatgich va yordamchi barmoq yordamida ko`prik yasaladi. Qo`lidagi toshlar sochib yuboriladi va o`ng qo`lda bitta tosh olib qolinadi. Qo`ldagi tosh yordamida ko`prik tagidan toshlarni o`tkazadi. Bunda “ko`prik” barmoqlariga egilib ketmasligi kerak.
4. Toshlar barmoqlar orasida joylashtiriladi. O`ng qo`ldagi toshni yuqoriga otib, barmoqlar orasidagi toshlarni tashqriga olinadi. O`yin oxirigacha o`ynovchining o`ng qo`lidagi tosh tushib ketmasa shu o`yinchini g`olib hisoblanadi.

O`yin qoidasi: O`yin xontaxta, stol, yoz oylarida esa yerda o`ynalib, ko`proq qizlar jalb etiladi. Toshlar bir xil kattalikdan iborat bo`lib 5-10 dona olinadi. (Tosh o`rniga shaftoli, o`rik donalari ham bo`lishi mumkin.) Sochilgan toshlar tushib ketmasligi kerak. Agar tushib ketsa yutqizgan hisoblanadi va o`yindan chiqiladi.

BO`RI ZOVURDA

O`yindan maqsad: Bolalarni chaqqon harakat qilishga o`rgatish.

O`yinning borishi: O`yin maydonchada 6-7 yoshli bolalar bilan olib boriladi. Hovli oralig`i 10-15 sm bo`lgan ikki parallel chiziq chizib qo`yiladi. Bu chiziq “Zovur”, zovurdan 2-3 qadam nari, maydoncha chetiga echkilar uchun “uycha” chiziladi.

Ishtirokchilardan biri bo`ri, qolganlari esa echkilar rolini bajaradilar. Onaboshining bo`ri zovurda chaqirig`iga echkilar uylaridan chiqib zovurga sakraydilar. Echkilar sakrab o`tayotganda bo`ri ularni ushlab olishga harakat qiladi. Ushlangan echkilar zovurda turadi. O`yin 3-4 marta takrorlanadi. Ushlanmagan echkilarni bo`ri zovurdan chiqib quvlaydi.

JAMI - JAMI O`YINI

O`yindan maqsad: Bolalarni jamoa bo`lib o`ynashga, shuningdek bolalarda chaqonlikni, epchillikni talab etadi. O`yin ochiq maydonda o`tkaziladi.

O`yinning borishi: O`yin ishtirokchilari 10-12 boladan iborat bo`lib 2 guruhga bo`linadilar. Maydonning o`rtasiga kattaroq qilib aylana chiziladi, aylana ichiga har xil kattalikdagi yassi toshlar ustma-ust qo`yiladi. Aylanadan yeti qadam sanab to`g`ri chiziq chiziladi. O`yinni kelishgan holda birinchi guruh qatnashchilaridan biri koptok bilan aylana ichidagi ustma-ust qo`yilgan toshlarga qarata irg`itadi. Ustma-ust qo`yilgan toshlar buzilsa, guruh qatnashchilari turli tomonga qochadilar. Ikkinchi guruhdagi bir bola esa ularni quvlaydi. Quvlash jarayonida shu guruhdagi bolalar ham ularni tutishga yordam beradilar, ya`ni koptokni bir-birlariga irg`itib quvlaydilar va koptok tekkan bola esa o`yindan chiqadi.

O`yin qoidasi: O`yin jihozlardan holi bo`lgan joyda o`ynaladi. Aylana ichidagi toshlarni o`z joyiga qo`yishda, faqat aylana ichidagina bo`lgan holda toshlarni yana qaytaddan joy-joylariga qo`yishlari kerak.

Toshlarni qo`yish jarayonida quvlayotgan guruhdagi bola koptok blan ursa o`yindan chiqadi. O`yin bir guruhdagi o`yin qatnashchisi qolmaguncha davom etadi.

SICHQONLAR OMBORXONADA

Bolalar sichqonlarni ifoda etadilar.Ular maydonchaning bir tomoniga qo`yilgan stul, skameykalarda tikka turadilar yoki o`tiradilar (bu sichqonchalar inida bo`ladi) Qarama- qarshi tomonda 40-50sm balandlikda arqoncha tortilgan bo`lib uning orqasi omborxona bo`ladi. O`yinda qatnashayotgan bolalarning chap tomonida mushuk rolini bajarayotgan tarbiyachi bo`ladi.Omborxonaga kirayotganda ular arqon tagidan o`tish uchun engashib, o`rmalab quvib ketadi. Sichqonlar omborxonadan qochib chiqadilar va go`yo tutmoqchiday harakat qiladilar, xolos. Shundan so`ng mushuk joyiga qaytib keladi va yana uxlaydi. O`yin davom etaveradi, 5-6 marta qaytariladi.

Arqoncha tagidan o`tayotganda unga tegib ketmaslik uchun ko`proq engashishga harakat qilish kerak.

CHUMCHUQLAR VA MUSHUK.

Bolalr maydonning bir tomoniga polga bir qator qilib qo`yilgan skameykalarda yoki katta klublarda tikka turadilar. Bular tomdagi chumchuqlarni ifoda etishadi. Ulardan nariroqda mushuk uxbab yotgan bo`ladi. Chumchuqlar sakrab pastga tushadilar, qanotlarinirostlab, har tomonga uchib ketadilar. Biroq shu 0payt mushuk uyg`onib qoladi. U”miyov-miyov” deydida chumchuqlarni tuta boshlaydi. Tutib olagan chumchuqlarini mushuk o`z uyiga olib ketadi. O`yin 5-6 martya takrorlanadi.

Bolalar tizalarini bukib oyoq uchida sakrashlarini kuzatib turish kerak.

QUVЛАSHMACHОQ

Tutuvchi tanlanadi. Trbiyachining “Bir, ikki, uch tut!” signali bo`yicha bolalar maydon bo`ylab yugurib ketadilar. Tutuvchi esa ularga qo`l tekizib, ularni tutadi. Tutilganlar chetga o`tib turadilar.3-4 bola tutilgandan so`ng yangi tutuvchi saylanadi. O`yin 3-4 marta takrorlanadi.

TULKI VA QUSHLAR

Bolalare skameyka, xoda, to`nka va snyaralarda o`tiradilar. Maydonning burchagida tulkinining ini bo`ladi.Qushlar hasharotlarni yeish uchun tushadilar.”Tulki” signali bilan hamma qushlar o`z inlariga uchadilar. Tulkio`z

inidan yugurib chiqadi va qushlarni tutib olishga harakat qiladi. Tutilgan qushlarni u o`z iniga olib ketadi. O`yin ikki marta takrorlanganidan keyin yangi tulki saylanadi.

BALIQCHILAR VA TO`R

Bolalar maydon bo`ylab gimnastika devoir oldida yugurib yuradilar. Bular go`yo hovuzdagi baliqlar. Gimnastika devoir-bu katta to`r. Baliqchilar katta to`r tashlashadi. “Lekin chaqqon baliqlar baliqchilarni ko`rmadi”- deydi tarbiyachi. Bolalar to`rga yugurib boradilar, reykalar orasidan o`tadilar va xavfsiz joyga chiqib oladilar. Shundan keyin tarbiyachi “ Baliqchilar bo`s sh qaytishdi, bironta ham baliq ushlay olmadilar”-dedi. Bolalar maydonchaga qaytadilar va yan yugurib yuradilar. O`yin 3-4 marta qaytariladi.

X U L O S A

Xulosa qilib aytganda o`yin mактабгача та`лим ўшидаги баларнинг қизиқарли мајғ`улоти бо`лishi билан бирга уларни тарбиялаш ва ривожлантirishning мухим өйтасидир. Лекин у ташкіл етадиган ва бoshqaraliladigan pedagogik jarayonga kritilgandagina ana shu fazifani bajaradi, ya`ni bolalargata`lim-tarbiya berishning мухим өйтасида аylanadi.

O`yinlarda tarbiya өйтаси сифатида foydalilaniladigandagina u ma`lum darajada rivojlanib va qaror topib boradi.

Tarbiyachi “Bolajon” dasturi talablariga amal qilib, bolalarning o`yinda o`zlashtirib olishi lozim bo`lgan dastur mazmunini tanlaydi hamda rejalashtiradi.

Tarbiyachi o`yinni pedagogik jarayonga kiritar ekan, bolalarni o`ylashicha A.S. Makarenka so`zlari bilan aytganda “ yaxshi o`yinni” yaratishga o`rgatadi.

Quyidagi sifatlar bunday o`yin uchun xarakterlidir:

- _ o`yin ta`lim beradigan, bilim uchun xizmat qiladigan qimmati;
- _ aks ettiradigan tasavvurlarni to`laligi va to`g`riliqi;
- _ o`yin harakatlarining maqsadga muvoffiqligi, aktivligi, uyushqoqligi, va ijodiy xarakterda bo`lishi;
- _ qoidalarga bo`ysunish hamda ayrim bolalarning barcha o`ynovchilarining қизиқishlarini xisobga olish;
- _ o`yinchoqlar va o`yin materiallaridan maqsadga muvofiq foydalanish;
- _ o`yin davomida bolalarning munosabati va quvnoq kayfiyati o`yin uchun xarkterlidir.

Tarbiyachi o`yinga raxbarlik qilganida bola shaxsining xamma tomonlariga uning ongiga, xis-tuyg`ulariga, irodasiga ta`sir etadi, undan aqliy, axloqiy, estetik va jismoniy tarbiya maqsadlarida foydalanadi.

O`yin jarayonida bolalarning bilim va tasavvurlari aniqlanadi hamda guruhlashtiriladi. O`yinda ma`lum bir rolni bajarish uchun bola o`z tasavvurlarning o`yin xarakterlariga ko`chirishi kerak.

Yangi bilimlarga bo`lgan ehtiyoj bolalarning savollarda ifodalanadi. Tarbiyachi ularga javob beradi, o`yin vaqtidagi gaplarga qulqosoladi, o`yinda

ishtirok etuvchilarning biri-birining tushunishi, o`zaro kelishib olishiga yordam beradi.

Tarbiyachi o`yin orqali bolalarda botirlik, sofdillik, o`zini tuta bilishi kabi sifatlarini rivojlantirib boradi.

Tarbiyachi o`yinni tashkil etib, unga raxbarlik qilib, bolalar jamoasiga va jamoa orqali xar bir bolaga ta`sir ko`rsatadi. Bola o`yin ishtirokchisiga aylanib, o`yinda o`rnatiladigan qoidalarga bo`ysunish zarurligiga duch keldi.

A.S.Makarenko bolalar hayotini yo`lga qo`yishida o`yinning rolini yuqori baxolar ekan, tarbiyachining roli haqida shunday deb yozadi. “Men ham pedagog sifatida ular bilan bir oz o`ynashim kerak. Agar men faqat o`rgatadigan, talab etadigan, o`z aytganimni qildiradigan bo`lsam, men begona kishi bo`lib qolaman, foydali kishi bo`lishim mumkin. Lekin yaqin kishi bo`lolmayman. Men albatta bir oz o`ynashim kerak, buni men o`zimning barcha hamkasablarimdan ham talab qillardim.”

Bolalar jimgina o`ynamaydilar. Hatto bola o`zi qolganida ham o`yincho` bilan gaplashadi, tasavvur qilayotgan o`yin ishtirokchisi bilan diologda bo`ladi.

O`zi vaq onasi bo`lib, kasal kishi va shifofor bo`lib gaplashadi. So`z o`yini harakatlariga jo`r bo`lgandek bo`ladi va obrazni, bolaning unga bo`lgan munosabatinito`lar o`chib beradi.

O`yin jarayonida nutqiy aloqada bo`lish katta rol o`ynaydi. Bolalar bir-birlari bilan muomalada bo`lganlarida fikr almashadilar, kechinmalari bilan o`rtoqlashadilar, o`yinlar g`oyasi va ma`zmunini aniqlaydilar.

O`yinda og`zaki kelishib olish tashkiliy vazifani bajaradi, bolalarning o`zaro bir-birlarini tushunishlariga, ular o`rtasida do`stlik, o`rtoqlik munosabatlarining paydo bo`lishiuga yordam beradi.

Dramalashtirish o`yinida bir yo`la faqat bir nechta kishiu ishtirok etishi mumkin, shu sababli pedagog navbatti bilan hamma bolalarning o`yin o`yin ishtirikchisi bo`lishlariga erishishi kerak. Katta muktabgacha ta`lim yoshidagi bolalar rolini taqsimlashda o`zlari va tengdoshlarining qiziqishlari, istaklarini e`tiborga oladilar, ba`zan esa sanaladigan foydalanadilar. Lekin bu o`rinda ham

tarbiyaning bir oz ta`siri zarur, chunonchi tengdoshlarida tortinchoq bolalarga nisbatdan do`stona munosabat xosil qilish, ularga qanday rollarni topshirish mumkinligini aytib berish lozim. Boshqa bolalar ko`taraverishdan charchamasligi uchun bir yo`la bir necha o`ynovchi guruhlar tashkil etish, tamoshobinlar bilan ijrochilar rollarni almashtirishi mumkin.

Kirilish o`yinlari maktabgacha ta`lim yoshidagi bolalarga jismoniy tarbiya berishda muhim ahamiyatga ega. Ularda bolaning xilma-xil harakat faoliyatini namoyon bo`ladi, harakatlart koordinatsiyasi rivojlanadi. Qo`lning mayda muskullari, ko`z bilan chamalash ko`nikmalarini rivojlantirish alovida ahamiyatga ega. Bolalar yirik detallardan inshoatlar parpo qilar ekan, o`zlariga mos bo`lgan jismoniy kuch-g`ayrat sarflaydilar, chidamlilik ko`rsatadilar.

Didaktik o`yinlar ko`proq kichik bolalar uchunxos bo`lgan o`qitish (o`rganish) shaklidir. Uning manbalari xalq pedagogikasida bo`lib, unda qo`shiq aytib turib, turli harakatlar bajarib o`ynaladigan o`yinlarni birga qo`shish asosida ko`pgina ta`limiy o`yinlar yaratilgan.

Didaktik o`yinlarning muhim ahamiyati shundan iboratki, u bolalarning mustaqilligi, tafakkur faolligi va nutqni rivojlantiradi. O`yin vazifasi ba`zan o`yining nomida berilgan bo`ladi.”Ajoyib xaltachada nima bor ekan.” “Kim qaysi uychaga yashaydi” v.b.

Xulosa qilib qilib aytganda maktabgacha ta`lim yoshidagi bolalar uchun o`yin – borliqni bilish usuli. O`yin ular uchun o`qish, ular uchun o`yin mehnat, ular uchun o`yin – tarbiyaning jiddiy shaklidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Sh.M. Mirziyayev Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.//Toshkent - 2017, "O'zbekiston", 593 b
2. Sh.M. Mirziyayevning "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida " gi qarori// T.: -2016y. 29-dekabr.
3. I. A. Karimov "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch" T. 2008 yil-
4. O'zb.Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi" qonun Barkamol avlod – O'zb. taraqqiyotining poydevori-T: O'zb.1997-20-29 b
5. O'zb.Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi Barkamol avlod – O'zb. tarqqiyotining poydevori –T.O'zb,1997-31-61-b
6. Abdullayeva M.Bolalar o`yinlarida o`zaro munosabatlar // Boshlang`ich ta`lim-T:2000 №3-22-b
7. Abdullayeva M. Estetik tarbiyalanganlik me`zonlari// xalq ta`limi. T:2004. №5.120-123-B
8. Abdullayev M. Oilada maktabgacha tarbiya tarbiya yoshidagi bolalarga estetik tasavvurlarni shaklantirish // xalq ta`lim -:2006 № 4 86-89b
9. Abdullayeva M Oilada maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga go`zallik tuyg`usini shakllantirish // xalq ta`limi T:2007 №4 95-98b
10. Bolalar bog`chasida estetik tarbiya:N.A.Vetluchina taxriri ostida-T O`qituvchi, 1981-208b
11. Inomova M. Oilada bolalarning ma`navit-axloqiy tarbiyalashda milliy qadryatlar.-T:Fan, 1995-227 b
- 12.Karimova V. Yoshlarda O`zbek oilasi haqidagi ijtimoiy tasvvurlar: Pisx.fan.doktor.disert.-T 1995-327b.
13. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi 2 qismli 1-q/ V.I.Loginova, T.G.Samoruqovalar taxriri ostida-t O`qituvchi 1991-256b
14. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi 2 qismli 2q/ V.I.Loginova, T.G samaruqovlar taxriri ostida T: O`qituvchi 1992-296b.
15. Maktabgacha yoshidagi bolalar ta`lim- tarbiyasiga qo`yilgan davlat talablari – T: O`z P.F.I.I.T.I, 2000-48b.

- 18.** Maktabgacha yoshdagি bolalar ta`lim-tarbiyasiga qo`yiladigan Davlat talablari/Maktabgacha ta`lim –T 2000№9-12B
- 19.** Munavvarov A. oila pedagogikasi-T: O`qituvchi 1994-150b
- 20.** Musulmonova O. Oil ma`naviyati- milliy g`urur-T o`qituvchi,1999-200b
- 21.** Musulmonova O. Ma`naviy-qadryatlar –sog`lom avlodni tarbiyalash vositasiT o`qituvchi 1995-150b
- 22.** Tasviriy faoliyat: bolalar bog`chasi uchun dastur tuzuvchilar L.Polutina, O. Xudoyorva va boshqalar –T: O`z P.F.I.T.I 1995-24b
- 23.** Oil bir go`shaki.../Tuzuvchi mualliflar: R.Saidov, M.Axmedov – T O`qituvchi 1996-256
- 24.** Ortiqov N. Milliy g`urur umuminsoniy qadryatlar asosida o`quvchi shaxsini axloqiy shakllantirish Ped fanl.dokt.diss-T:2000-297b
- 25.** Oxunjonova S.A. Bolalarni maktab ta`limiga tayyorlash haqida(tarbiyachi va ota-onalar uchun tavsiyalar – T: O`q 199-78b
- 26.** Raximov SH. Ota- onalarning befarqligi... (“Ma`rifat 2001 yil, 6 yanvar”)
- 27.** Saloyeva N. Oilaning etnopsixologik xususiyatlari” Xalq ta`lim” 2001,№1 52-54b
- 28.** Safarov O, Maxmudov M. Oil ma`naviyati-T ma`naviyat 1999-60b
- 29** Uzoqov X, G`oziyev E, Tojiyev A. Oil etikasi va psixal-o`q, 1992
- 30** Uchinchi ming yillik bolasi me`yoriy xujat, T: ma`rifat 2000-160b
- 31.** Sherboyeva M. oilada bolalar to`g`risida xalq an`analari T: O`zbekiston 1969
- 32.** Fitrat A. Oil –T: ma`naviyat 1998-112b
- 33.** O`zbekistonda maktabgacha ta`limni rivojlantirish konsepsiysi-T: 1992-36s
- 34.** Qoraboyev A.Farzand tarbiyasiga hamma masul// ma`rifat, 2001 yil 16 aprel
- 35.** O`zbek oilasaining etnopsixalogik xususiyatlari-T: 1993-65b
“Bolajon” dasturi.2011yil.T

Internet manbaalari

1. <http://www.zionet.uz>
2. <http://www.folklore.uz>

M U N D A R I J A

Kirish. -----	2 -b
1-bob. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma`naviy tasavvurlari shakllanishida o`yinlarning ijtimoiy pedagogik xususiyatlari.	
1.1. O`yin maktabgacha ta`lim muassasasidagi bolalar faoliyatining asosiy turi ekanligi.-----	9-b
1.2.Bolalarning har tomonlama rivojlanishida o`yin faoliyatining roli.-----	21-b
1.3. Rolli o`yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy tasavvurlariga ta`siri.-----	32-b
2-bob.Maktabgacha talim muassasasida o`yin faoliyatini tashkil etish yo`llari,mazmuni va mohiyati.	
2.1.Didaktik o`yinlarning mohiyati va pedagogik ahamiyati.-----	47b
2.2.O`yinchoq va uning ta`lim – tarbiyadagi ahamiyati. -----	59-b
2.3.Bolalar bog`chasiga xalq o`yinlarini tashkil etish va o`tkazish.-----	69-b
Xulosa. -----	86-b
Adabiyotlar ro`yxati. -----	90-b

Buxoro davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lif fakulteti
“Maktabgacha ta'lif” yo'nalishi bitiruvchisi **Nasimova Nasiba Qurban**
qizining “Maktabgacha ta'lif muassasalarida bolalar o'yinlaridan
foydalanish usullari” mavzusidagi bitiruv malakaviy ishiga

rasmiy opponent

TAQRIZI

Maktabgacha ta'lif tizimi uzlusiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'inidir. Bu davrda bolalarning dastlabki, yetakchi faoliyati o'yindir. Shu faoliyat vositasida u tashqi ijtimoiy olamni biladi, uning dunyo va ma`naviyatiga aloqador bilimlar zahirasi to`planadi. Ijtimoiy tasavvurlar bola ongidagi shunday bilim, tushuncha, g`oya va tasavvurlar majmuiki, ular bevosita bolani o`rab turgan ijtimoiy obyektlar hodisalar, qadryatlar mohiyatidan kelib chiqadi va bunda o`yin faoliyati yetakchi rol o`ynaydi.O`yin maktabgacha yoshdagagi bolalarning shunday faoliyatidirki, bunda bola o`z tengdoshlari o`rtasida faollik ko`rsatadi, ijtimoiy xulq va hatti harakatlarning andozalarini o`zlashtiradi, kattalar hayotiga taqlid qiladi, bolalar bajarayotgan rolga ko`ra bir birlariga bo`ysunadilar,yordam beradilar, do`stlashadilar. Ana shu tariqa bola shaxsida aqliy qobilyat shaxsiy va ijtimoiy burch xislari, o`tkir zehn tarkib topadi, tenglik, birdamlik tuyg`ulari, insoniy fazilatlar – samimiyat, or-nomus xushmuomalalik kabi fazilatlar tarkib topadi.

Bog`cha yoshidagi bolalarning ma`naviy tasavvurlarini shakllantirishda o`yinlarning rolini yanada rivojlantirish, bolalarni ma`naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash dolzarb vazifalardandir. Bitiruvchi talaba N. Nasimova o`z tadqiqotida buni amalga oshira olgan. Ish ham metodik, ham ijtimoiy nuqtai nazaridan diqqatga sazovor. Darhaqiqat, bog`cha yoshidagi bolalarning o`yin faoliyatini o`rganish, ularda shaxs fazilatlarini shakllantirish, bolaning kelajakdagi o`quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatining qaydarajada shakillanib borishini aniqlash jarayonida bolalar jamoalari fikridan tashqari, ularning tarbiyalari va ota-onalari fikridan samarali foydalanganligi va ularni ushbu jarayonga faol ishtirok etish mexanizimini ishlab chiqilganligi mazkur ishning yutug'idir.

Bitiruv malakaviy ishi kirish, ikki bob, olti bo'lim, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat bo'lib, birinchi bob "Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma`naviy tasavvurlari shakllanishida o`yinlarning ijtimoiy pedagogik xususiyatlari" deb nomlanadi. Unda o`yin maktabgacha ta`lim muassasasidagi bolalar faoliyatining asosiy turi sifatida qaralib, bolalarning rivojlanishida o`yin faoliyatining roli asoslab berilgan. Shuningdek, o`yin turlari tasniflangan, rolli o`yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy tasavvurlariga ta`siri ko'rsatib berilgan.

Ikkinci bob "Maktabgacha talim muassasasida o`yin faoliyatini tashkil etish yo'llari, mazmuni va mohiyati" deb nomlangan. Unda uchta fasl bo'lib, o`yinchoq va uning ta`lim – tarbiyadagi ahamiyati izohlangan. Didaktik o`yinlarning mohiyati va pedagogik ahamiyati nazariy o'rganilgan va bolalar bog`chasiga xalq o`yinlarini tashkil etish va o`tkazishga oid metodik tavsiyalar berilgan.

Ishda ayrim imloviy va uslubiy xatolar uchraydi. Biroq bu kamchiliklar ishning ilmiy va amaliy ahamiyatini pasaytirmaydi.

Xulosa qilib aytganda, **Nasimova Nasiba Qurbon qizining "Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar o'yinlaridan foydalanish usullari"** mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi DTS talablariga muvofiq yozilgan. Uni rasmiy himoyaga tavsiya etish mumkin.

Rasmiy opponent:

M.H.Mahmudov,

pedagogika fanlari doktori,professor

Buxoro davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lif fakulteti
“Maktabgacha ta'lif” yo'nalishi bitiruvchisi **Nasimova Nasiba Qurban**
qizining “Maktabgacha ta'lif muassasalarida bolalar o'yinlaridan
foydalanish usullari” mavzusidagi bitiruv malakaviy ishiga ilmiy rahbar

XULOSASI

O'zbek xalq milliy o'yinlari uzoq tarixiy taraqqiyotga ega bo`lib, ular yordamida bolalarni tarbiyalashda juda katta e'tabor berib kelingan. Chunki o'yinlar o`xususiyati o`ynalish qoidasi va imkoniyatlariga ko`ra yosh avlodni aql idrokli, jismonan sog`lom, baquvat, tetik, ziyrakva axloqan pok holda tarbiyalash imkonini bergen. Shu bois ham hozirgi kunda xalq o'yinlaridan bog`cha yoshidagi bolalar trbiyasida foydalanish maqsadga muvoffiqdir. Bolalar bog`chasi tajribasi shuni ko`rsatadiki xalq o'yinlarini amaliyotda qo`llash bolalarda tezkorlik, kuchlilik, chidamlilik, epchilik, chaqqonlik, mehnatsevarlik kabi jismoniy sifatlarni tarbiyalaydi.

Bola o`ynayotib, o`z bilimidan foydalanishga, uni har hil sharoitda ishlata bilishga o`rganadi. Ijodiy o'yinlarda bolalarning fantaziysi, buyum yasashi, tajriba qilishiga keng yo'l ochiladi. O'yinda aqliy rivojlanish bilan bog`liq holda ahloqiy sifatlar ham shakllanadi. O`yin jarayonida yuz bergen kechinmalar bola ongida chuqur iz qoldiradi, shuning uchun o`yin bolada yahshi hislarni, ulug`vor orzular va intilishlarni, sog`lom qiziqishlarni tarbiyalashga yordam beradi. O'yinda bola o`z hulqini boshqarishga, qiyinchilikni engishga, o`z maqsadiga qat`iy turib etishishga o`rganadi.

Maktabgacha ta'lif davrida bolalarning dastlabki, yetakchi faoliyati o`yindir. Shu faoliyat vositasida u tashqi ijtimoiy olamni biladi, uning dunyo va ma`naviyatiga aloqador bilimlar zahirasi to`planadi. Bitiruvchi talaba Nasiba Nasimova o`z tadqiqotida buni chuqur anglagan holda ishni ilmiy jihatdan puxta amalga oshira olgan.

Bitiruv malakaviy ishi kirish, ikki bob, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro`yxatidan iborat bo`lib, birinchi bob “Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma`naviy tasavvurlari shakllanishida o'yinlarning ijtimoiy pedagogik

xususiyatlari” deb nomlanadi. Unda o`yin maktabgacha ta`lim muassasasidagi bolalar faoliyatining asosiy turi sifatida qaralib, bolalarning rivojlanishida o`yin faoliyatining roli asoslab berilgan. Shuningdek, o`yin turlari tasniflangan, rolli o`yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy tasavvurlariga ta`siri ko`rsatib berilgan.

Ikkinchi bob “Maktabgacha talim muassasasida o`yin faoliyatini tashkil etish yo`llari, mazmuni va mohiyati” deb nomlangan. Unda uchta fasl bo`lib, o`yinchoq va uning ta`lim – tarbiyadagi ahamiyati izohlangan. Didaktik o`yinlarning mohiyati va pedagogik ahamiyati nazariy o’rganilgan va bolalar bog`chasiga xalq o`yinlarini tashkil etish va o`tkazishga oid metodik tavsiyalar berilgan.

Ishning xulosa qismida oldingi boblarda keltirilgan nazariy va amaliy fikrlar umumlashtirib, ilmiy - usuliy ahamiyati yoritilib, metodik tavsiyalar qayd etilgan. Bu ma’lumotlar yoshlar uchun g’oyat muhim va foydali bo`lib, ularning yangicha qarashlarini shakllantirishda, kelajak avlodni komil inson etib tarbiyalashda dasturilamal vazifasini bajaradi.

To’g’ri, ish ba’zi bir juz’iy va imloviy kamchiliklardan holi emas, shunday bo’lsa-da bu kamchiliklar uning badiiy ahamiyatiga dahl qilmaydi.

Xulosa qilib aytganda, **Nasimova Nasiba Qurban qizining “Maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalar o’yinlaridan foydalanish usullari”** mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi DTS talablariga muvofiq yozilgan. Uni rasmiy himoyaga tavsiya etish mumkin.

Ilmiy rahbar:

M.Y.Ro’ziyeva,
filologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori,
BuxDU dotsenti

